

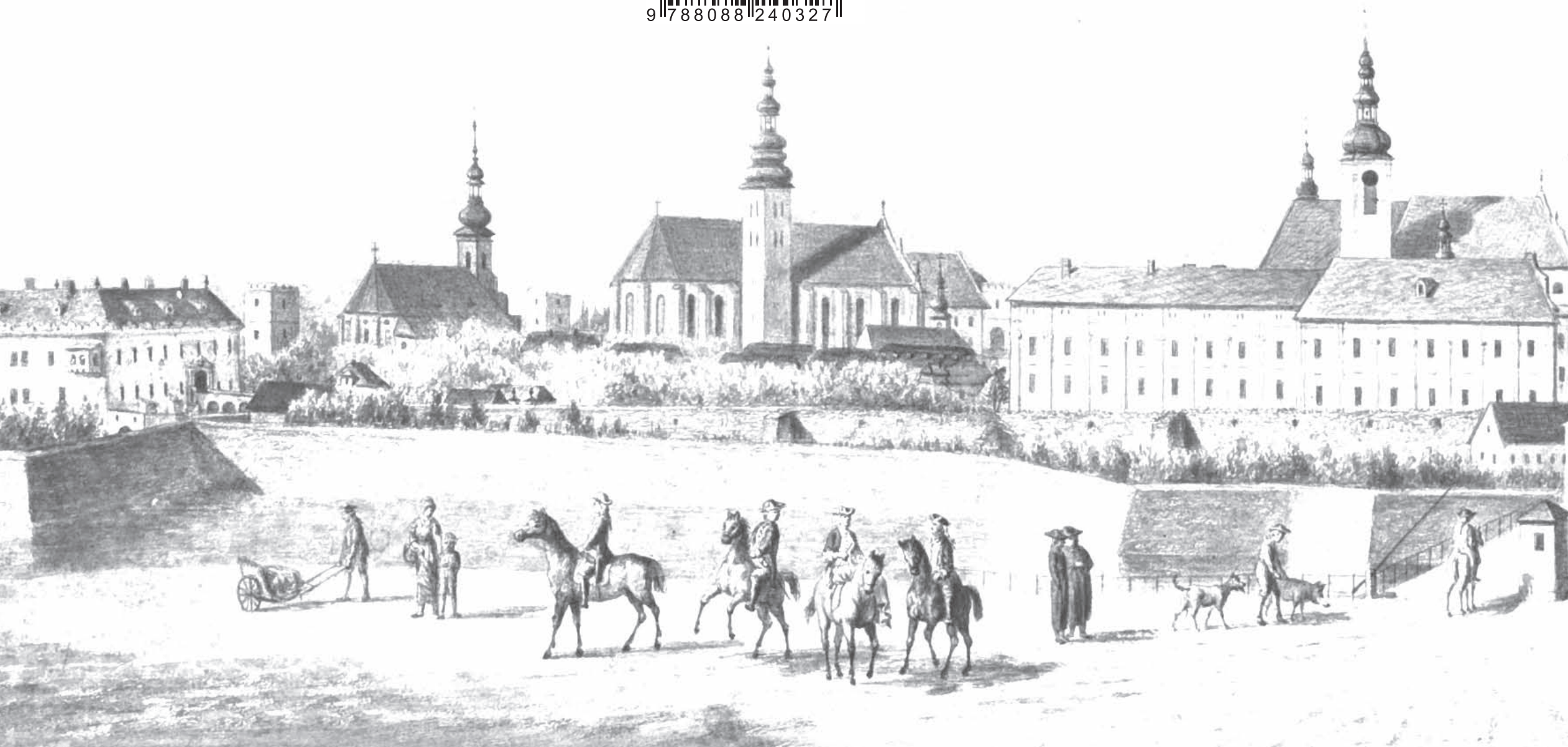

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, Ostrava 2022

ISBN: 978-80-88240-32-7

9 788088 240327

Jak se bydlelo ve městě

Jak se bydlelo ve městě

*Celkový pohled na město Opavu od severovýchodu, akvarel
Floriana Masbka z roku 1885, malovaný na základě předlohy
z druhé poloviny 18. století (SZM, uměleckohistorické pracoviště,
inv. č. U 1838A)*

Jak se bydlelo ve městě

Jak se bydlelo ve městě

kritický katalog výstavy

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Recenzoval: Mgr. Jiří Šíl, Ph.D.

Text: © František Kolář, Jana Koudelová, Petra Kaniová, Romana Rosová, Dalibor Prix, Pavel Stabrava

Fotografie: Dagmar Alterová, Ondřej Anlauf, Petr Huvar, František Kolář, Jana Koudelová, Roman Polášek, Petra Vidomusová

Kresebná dokumentace: František Kolář, Jana Koudelová, Hana Pravdová, Dalibor Prix

Počítačové zpracování, zákresy: Jiří Dudek, František Kolář, Jana Koudelová, Pavel Maren

Fotogrammetrie: Radek Kadlubiec

Konzervace: Martin Kahoun, Eduard Piterka, Irena Tichá

Obrazové přílohy: Archiv města Brna, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Moravský zemský archiv v Brně, Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, Muzeum Novojičínska, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, Slezské zemské muzeum, Vlastivědné muzeum Dobruška, Zemský archiv v Opavě

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, Ostrava 2022

ISBN: 978-80-88240-32-7

Obsah

1. O katalogu	6
2. Od městského hradu k domku na předměstí	8
3. Opavský hrad – zeměpanská rezidence ve městě	20
4. Dům čp. 115 – měšťanské obydlí v Opavě	52
5. Dům čp. 38 – měšťanské obydlí v Příboře	92
6. Dům čp. 348 – obydlí na místě špitálku v Příboře	118
7. Dům čp. 383 – předměstské obydlí v Příboře	144
8. Namísto závěru	170
Summary	174
Seznam pramenů, literatury a dalších zdrojů	176
Seznam zkratek	187

*Celkový pohled na město Příbor od východu,
kolorovaná kresba Josefa Ulricha z roku 1845
(Muzeum Novojičínska, Historie Příbor,
přírůstkové č. PŘ 652)*

1) O katalogu

Myšlenka stejnojmenné výstavy s doprovodným katalogem vzešla z potřeby prezentovat široké veřejnosti, respektive všem zájemcům, metodiku a výsledky stavebněhistorických průzkumů, operativní dokumentace a archeologických záchranných výzkumů prováděných při opravách a rekonstrukcích historických objektů ve městech Opava a Příbor v uplynulých šesti letech. Jelikož byly zkoumány především obytné stavby se snahou o postižení jejich funkce coby obydlí, zaměřili jsme se ani ne tak na zodpovězení, jako spíše na otevření zdánlivě jednoduché otázky: Jak se bydlelo ve městě?

Za kapitolou věnovanou stručné charakteristice městského sídelního celku a jeho zástavby následuje v samostatných kapitolách s katalogovými hesly představení pěti objektů – zástupců vybraných typů obydlí v uváděných městech. Rozdíly mezi zvolenými ukázkami staveb jsou dány jejich umístěním v městském organismu, velikostí a významem, uplatněnými materiály, konstrukčním řešením či architektonickým ztvárněním. V zásadě se jedná o určující znaky, které zároveň odrážely sociální postavení a ekonomické možnosti majitelů jednotlivých nemovitostí.

Městský hrad – zastoupený v katalogu rezidencí opavského vévody – reprezentuje nejprestižnější bydlení. Byl vybudován na přelomu 14. a 15. století Přemyslem I. Opavským vně města, při východním ohybu městské fortifikace. Hrad, přestavěný během následujících století na zámek, musel ustoupit požadavkům moderního urbanismu a na přelomu let 1891 a 1892 byl zbořen. Z hradního areálu zůstal zachován pouze tzv. Müllerův dům – někdejší hradní kuchyně.

Dalším typem obydlí, jehož vlastníky bývali nejvýznamnější představitelé městské obce, jsou domy stojící na náměstí a v navazujících ulicích. Často patří k nejstarším a mnohdy také k nejvýstavnějším domům, jež disponovaly právem vařit a šenkovat pivo a nalévat víno. Toto právo nebylo vázáno přímo na osobu majitele, nýbrž na příslušný dům. Měšťanská obydlí jsou v katalogu představena dvěma objekty – domy čp. 115 v Opavě a čp. 38 v Příboře.

Zástavba města se však neomezovala pouze na jeho jádro, v případě Opavy obehnané hradbami, ale zahrnovala rovněž obytné stavby na předměstích. Ačkoli i ony nesly status městských domů, svým charakterem připomínaly spíše venkovskou zástavbu. Podobu těchto prostých obytných stavení dokládají dva příklady z Příbora – dům čp. 348 a nedochovaný dům čp. 383.

Výběr ukázek obydlí z Opavy a Příbora nebyl zvolen náhodně. Zatímco v Příboře nenajdeme zeměpanskou rezidenci, v Opavě se již nesetkáme s drobnou předměstskou zástavbou. Kombinací příkladů staveb z královského města Opavy a malého poddanského města Příbora tak získáváme názornější představu o různorodosti nejen způsobu bydlení, ale i složení městské společnosti.

2) Od městského hradu k domku na předměstí

Vznik měst byl ve východní části středoevropského prostoru jedním z výsledků výrazných sociálních, správních, kulturních a hospodářských proměn, které se zpravidla souhrnně označují pojmem „středověká změna“, jejichž těžiště v případě českých zemí leží ve 13. století. Jednalo se o složitý, vzájemně provázaný soubor dílčích změn, zčásti vycházejících z místních podmínek (domácí osidlovací proces ve 12. století vedoucí k znásobení obdělávané půdy a k majetkové emancipaci šlechty), velkou měrou však daných následným přijímáním civilizačních impulzů a inovací zvenčí (kolonizace, urbanizace, restrukturalizace venkova na základě lokačních praktik spojených s německým právem).¹

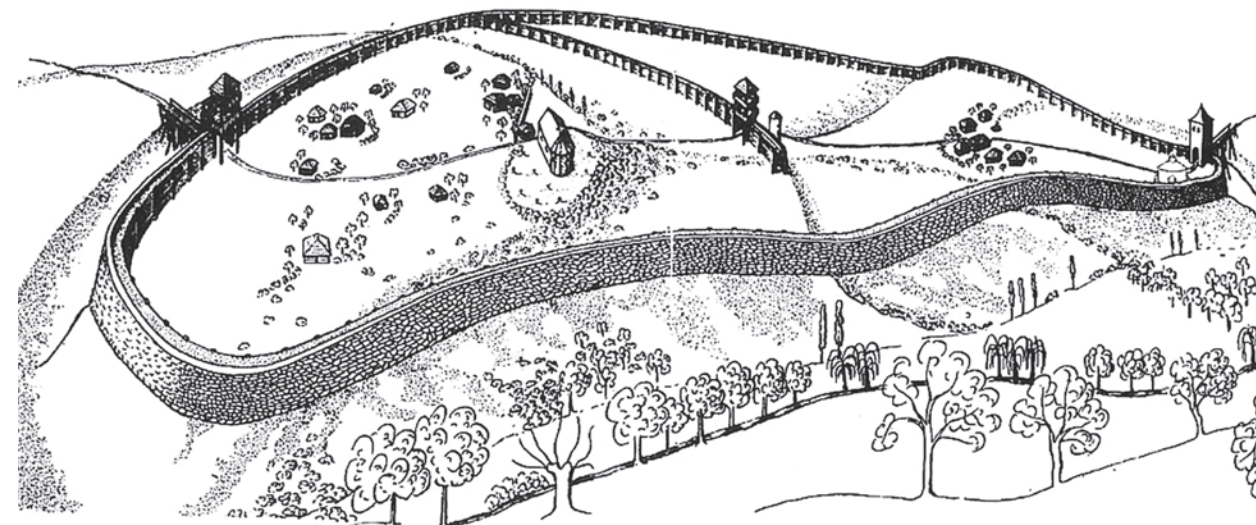
Průvodním jevem změn byla rovněž transformace vztahů mezi panovníkem a velmoži ve věci vlastnických práv, podílu na moci a správě země. Starý model – v němž byl panovník, kníže z rodu Přemyslovců, vrchním vlastníkem téměř veškeré půdy v zemi a držitelem rozsáhlého souboru výlučných práv, tzv. regálů, a správa země byla vykonávána prostřednictvím sítě kastelánských hradů s delegovanými knížecími úředníky z řad privilegovaných příslušníků knížecí družiny – vzal v průběhu první poloviny 13. století zsvě. Prostřednictvím „státní“ služby se ti schopnější z řad velmožů postupně domohli určitého pozemkového majetku, zprvu nevelkého, který byl ovšem dále rozmnožován odkazy, sňatky, koupi a především osidlováním dosud zalesněných končin a zakládáním vsí. Těžiště jejich vlivu a moci tak již nadále nespočívalo ve vojenské a správní službě vládnoucímu rodu, nýbrž nově v pozemkové držbě.

Ruku v ruce s postupným rozkladem původního „knížecího“ způsobu vlády opírajícího se o hradskou soustavu směřoval postupný vývoj k feudálnímu vlastnictví půdy a poddaných, ke stabilizaci šlechty pozemkového typu. Její majetková a politická práva začíná hájit etabloující se zemská šlechtická obec a její instituce, zemský soud a zemské desky, a propříště se tato privilegovaná společenská vrstva stává – vedle panovníka, dědičného krále – druhým z pilířů státní moci. Panovník byl nucen rezignovat na plný výkon práva a moci v zemi, kterou nadále spravoval za pomoci šlechty pouze nepřímo, zatímco přímá moc zůstala omezena na komorní majetek. Ten tvořily kromě výnosů z dolů, cel apod. především nové opory panovnické moci, symbol autority nad zemí a lidmi a v neposlední řadě zdroj příjmů, tedy královské hrady a jejich obvody a královská města.²

Budování královských hradů, měst a strategicky položených klášterů probíhalo po celé 13. století paralelně s procesem zanikání původní hradské správy. Zejména města převzala centrální funkce

¹ K transformaci českých zemí ve středověku viz komplexně především ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 964 s.; KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 624 s.; ŽEMLIČKA, Josef. *Království v pohybu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, 671 s.

² FIŠERA, Zdeněk, ÚLOVEC, Jiří, DURDÍK, Tomáš, CHOTĚBOR, Petr a SVOBODA, Ladislav. *Encyklopedie českých tvrzí*. I. díl, A–J. Praha: Argo, 1998, s. 5–10; ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských*, s. 195–204, 547–580, 615–625; KLÁPŠTĚ, J. *Proměna českých zemí*, s. 393–406; ŽEMLIČKA, J. *Království v pohybu*, s. 53–60, 436–445.

*Stará Kouřim, okr. Kolín, poloha „U sv. Jiří“, rekonstrukce kastelánského hradu v první polovině 13. století. Z vyobrazení je patrný značný rozsah kastelánského hradu, opevněného valem s dřevobláňnou komorovou konstrukcí a čelní kamennou plentou. Hrad byl rozdělen na akropoli (v levé části) a předhradí (ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Michal, SLABINA, Miloslav a SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 142)*

(tedy správní, ekonomické, církevní, vojenské atd.) někdejších kastelánských hradů, ať již se vyvinula z podhradí některých z těchto hradů, nebo byla plánovitě založena mimo hradská centra na tzv. zeleném drnu. Při zakládání měst jako míst koncentrujících směnu, řemeslo a obchod byla jejich poloha volena s ohledem na budoucí životaschopnost (k nezbytným podmínkám tak náležela schopnost města hospodářsky k sobě připoutat – čili vtáhnout do svého „trhu“ – okolní venkov), fiskální přínos pro královskou pokladnu (vznik celé řady horních měst, opírajících svou prosperitu o těžbu nerostných surovin) a rovněž obranné a vojenské zřetele.³ Ekonomický význam nového sídelního typu – měst – si záhy uvědomily také církevní instituce a později i šlechta, od druhé poloviny 13. století se tak i tyto subjekty začaly podílet na utváření urbánní sítě zakládáním tzv. poddanských měst v rámci svých držav.⁴

Prosperitu města zajišťoval soubor výsad, tzv. městských práv, vydávající město z dosahu obecně platného zemského řádu a působnosti jeho úředníků. Garantem jasně vymezeného právního rámce upravujícího různé aspekty soužití v rámci města, ochranu jednotlivce i jednotlivých odvětví městského podnikání byly orgány městské samosprávy reprezentované městským soudem. Výhodiskem

³ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum, 1998, s. 37–39, 44; ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských*, s. 615–625; KLÁPŠTĚ, J. *Proměna českých zemí*, s. 395–401; ŽEMLIČKA, J. *Království v pohybu*, s. 255–257.

⁴ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 446–453; KEJŘ, J. *Vznik městského zřízení*, s. 55, 57, 121; pro Opavsko BAKALA, Jaroslav. *Zrod městského zřízení na středověkém Opavsku*. *Časopis Slezského muzea, série B*. 1977, 26, s. 97–122.

pro udělení souboru práv určitému městu byly právní vzory tzv. mateřských měst, v našem prostředí zpočátku především měst saských a slezských (severoněmecký právní okruh, například magdeburské a hlubčické právo) nebo bavorských a rakouských (jihoněmecký právní okruh), jejichž modifikací později vznikala i práva česká a moravská (olomoucké, jihlavské, brněnské nebo pražské právo). K základním městským právům patřilo právo na městský soud a samosprávu, dále právo trhové, mílové, várečné, hrdelní či právo opevnit město hradbami.⁵

Města, zejména ta lokační, představovala v našem prostředí po právní i urbanistické stránce zcela nový typ osídlení. Od okolních vesnic se zřetelně odlišovala pravidelným rozvržením svého vnitřního prostoru s plánovitě vyměřenými veřejnými plochami (náměstími) a komunikacemi (ulicemi), lemovanými domovními parcelami. Ústředním bodem většiny měst bylo jedno nebo více náměstí, sloužící jako tržiště a shromažďovací prostor. Na náměstí navazovala síť ulic, ať již pravidelná, tzv. ortogonální (u měst nově založených), nebo nepravidelná (u měst organicky vyvinutých z předlokačního osídlení). Nejdůležitější ulice, tzv. branské, spojovaly náměstí s městskými branami. Uliční síť tvořila hlavní komunikační koridory uvnitř města, které lemovaly nejen soukromé městské domy, ale rovněž reprezentativní veřejné a církevní stavby – kostely, kláštery, radnice, kupecké krámy a další. Jedním z důležitých znaků „městskosti“ byla existence hradeb, které primárně zajišťovaly městskému organismu nezbytnou ochranu, v symbolické rovině pak vymezovaly prostor platnosti městského práva. Městské sídlo se od venkovského neodlišovalo pouze právním rámcem, půdorysným uspořádáním, charakterem zástavby a zpravidla i přítomností opevnění, ale rovněž odlišnou ekonomickou základnou, od níž se následně odvíjela struktura městské society a její společenský a kulturní život.⁶

Se vznikem městské obce se konstituovala zcela nová sociální skupina – měšťané.⁷ Tito obyvatelé města, převážně řemeslníci a obchodníci, užívali jedno z hlavních městských práv – právo osobní svobody. Podíleli se na správě města a řídili jeho hospodářský život. Plnoprávní měšťané měli rovněž právo vlastnit nemovitost, s níž mohli volně disponovat, tedy městskou parcelu (městiště) s domem a jeho hospodářským zázemím. Ta tvořila základní jednotku městského urbanismu, zastavěné městské parcely vymezovaly náměstí a ulice, vytvářely se domovní bloky.⁸ Středověká městiště se vyznačovala

5 KEJŘ, Jiří. Městské zřízení v českém státě ve 13. století. *Český časopis historický*. 1976, 24, s. 226–252; ŽEMLIČKA, Josef. K ujímání a formám německého práva v českých zemích. In: *Marginalia Historica: sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy*. Praha: Nadační fond První pražské pedagogické peruti 6, 2002, s. 7–38; ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských*, s. 271, 281–288; ŽEMLIČKA, J. *Království v pohybu*, s. 227–236.

6 HOFFMANN, F. *Středověké město*, s. 158–169; KOUDELOVÁ, Jana. *Stavebně historický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku. Historická města a památková péče*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2012, s. 38–39; ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských*, s. 263–288; ŽEMLIČKA, J. *Království v pohybu*, s. 214–252.

7 Tento pojem zdaleka nezahrnoval veškeré městské obyvatelstvo, část badatelů takto označuje privilegovanou skupinu vlastníků nemovitého majetku ve městě (tj. především domů), participujících na politickém rozhodování a způsobilých zastávat úřady v rámci městské samosprávy. Srov. ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských*, s. 378–391; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl první. Praha: Matice česká, 1890, s. 65–94.

8 PROCHÁZKA, Rudolf. *Area...sive parva, sive magna... Parcelace ve vývoji raného a komunálního města*. In: *Forum Urbes Mediaevi IV*. Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2007, s. 6–41.

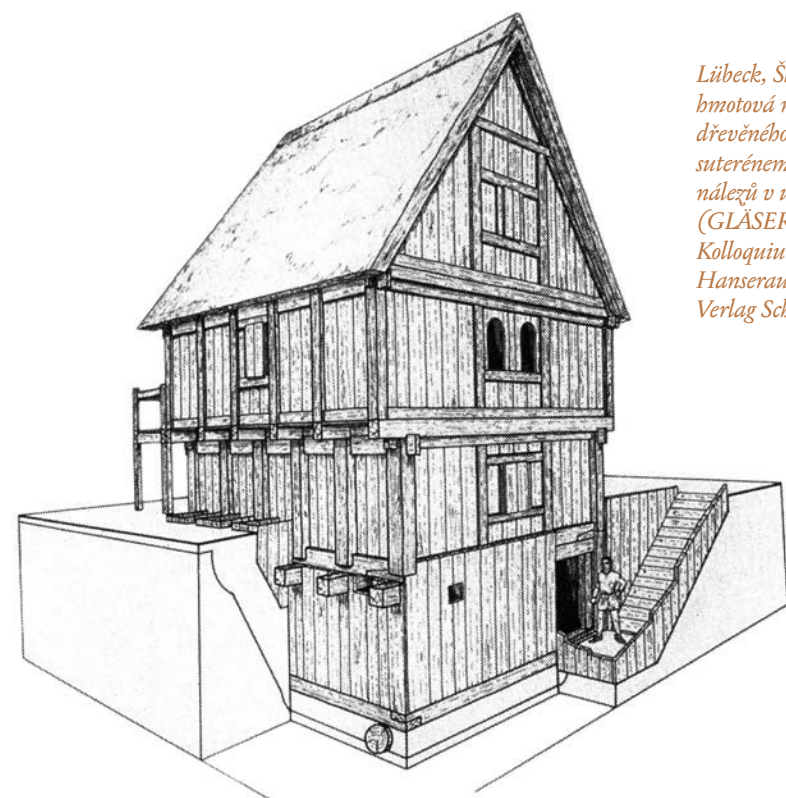
Norimberk, Bavorsko (Německo), pohled na město zprostředkovává v umělecké zkratce základní atributy soudobého vnímání vrcholně středověkého města – tedy hrad v dominantní poloze, ovládající město pod sebou, impozantní městské opevnění s branami a hradebními věžemi, zvýrazněné vertikály kostelních a dalších věží, výstavné kamenné domy. Jedná se o dřevorez z knihy Liber Chronicarum Hartmanna Schedela, 1493 (Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1c/Nuremberg_chronicles_-_Nuremberga.png)

Kadaň, okr. Chomutov, na tzv. císařském otisku stabilního katastru z roku 1842. Mapování porízené na práhu industrializace českých zemí v 19. století zachycuje městský půdorys ještě v podobě blízké středověkému stavu. Dobře patrné je ústřední velké obdélné náměstí, ortogonální uliční síť vymezující jednotlivé domovní bloky, tmavě červenou barvou jsou zvýrazněny stavební dominanty – městský kostel, minoritský klášter, radnice a v jižní části města, na kraji terénní brany nad řekou Ohří pak městský hrad (Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru Zeměměřičtvého úřadu v Praze, inv. č. 2966)

podlouhlým půdorysem, který ovlivnil i postupné utváření středověkého městského domu. Nejčastěji v nárožních polohách se vyskytovaly také široké parcely, které se mohly následně dělit, stejně jako úzké parcely slučovat pro výstavbu honosnějších budov, například radnic či městských šlechtických domů. Nejprestižnější a zpravidla nejvýstavnější domy se koncentrovaly podél náměstí a hlavních, zejména branských ulic. Tyto objekty, nadané právem vařit a šenkovat pivo a nalévat víno – hovoříme v této souvislosti o tzv. plnoprávných domech – byly ve vlastnictví tzv. právovárečných měšťanů (velkoměšťané – *Grossbürger*). Domy s omezenými právy, většinou situované v okrajových ulicích, náležely maloměšťanům (*Kleinbürger*). Zcela na okraji, v hradebních uličkách, stály domky drobných řemeslníků a městské chudiny.⁹

Lübeck, Šlesvicko-Holštýnsko (Německo), hmotová rekonstrukce vícepodlažního dřevěného domu rámové konstrukce se suterénem na základě archeologických nálezů v ulicích Alfstrasse a Fischstrasse (GLÄSER, Manfred, Hrsg. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III: Der Hausbau. Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild, 2001, s. 289)

Ačkoli současná podoba zděné historické městské zástavby vyvolává dojem, že městský dům od počátku využíval celou šířku městiště a byl vybudován z kamene či cihel, nebyla zpočátku zástavba městských parcel ani kompaktní, ani zděná. Archeologické výzkumy a stavebněhistorické průzkumy v historických městských jádrech u nás i v zahraničí dokládají pro středověké období značnou varia-

⁹ ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských*, s. 380–382; KOUDELOVÁ, J. *Stavebně historický vývoj*, s. 43–58.

Přestavba městečka poničeného válečnými událostmi. Zobrazení zachycuje postup prací při stavbě dřevěných domů rámové konstrukce se stěnami vyplněnými košatinou, popřípadě opatřenými deštěním, omítaných bliněnou mazanicí. Střechy jsou pokrývány slaměnými dosky. V pozadí je patrný pobořený hrad, stavební dominanta městečka (Brusel, Bibliothèque royale de Belgique, Chroniques de Hainaut, 1447–1448, ms. 9242, fol. 232, dostupné z: <http://balat.kikirpa.be/photo.php?path=Z006469&objnr=20025153&lang=en-GB&nr=1194>)

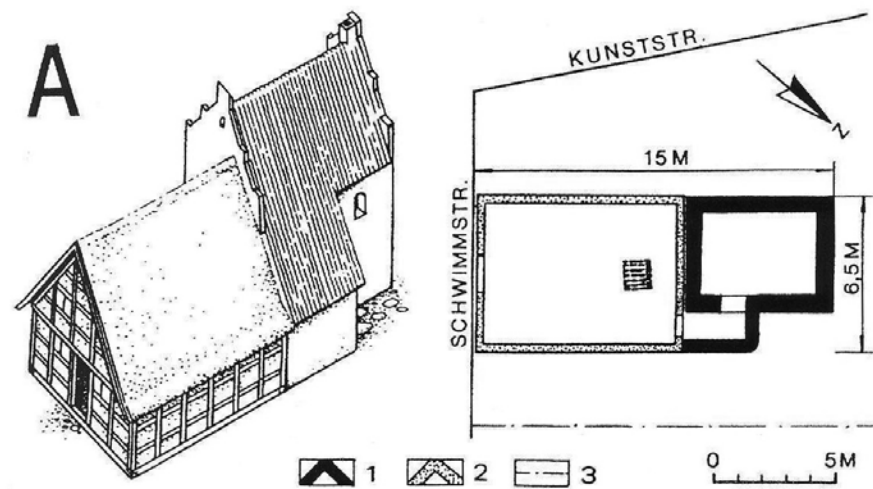
bilitu podoby nejstarších městských domů.¹⁰ Tyto rozdíly byly v případě konkrétních měst způsobeny odlišnou stavební tradicí, nestejnou dostupností stavebních materiálů, ale i ekonomickými možnostmi stavebníků a jejich individuálními nároky. S velkou mírou zobecnění lze přesto konstatovat, že vývoj v našem prostředí směřoval od jednodušších forem ke složitějším, od dřevěných a dřevohliněných staveb ke stavbám zděným, zprvu částečně, později v celém půdorysu.

Nejstarší městské domy (ale i hospodářské stavby v zadních částech parcel) byly dřevěné, respektive dřevohliněné, disponující jedním či dvěma nadzemními podlažními a opatřené v části svého půdorysu suterény se skladovací funkcí. Konstrukci stěn tvořily rámy z trámů, vyplněné košatinovým výpletem nebo deštěním, s hliněnou omítkou bílenou vápnem, případně roubení.¹¹ Dispozice některých dřevohliněných domů byly dodatečně doplňovány zděným komorovým dílem situovaným v zadní části stavby, který byl zpravidla vícepodlažní, přičemž spodní podlaží sloužilo skladovacím účelům a vyšší

¹⁰ Z početné literatury zahraniční i domácí provenience alespoň výběrově: GLÄSER, Manfred, Hrsg. *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III: Der Hausbau*. Lübeck: Verlag Schmidt – Römhild, 2001, 857 s.; TRYML, Michal, ŠKABRADA, Jiří a DRAGON, Zdeněk. *Románské domy v Praze*. Praha: Paseka, 2002, 368 s.; PIEKALSKI, Jerzy. *Wczesne domy mieszczań w Europie Środkowej*. Geneza – funkcja – forma. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004, 234 s.; KOMOROWSKI, Waldemar. *Średniowieczne domy krakowskie (od lokacji miasta do połowy XVII wieku)*. Kamienice, pałace miejskie i rezydencje kanoniczne. Trwałość gotyckiego modelu w nowożytności. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Jagellonica”, 2014, 383 s.

¹¹ HOLUB, Petr a kol. Ke stavu poznání nezděné měšťanské architektury vrcholné středověkého Brna. In: *Forum urbes medii aevi II*. Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2005, s. 44–101.

podlaží k bydlení.¹² Dobové německé označení tohoto stavebního typu *steinwerk* odráželo dosavadní nesamozřejmost využití zděných konstrukcí v rámci soudobé měšťanské architektury, další dobový výraz *kemenate*, představující zkomolení latinského *camera caminata*, naznačuje způsob využití horních podlaží těchto staveb jako obytných prostor vytápěných krbem či kamny. Přední část takového kombinovaného domu – dřevěná nebo dřevohliněná, případně hrázděná nevytápěná síň – se využívala k provozování řemesla. Postupný vývoj (v průběhu 14.–16. století) směřoval k nahrazování dřevěných struktur přední části domu konstrukcemi zděnými (z kamene či cihel). Stávající *kemenate* bývala zpravidla integrována do organismu nového celozděného domu, který byl v celém rozsahu nebo v části svého půdorysu podsklepen. Navzdory obecně lepším tepelněizolačním vlastnostem nadzemních částí původních dřevohliněných staveb, a tedy vyššímu obytnému komfortu, postupně v městském stavitelství převládla preference zděných staveb.¹³ Zděný (kamenný nebo cihlový) dům byl v rámci dobového nazírání považován za luxusní záležitost a symbol významu společenského a majetkového postavení vlastníka – stavebníka. Budování zděných staveb zároveň souviselo se snahou o požární bezpečnost.¹⁴

Riga, Lotyšsko, hmotová rekonstrukce dřevohliněného domu s vícepodlažním zadním zděným komorovým dílem (kemenate), na základě archeologických nálezů v místě křižení ulic Schwimmstrasse a Kunststrasse (CAUNE, Andris. Typen der Wohnhäuser Rigas im 12. bis 14. Jahrhundert aufgrund der archäologischen Ausgrabungen. In: Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III: Der Hausbau. Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild, 2001, s. 566)

12 PEŠKA, Marek a MERTA, David. Měšťanská architektura středověkého Brna v kontextu středního Podunají. In: *Trnava a počátky středověkých měst*. Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 12. Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2009, s. 92–98; PEŠKA, Marek a MERTA, David. Stavby typu „kemenate“ v prostředí vrcholně středověkého Brna. In: *Dějiny staveb*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebněhistorický průzkum, 2009, s. 215–222; HAUSEROVÁ, Milena. V kameni nebo ve dřevě? In: *Kapitoly z historie bydlení*. Praha: České vysoké učení technické, 2014, s. 13–26. Pro Opavu srov. KOLÁŘ, František, KANIOVÁ, Petra a KADLUBIEC, Radek. Z labyrintu středověkých měst. In: *Zkoumání historických staveb*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech, 2011, s. 236–239.

13 Tato proměna však postihla různá města s nestejnou intenzitou v různých časových horizontech, od středověku po novověk. Záleželo na významu a ekonomických možnostech jednotlivých měst, respektive konkrétního stavebníka.

14 HOFFMANN, F. *Středověké město*, s. 170–183; HAUSEROVÁ, M. V kameni nebo ve dřevě?, s. 13–26; KLÁPŠTĚ, J. *Proměna českých zemí*, s. 388–392.

Přestavba opevněného města. Zobrazení zachycuje opravu bradeb města, jehož zástavba je již z větší části zděná. Dřevěné stavby či dřevěné součásti zděných staveb jsou již zřetelně v menšině (Brusel, Bibliothèque royale de Belgique, Chroniques de Hainaut, 1447–1448, ms. 9242, fol. 237, dostupné z: <http://balat.kikirpa.be/photo.php?path=Z006472&objnr=20025153&lang=en-GB&nr=1194>)

Na základě stavebněhistorických průzkumů a archeologických výzkumů v městských jádrech je zřejmé, že středověké domy (nejprve dřevohliněné a kombinované, později zděné v celém rozsahu) vykazovaly určité podobné prostorové a funkční vztahy, odrážející obecně shodné požadavky na podobu a funkci domu v rámci městské společnosti. Jednotraktová či dvoutraktová přízemí sestávající z dolní síně, případně dolní síně s užší boční zaklenutou prostorou (kvelbem), obvykle sloužila komunikačním účelům a úkonům spojeným s obživou majitele domu, tj. provozem řemesla, prodejem, šenkováním apod. Rovněž zde mohl být umístěn kuchyňský kout. Obytné prostory, vytápěná světnice a spací komory, byly situovány v patře, obdobně jako horní síň určená ke stravování. Disponoval-li dům starším patrovým komorovým dílem (*kemenate*), nacházela se hlavní obytná vytápěná místnost v jeho horním podlaží. Výsledkem těchto základních prostorově-funkčních nároků bylo několik ustálených variant půdorysných dispozic, například síňový dům, průjezdový dům, dům se středním průjezdem, které pak s dílčími obměnami převzalo rovněž renesanční stavitelství.¹⁵

15 Viz např. HAUSEROVÁ, Milena. Aby bylo stále vidět. Cesty denního světla do nitra domu. In: *Kapitoly z historie bydlení*. Praha: České vysoké učení technické, 2014, s. 79–96; HAUSEROVÁ, Milena. Středověký městský dům na široké parcele se středním vjezdem (Příspěvek k poznání dispozičního typu). *Archaeologia historica*. 1995, 20 (1), s. 35–52; HAUSEROVÁ, Milena. Jihlavské domy s vysokými síněmi. In: *Dějiny staveb*. Plzeň: Nakladatelství Petr Mikota, 2001, s. 53–60.

Součástí topografie města mohl být ve středověku také hrad, respektive tzv. městský hrad. Tyto hrady stavebně předcházely vzniku příslušných měst, která se při nich konstituovala dodatečně, případně byly vybudovány při založení města, anebo byly do městského intravilánu vloženy později.¹⁶ Stavebníkem byl pán města, vrchnost, tedy zpravidla zeměpán (v našich podmínkách český král, moravský markrabě nebo opavský vévoda), v případě poddanských měst pak šlechtic či vysoký církevní hodnostář. Městský hrad sloužil jako stálá nebo příležitostná rezidence svého stavebníka, anebo byl administrativním střediskem pod správou purkrabích či hejtmanů. V každém případě se jednalo o vojenský objekt a pevný opěrný bod, v symbolické rovině výraz vrchnostenských práv jeho majitele nad městem. Jedním z důvodů výstavby těchto městských hradů byla pro zeměpána i šlechtu rostoucí potřeba komfortnějšího bydlení, pohodlí a společensko-kulturního kontaktu s inovativním městským prostředím, v dosahu obchodního a řemeslného zázemí. Důležitý byl i obranný aspekt, symbióza hradu s městským opevněním a s jeho obránci umožňovala držitelům snížit náklady na hradní posádku.¹⁷

Městské hrady, obdobně jako hrady ve volné krajině, naplňovaly v době svého fungování několik základních, vzájemně provázaných funkcí: rezidenční, obrannou, správní, ekonomickou a reprezentační, z čehož vyplývala jejich stavební podoba. Kromě základních komponent, kterými byly hradební zeď, brána, palác, tvořily součást hradní dispozice rovněž hospodářské a provozní budovy zajišťující běžný každodenní chod hradu. Z hlediska bydlení představoval městský hrad v rámci daného města už ze své podstaty nejkomfortnější typ obydlí. Hlavní obytnou část hradu reprezentoval jedno- nebo vícepatrový palác, jehož přízemí nebylo z bezpečnostních důvodů obývané, ale sloužilo převážně jako skladiště zásob a provozní zázemí, mohlo zde být vyčleněno také bydlení pro služebnictvo. Obytné prostory hradního pána a jeho rodiny byly soustředěny v patře. Patřil k nim především velký reprezentační sál, vytápěné obytné světnice a v návaznosti na ně pak komory určené ke spaní. Obytné světnice se často kvůli zajištění tepelného komfortu vybavovaly dřevěným obložením, případně do nich byla vkládána roubená komora. Součástí paláce, případně hradního areálu, bývala i samostatná kaple, umožňující uspokojování duchovních potřeb v „soulomí domova“.

Nepostradatelné pro pohodlné bydlení a zajištění běžného provozu hradu bylo rovněž hospodářské zázemí (stáje, seníky, stodoly, sýpky, ale i pivovar nebo mlýn), které se obvykle koncentrovalo v předhradí. Často zde stávala také kuchyně (v případě větších či významnějších hradů i dvě), situovaná v dostatečné vzdálenosti od obytných prostor. Vařilo se na otevřeném ohni, peklo se v pecích, k od-

¹⁶ BAERISWYL, Armand. Zum Verhältnis von Stadt und Burg im Südwesten des Alten Reiches. Überlegungen und Thesen an Beispielen aus der Schweiz. In: *Burg und Stadt*. Forschungen zu Burgen und Schlössern, Band 11. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2008, s. 21–36.

¹⁷ KOLÁŘ, František a kol. *Hrad Bílovec*. Skrytý středověk. Průvodce expozicí. Bílovec: Město Bílovec, 2021, s. 5; KOUŘIL, Pavel, PŘIX, Dalibor a WIHODA, Martin. Městské hrady v českém Slezsku. *Archaeologia historica*. 1997, 27, s. 249–272; MÜLLER, Christine a HÄFFNER, Hans-Heinrich, edd. *Burg und Stadt*. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2008, 263 s.; KÜNTZEL, Thomas. Die Stadt unter der Burg und die Burg in der Stadt. Strukturelle Beobachtungen an wüstgefallenen Burgflecken. In: *Burg und Stadt*. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2008, s. 37–58.

Na vedutě Osoblaby z 18. století je za městskými hradbami, vymezujícími vnitřní město s jeho stavebními dominantami, zachycena předměstská zástavba. Zajisté se nejednalo pouze o obytné stavení, ale rovněž o hospodářské budovy (Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Rep. 135, Nr. 526-1, WERNER, Friedrich Bernhard. Topographia oder Prodromus Ducatus Silesiae)

vodu kouře sloužily vysoké dymníkové komíny. Pokud nebylo možné v areálu hradu vyhloubit studnu, zajišťovaly zásobování vodou cisterny zachycující dešťovou vodu nebo se voda přiváděla vodovodem z dostupného vodního toku.¹⁸

Již ve středověku také vznikala jako „přechodné útvary mezi městem, v zavřítí hradeb“ či „vohradě a mezi vesnicemi“ neopominutelná součást měst, totiž předměstí. Tuto část intravilánu měla (až na výjimky) nejen města hrazená, ale i města, která hradby postrádala. Předměstí vznikala ze starších vesnic – někdy mohlo jít o venkovského předchůdce městského sídla – nebo jako nové sídelní útvary v souvislosti s vyměření města a případně stavbou jeho opevnění. Často se formovala podél komunikací vybíhajících z městského jádra. Jejich označení vycházelo buď z polohy vůči městu (Horní, Dolní předměstí v Příboře), jména sídla, v jehož směru se předměstí nacházelo (Hradecké, Jaktařské předměstí v Opavě), nebo jména osady, z níž vzniklo (Benátky v Příboře).

¹⁸ DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1999, s. 26–44; PLAČEK, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha: Libri, 2001, s. 23–66; MENCLOVÁ, Dobroslava. Blockwerkkammer in Burgpalästen und Bürgerhäusern. *Acta historiae Artium*. 1963, 9 (3–4), s. 245–267; CHOROWSKA, Małgorzata. *Rezydencje średniowieczne na Śląsku*. Zamki, pałace, wieże mieszkalne. Wrocław: Oficyna wydawnicza Politechniki wrocławskiej, 2003, 338 s.; RYKL, Michael. Světnice jako srdce středoevropského domu. In: *Kapitoly z historie bydlení*. Praha: České vysoké učení technické, 2014, s. 27–60.

Na vedutě slezského Skočova z 18. století lze pozorovat předměstskou zástavbu venkovského charakteru, pronikající do plujícího za městem (Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Rep. 135, Nr. 526-I, WERNER, Friedrich Bernhard. Topographia oder Prodromus Ducatus Silesiae)

Předměstí tvořila bariéru mezi městem a volnou krajinou, proto také jejich charakter určovaly válečné akce, zejména obléhání města, nebo živelní pohromy, jako byly požáry či povodně, neboť předměstími často protékaly vodní toky (například mlýnský náhon) důležité pro chod předměstských provozů – mlýnů, lázní, koželužen, valch apod. Při obléhání města hrozilo předměstím nebezpečí nejen od nepřítele, ale i od vlastních obyvatel – kvůli možnosti, že se zde usadí nepřítel a vybuduje si tu své zázemí, je měšťané často ničili.

Předměstí byla rovněž hospodářskou základnou města, usazovali se zde zemědělci, kteří zásobovali měšťany svými výpěstky, a řemeslníci, jejichž řemeslo by uvnitř hradeb obtěžovalo hlukem či zápachem (bednáři, hrnčíři, jircháři, kováři, provazníci, řezníci, smolaři, kolomazníci, tesaři) nebo souviselo se zemědělskou výrobou (mlýnáři). Ačkoli obyvatelé předměstí nemuseli plnit značnou část povinností, jež byly vyměřeny těm, kdo bydleli ve vnitřní části města, vztahovala se i na ně ochrana, kterou město poskytovalo (kupříkladu možnost ukryt se uvnitř hradeb). Na druhou stranu některá privilegia daná měšťanům využívat nemohli, například právo vařit a šenkovat pivo, právo volit zástupce samosprávy či

provozovat výnosnější obchod. Od 18. století se ale předměšťané již mohli dostat na nižší funkce městské samosprávy i do vedení méně významných cechů.¹⁹

Většina předměšťanů patřila ke střední a nižší vrstvě městského obyvatelstva, která vlastnila malý domek (chalupu), k němuž často teprve později přibyla i zemědělská půda, ovšem rozsahem nesrovnatelná s pozemkovým majetkem měšťanů (hlavně pro starší období). Neméně početnou vrstvou předměstského obyvatelstva pak byla měšťská chudina (neosedlí), různí nádeníci či podruzi bez nemovitého majetku, čeledí a sloužící. Počet obyvatel na předměstích dosahoval mezi 30 až 60 % obyvatel ve vnitřním městě.²⁰

Na předměstích se nevyměřovala pravidelná městiště, zástavba vznikala postupně a měla převážně venkovský charakter. Tvořily ji přízemní, většinou dřevěné domky s hospodářskými budovami, někdy s navazujícími polnostmi, často ale i chatrče měšťské chudiny. Dřevěná zástavba se především u menších měst udržela nezřídka až do počátku 20. století. Kromě obytných staveb se na předměstích setkáme s objekty sakrálními, jako jsou kostely (například hřbitovni), kláštery (zejména žebravých řádů) nebo špitály, i hospodářskými, tj. vrchnostenskými dvory, mlýny, jatkami, sýpkami, koželužnami a dalšími provozy. Svě zahrady, polnosti nebo stodoly zde mivali rovněž měšťané. Počet budov na předměstích často převyšoval počet budov ve vnitřním městě. Větší předměstí mohla mít vlastní správu vedenou rychtářem (fojtem), většinou ale podléhala orgánům města.²¹

Města fungovala v prakticky nezměněné podobě a funkcích až do 19. století. Rozvoj průmyslové výroby a s tím související nárůst počtu obyvatel přiměl v průběhu první poloviny 19. století většinu měst k bourání městských hradeb, které dosud omezovaly jejich půdorys v rozsahu definovaném ještě ve středověku. Hranice mezi vnitřním městem a předměstími se postupně setřela a nová zástavba začala expandovat za někdejší hradební okruh, což mělo za následek výrazné zahušťování předměstí. Vznikaly zde nejen obytné domy, které již měly zejména od druhé poloviny 19. století měšťský charakter (několikapodlažní činžovní domy, vily), ale i veřejné budovy (školy, úřady) a především průmyslové areály.

19 HOFFMANN, F. *Středověké město*, s. 192; NODL, Martin. Předměstí středověkých měst: městské předpolí versus svěbytné město. In: *Rudolfovo číslo*. Rudolfu Procházkovi k 65. narozeninám kolegové a přátelé. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2021, s. 97–111; K problematice předměstí obecně lze ze starších i novějších zahraničních prací zmínit BLÜMEL, Jakob. *Die Geschichte der Entwicklung der Wiener Vorstädte*. A. Die Leopoldstadt. Wien: Verlag von Cornelius Better, 1884, 110 s.; BLÜMEL, Jakob. *Die Geschichte der Entwicklung der Wiener Vorstädte*. C. Die übrigen Vorstädte. Wien: Im Selbstverlag des Verfassers, 1886, 231 s.; RINGEL, Sebastian. *Vom Wandel der Leipziger Vorstädte*. Leipzig: Verlagsgesellschaft mbH, 2022, 400 s.

20 HOFFMANN, F. *Středověké město*, s. 192–197; KORBELÁŘOVÁ, Irena. *Poddanská města Opavského a Krnovského knížectví v letech 1648–1740*. Ekonomické a sociální aspekty vývoje měst. Opava: Slezský ústav SZM, 1999, s. 95–96.

21 HOFFMANN, F. *Středověké město*, s. 192–196; KUČA, Karel. *Brno – vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Brno: Baset, 2000, s. 40.

3) Opavský hrad – zeměpanská rezidence ve městě

Jedním z důvodů výstavby hradů ve městech byla pro zeměpána i šlechtu rostoucí potřeba pohodlí a společensko-kulturního kontaktu s prostředím „svého“ města, důležité byly rovněž důvody obranné a symbolické, tedy vyjádření vrchnostenských práv majitele hradu nad městem a jeho zázemím.¹ Impulzem k vybudování městského hradu v Opavě² však mohla být, vedle výše uvedených důvodů, zcela konkrétní negativní zkušenost – zástava tehdejšího sídelního hradu Hradce Přemyslem I. Opavským do rukou věřitelů z řad pánů z Kravař v roce 1383.³ Ačkoli nepředpokládáme, že se vévoda v důsledku tohoto kroku ocitl v bezprostřední „bytové nouzi“ – koneckonců se zdá, že se mu již v roce 1386 podařilo Hradec ze zástavy vyplatit⁴ – zkušenost dočasné ztráty mocenské a hospodářské opory (jakou sídelní hrad se svým zázemím představoval) však mohla být dostatečným podnětem pro výstavbu dalšího sídla. Někdy okolo roku 1390 tak zahájil Přemysl I. stavbu své vévodské rezidence v bezprostřední blízkosti města, ačkoli se jeho děd – první z opavských Přemyslovců, Mikuláš I. (syn českého krále Přemysla Otakara II.) – zavázal opavským měšťanům, že si hrad ve městě nikdy nepostaví.⁵

Místo pro stavbu hradu bylo zvoleno na zeměpanských pozemcích vně města,⁶ při východním ohybu městské fortifikace, přičemž výstavba vévodského sídla si vyžádala rozebrání přilehlé části městské hradby. Na jejím místě následně vzniklo předhradí vsunuté do městského intravilánu. Hrad byl od předhradí oddělen obezděným příkopem, předhradí vůči městu vymezil další příkop a pravděpodobně val s palisádou. S městským opevněním hrad propojila dvojice uzavíracích zdí vedených napříč příkopem. Nepříznivé poměry staveniště, ležícího v inundaci řeky Opavy, byly řešeny umělým zvýšením terénu mohutným několikametrovým násypem zeminy vytěžené při hloubení příkopu.⁷

- 1 KOUŘIL, Pavel, PRIX, Dalibor a WIHODA, Martin. Městské hrady v českém Slezsku. *Archaeologia historica*. 1997, 27, s. 249–272; MÜLLER, Christine a HÄFFNER, Hans-Heinrich, edd. *Burg und Stadt*. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2008, 263 s.; KÜNTZEL, Thomas. Die Stadt unter der Burg und die Burg in der Stadt. Strukturelle Beobachtungen an wüstgefallenen Burgflecken. In: *Burg und Stadt*. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2008, s. 37–58.
- 2 K přehledu bádání se soupisem příslušných pramenů a literatury k dané problematice viz naposledy KOLÁŘ, František, KANIOVÁ, Petra, KOUDELOVÁ, Jana, PRIX, Dalibor, ROSOVÁ, Romana a ZEŽULA, Michal. Opavský hrad a středověké jádro tzv. Müllerova domu čp. 1. *Průzkumy památek*. 2021, XXVIII (2), s. 37–84, zde na s. 40–49.
- 3 KOUŘIL, Pavel, PRIX, Dalibor a WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*. Opava – Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR, 2000, s. 481–483.
- 4 Tamtéž, s. 484–485.
- 5 IRGANG, Winfried, ed. *Schlesisches Urkundenbuch*. Fünfter Band 1282–1290. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 1993, s. 64–65, č. 83: „...Insuper spondemus sepe dictis civibus non solum infra muros civitatis sed nec et in terminis eiusdem civitatis aliquam munitionem velle vel debere construere, edificare vel plantare...“
- 6 Výstavbu opavského hradu lze klást do let 1390–1403. Srov. KOLÁŘ, F., KANIOVÁ, P., KOUDELOVÁ, J., PRIX, D., ROSOVÁ, R. a ZEŽULA, M. Opavský hrad, v pozn. 48 přehled literatury.
- 7 Tamtéž, s. 49–50.

Na indikační skice stabilního katastru Opavy z roku 1836 je modře značen průběh městského opevnění z období od konce 14. až 15. století, při východním ohybu městské fortifikace je dodatečně připojen areál opavského hradu. (ZAO, fond Stabilní katastr slezský – indikační skici, inv. č. 237, sign. Sl. 331, kart. 57, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2022)

Na aktuální katastrální mapě města Opavy je červeně vyznačen objekt tzv. Müllerova domu, červenou šrafovou areál někdejšího hradu a předhradí. Současná budova Mendelova gymnázia (bývalý Učitelství ústav) je identifikována č. 1, historická budova Slezského zemského muzea (dříve Uměleckoprůmyslové muzeum) č. 2 (Úpravy a celkové zpracování F. Kolář, J. Koudelová, 2022)

Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, rekonstrukce středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu (hradní kuchyně) v úrovni I. NP (tmavě šedě) a předpokládaný průběh příkopů (zeleně) v I. polovině 15. století (Kresba F. Kolář, 2021)

Nový objekt se záhy stal – vedle Hradce nad Moravicí – jednou z hlavních vévodských rezidencí v zemi, a zůstal jí až do konce působení přemyslovské dynastie na Opavsku v roce 1457. Když Opavské vévodství o svou domácí dynastii přišlo, upadlo i postavení hradu. Ztratil svou rezidenční funkci a sloužil jako příbytek pro zemské hejtmany,⁸ zastupující nepřítomné zeměpány. Přesto v období 16. a první poloviny 17. století procházel řadou stavebních úprav a na začátku 17. století získal podobu pozdně renesančního zámku. Zvrat nastal roku 1848, kdy se zánikem vrchnostenské správy pozbyl objekt dosavadní význam, nadále byl využíván k administrativním účelům a bydlení. Požadavky moderního urbanismu 19. století iniciovaly rozhodnutí zámek zbořit. Místo uvolněné po jeho demolici na přelomu let 1891 a 1892 zaujaly novostavby Učitelského ústavu (nynější Mendelovo gymnázium) a uměleckoprůmyslového muzea (dnes Slezské zemské muzeum). Minulost vévodské rezidence opavských Přemyslovců dnes připomíná jediný pozůstatek někdejšího hradního areálu – tzv. Müllerův dům. V jeho hmotě zůstaly zachovány reliktů středověkých hradních kuchyní a torza městské hlavní a parkánové hradby.⁹

⁸ K problematice souhrnně KOZÁK, Petr. Úřad zemského hejtmána v proměnách středověkého Opavska. Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. In: *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa VII*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009, s. 127–149 (zvláště s. 144–145).

⁹ KOLÁŘ, F., KANIOVÁ, P., KOUDELOVÁ, J., PRIX, D., ROŠOVÁ, R. a ZEZULA, M. Opavský hrad, s. 40–42.

Pobled na zámek od severozápadu, anonym, kolem roku 1890. Černobílá fotografie dokumentuje klasicistní úpravu fasád a střechy západního křídla zámku, vybudovaného zčásti v bývalém hradním parkánu. Dobře patrná je zámecká brána v místě středověké branské věže, s navazujícím barokním mostem přes příkop. V pravé části snímku je zachycena část průčelí Müllerova domu čp. I, v hmotě budovy jsou dochovány pozůstatky středověkých hradních kuchyní (SZM, fotografické pracoviště, sign. A 240.97)

Pobled na zámek od jihovýchodu, anonym, kolem roku 1890. Koňské povozy vyjíždí z gotické východní brány někdejšího hradního jádra, renesančně a klasicistně upravené (SZM, fotografické pracoviště, sign. D 216)

Pobled na Müllerův dům čp. I od západu, anonym, po roce 1927. V pozadí vpravo výstavní budova Slezského zemského muzea (1893–1895), stojící v místech bývalého městského příkopu; v pozadí vlevo Učitelský ústav (1896–1899, dnes Mendelovo gymnázium) na místě zbořeného zámku, bývalého hradu opavských vévodů (SZM, fotografické pracoviště, sign. FP 9956)

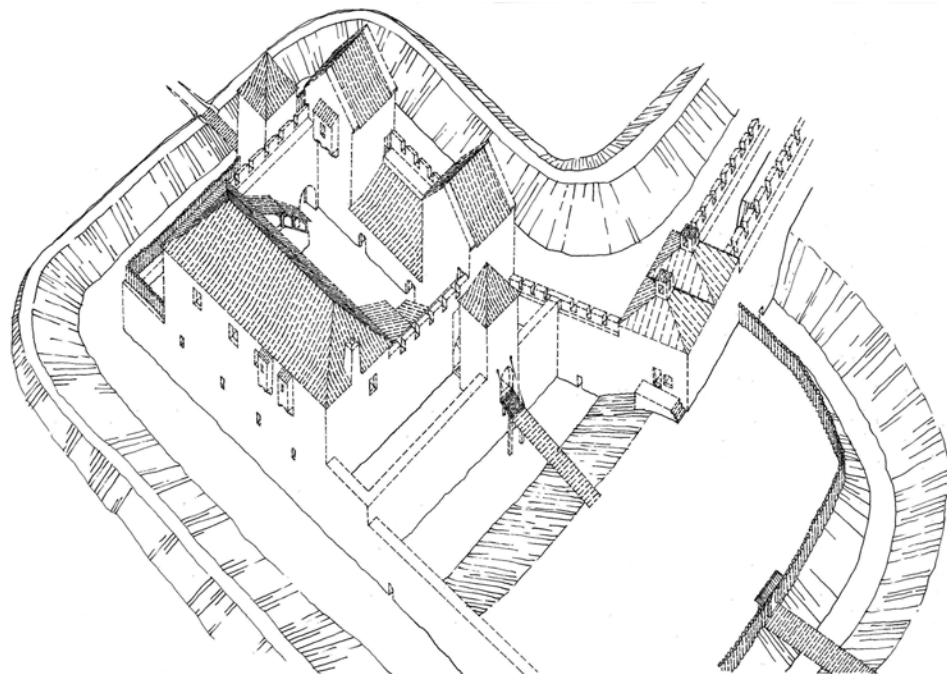

Hradní jádro

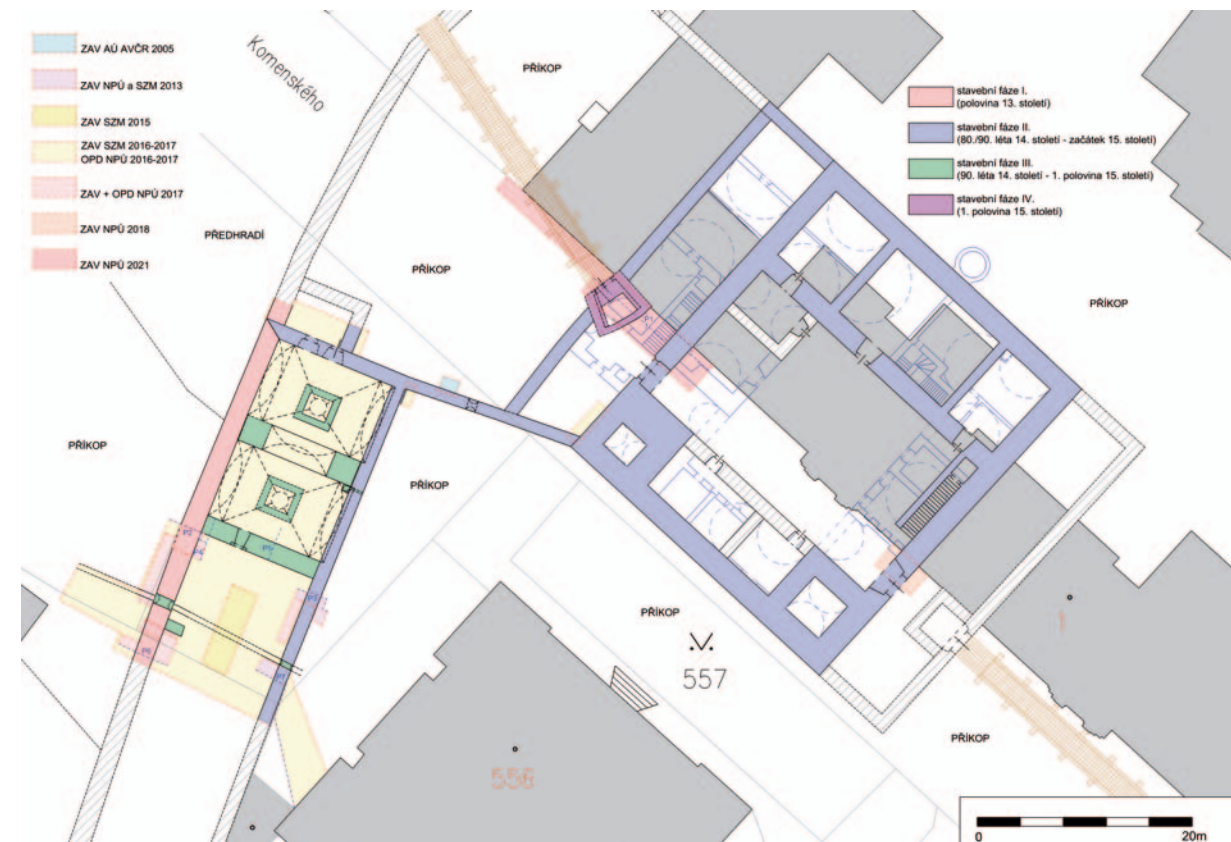
Možnou podobu areálu opavského hradu okolo roku 1450 při pohledu od severozápadu zohledňuje kresebná rekonstrukce vycházející z dochovaných ikonografických podkladů¹⁰ a výsledků archeologického výzkumu.¹¹ V souvislosti s opakovaným husitským ohrožením města (1428, 1431) byly obranné možnosti hradu posíleny. Parkánová hradba na západní i východní straně byla opatřena hranolovými

Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Půdorysná situace zdív západní části hradu (hlavní hradba, parkánová hradba s pozůstatky věžové brány, mladší stavební konstrukce), v pozadí objekt Müllerova domu čp. I, pohled od severovýchodu (Foto F. Kolář, 2021)

Opava, zaniklý brad, pokus o rekonstrukci jedné z možných variant stavu po dostavbě hradních kuchyní a posílení opevnění před polovinou 15. století, pohled od severozápadu (Kresba D. Prix, 2021)

Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, dílčí barevné vyhodnocení identifikovaných a předpokládaných středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu, stav v 1. polovině 15. století. Výřez z digitální katastrální mapy s vloženým geodetickým zaměřením Müllerova domu čp. I v úrovni I. PP a historickým zaměřením zámku z roku 1891 v úrovni I. NP. Stávající zástavba černou linií s šedou výplní; zaměření zámku modrou linií bez výplně; barevně odlišeny archeologické výzkumy a stavebněhistorická dokumentace z let 2005–2021; barevně jednotlivé středověké stavební fáze v úrovni I. NP (Úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021)

branskými věžemi namísto předpokládaných dosavadních jednoduchých bran kulísových.¹² Hradní jádro nadále tvořila masivní obvodová hradba s otevřeným ochozem chráněným předprsí zdi s cimbuřím. Hradební ochoz zpřístupňovalo kamenné schodiště z nádvoří, zajišťující i vstup do patra paláce. Protilehlá jižní nároží obsadily nižší hranolové věže se sedlovými střechami. Mezi nimi se nacházela patrně přízemní provozní či obytná zástavba. Opevnění hradu spojovala s městskou fortifikací dvojice uzavíracích zdí vedených napříč příkopem. Předhradí vymezené valem s palisádou odděloval vůči městu další příkop.

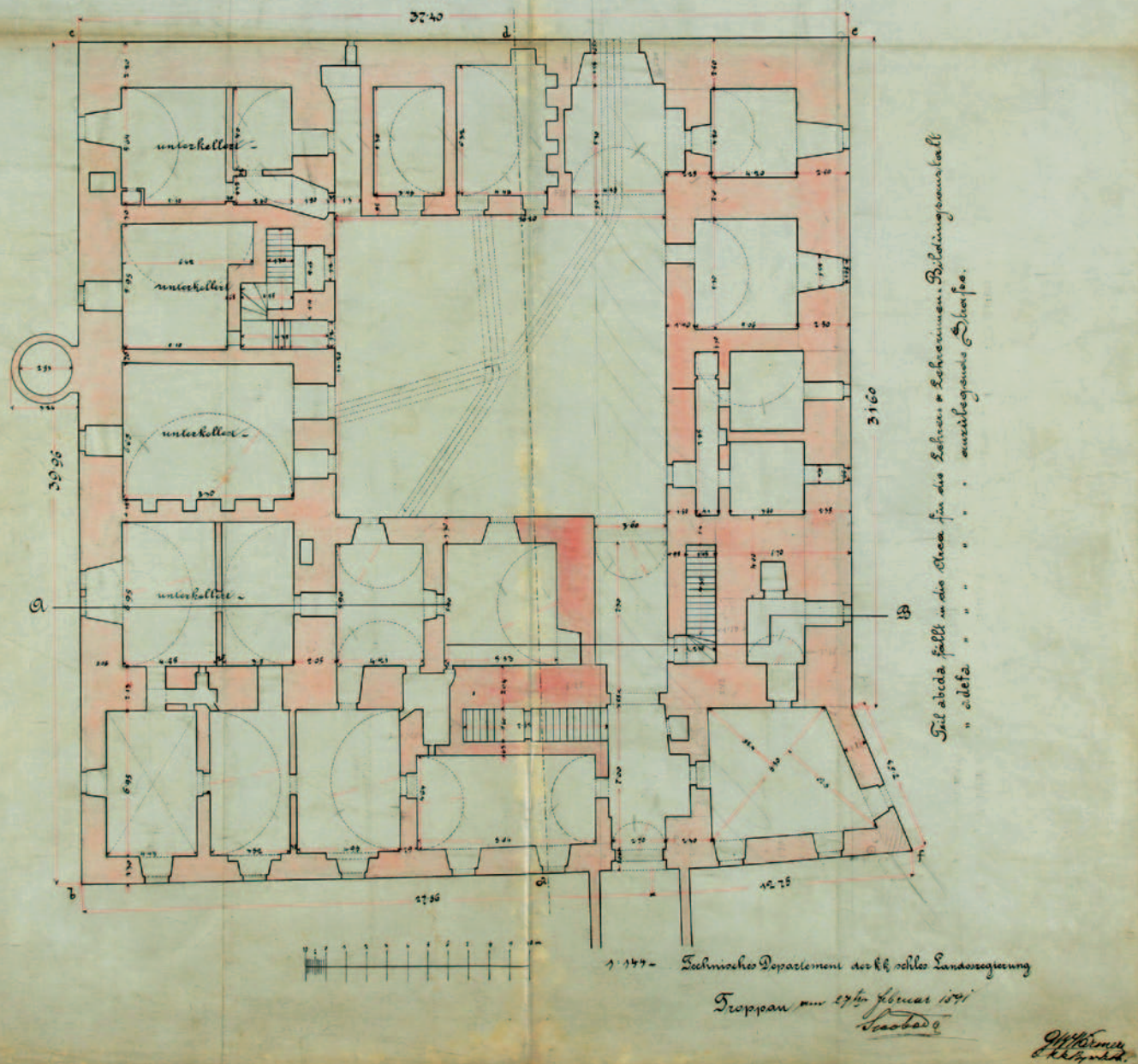
¹⁰ Z hlediska určení dispozice hradu a pokusu o rekonstrukci jeho středověkého stavu jsou důležité půdorysné plány přízemí a prvního patra objektu, pořízené v 50.–80. letech 19. století v souvislosti se stavebními úpravami bývalého zámku na okresní úřad. Tato dokumentace byla bezprostředně před demolicí zámku v roce 1891 doplněna precizním zaměřením objektu, zahrnujícím opět půdorys přízemí a patra a navíc také řez objektem, vedený ve směru severovýchod–jihozápad (ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 1015, kart. 147; Tamtéž, fond Zemská školní rada slezská Opava, kart. 405).

¹¹ V rámci záchranného archeologického výzkumu v roce 2021 v trase chodníku podél severní části jihozápadní fasády budovy Mendelova gymnázia byly mimo jiné odkryty pozůstatky základových zdív severozápadní hradby hradu, severozápadní parkánové hradby a torzo hranolové zděné stavby v linii parkánové hradby, pravděpodobně branské věže (KOLÁŘ, F., KANIOVÁ, P., KOUDELOVÁ, J., PRIX, D., ROSOVÁ, R. a ZEŽULA, M. Opavský hrad, s. 48–52).

¹² Podpovrchové relikty západní branské věže byly odkryty v rámci archeologického výzkumu v roce 2021, viz KOLÁŘ, F., KANIOVÁ, P., KOUDELOVÁ, J., PRIX, D., ROSOVÁ, R. a ZEŽULA, M. Opavský hrad, s. 50–51; východní branskou věž dokládá dobová ikonografie, jmenovitě plán obléhání města Opavy císařským vojskem v roce 1627 (viz níže katalogové heslo).

Fürst Lichtensteinsches Schloß

Ebenezdiges Geschloß

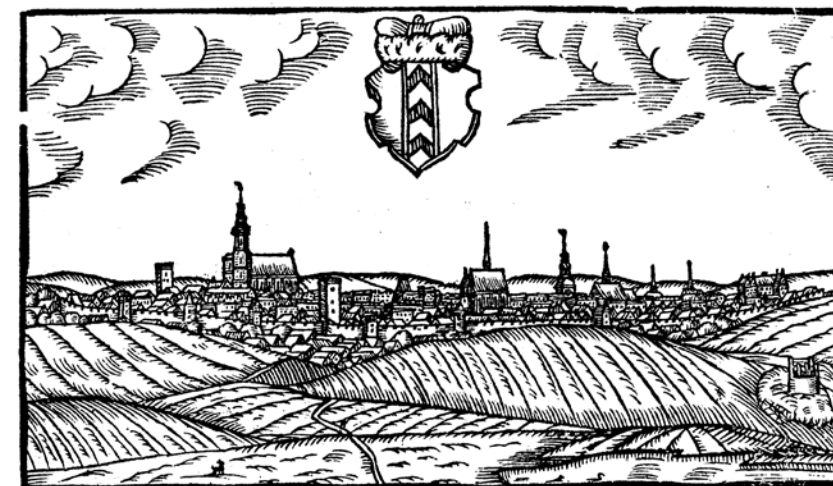

Půdorysný plán přízemí zámku z února 1891, který byl pořízen v rámci základní stavební dokumentace budovy před její demolicí na přelomu let 1891 a 1892 (ZAO, fond Zemská školní rada slezská Opava, inv. č. 903, kart. 405)

Palác

Ze severu hradební jádro uzavíral patrový, v celém rozsahu podsklepený palác. Při dosavadní absenci archeologických poznatků v této části bývalého hradního areálu lze možnou středověkou podobu někdejšího paláce rekonstruovat pouze nepřímo na základě dobových ikonografických podkladů. Jedná se zejména o dřevořez Johanna Willenberga z doby před rokem 1593, zachycující ještě středověký hrad před pozdně renesanční přestavbou, s palácem a dvojicí nárožních věží,¹³ případně pohledový plán zámku po renesanční přestavbě z doby kolem roku 1650.¹⁴

Nejstarší dobovaný pohled na město Opavu, dřevořez Johanna Willenberga z doby před rokem 1593. Vpravo zobrazen hrad dosud ve své středověké podobě před renesanční přestavbou, s palácem a dvojicí nárožních branolových věží (SZM, fotografické pracoviště, sign. A 73.430)

Trojprostorové přízemí paláce sloužilo jako provozní zázemí. Uprostřed se nacházela největší klenu-tá místnost – dvořanská světnice (*stuba familie*),¹⁵ víceúčelový prostor, využívaný k vyřizování různé agendy či ke stolování vévody s rodinou a jeho dvořanů. Shodné trojprostorové schéma se uplatňovalo i v patře. Do vyšších podlaží byly obytné prostory situovány z důvodů jednak obranných a symbolických (vyvýšení nad okolí), ale i ryze praktických (vyšší podlaží bývá obecně sušší, čistší a teplejší). Ústřední pozici zaujímal velký jednací a hodovní sál, prosvětlený rozměrnými zasklenými okny. Součástí velkého sálu byl rovněž vstup na arkýřový převět, jehož torzo je dosud patrné na pohledovém plánu zámku z doby kolem roku 1650.¹⁶ K sálu ze severozápadu přiléhaly soukromé prostory hradního

13 SZM, fotografické pracoviště, sign. A 73.430. K vypovídací hodnotě zobrazení KOUŘIL, P., PRIX, D. a WIHODA, M. *Hrady českého Slezska*, s. 290.

14 SZM, umělecko-historické pracoviště, inv. č. U 4059A. K plánu KOUŘIL, P., PRIX, D. a WIHODA, M. *Hrady českého Slezska*, s. 290.

15 Světnice je zmíněná při zasedání soudu, viz KAPRAS, Jan, ed. *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského I*. Knihy přední (1413–1484). Historický archiv 28. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, s. 17.

16 KOZÁK, Petr. Inventář knížecího zámku v Opavě z roku 1544. In: *Sborník Zemského archivu v Opavě*. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2017, s. 196.

Výřez z pohledového plánu opavského zámku s okolím z doby kolem roku 1650. Plán již zachycuje objekt po pozdně renesanční přestavbě. Výsledkem ubourání horních partií nárožních branolových věží a zastavení prostoru mezi věžemi a částí severozápadního parkánu se stal hmotově vyrovnaný trojkřídlý zámek s fasádami završenými obloučkovou atikou (č. 6). Ze zámku vede dřevěný most (č. 7) na předzámčí (č. 9), opevněné valem s palisádou (č. 10) a obklopené příkopem. Objekt středověkých bradních kuchyní v místech současného Müllerova domu byl adaptován na sýpku (č. 8), předpokládanou dvojici dymníkových komínů tak nabradila sedlová střecha (SZM, uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U 4059A)

pána – obytná světnice vytápěná kachlovými kamny a spací komora vybavená arkyřovým prevétem.¹⁷ K obytné světnici lze patrně vztáhnout opakované zmínky o „malé světnici“ z roku 1485,¹⁸ stejně jako informaci o opravě kamen ve vévodské světnici, podchycenou účty Zikmunda Jagellonského v roce 1505.¹⁹ Tytéž účty k 11. lednu 1505 dokládají i vévodovu spací komoru, bezprostředně sousedící s obytnou světnicí.²⁰ Na jihovýchodě mohly se sálem sousedit obdobné prostory určené k bydlení, například pro hradní paní. Urbář z roku 1586 v těchto místech uvádí mj. světnici se spací komorou.²¹

17 Prevět zachycuje pohledový plán opavského zámku z doby kolem roku 1650, v bezprostředním sousedství torza prevétu přístupného z velkého sálu.

18 MZA v Brně, fond G2 – Nová sbírka, sign. 696 Slezsko, kart. 66, č. 696/5ch (17. 12. 1485); Tamtéž, č. 696/5l (18. 12. 1485).

19 „... Item rustico, qui in stuba domini principis fornacem calafaciebat...“, KOZÁK, Petr, ed. *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507*. Rationes curiae Sigismundi Jagellonici, ducis Glogoviensis et Opaviensis, Silesiae et Lusatiarum summi capitanei de annis (1493) 1500–1507. Praha – Opava: Scriptorium, s. 435.

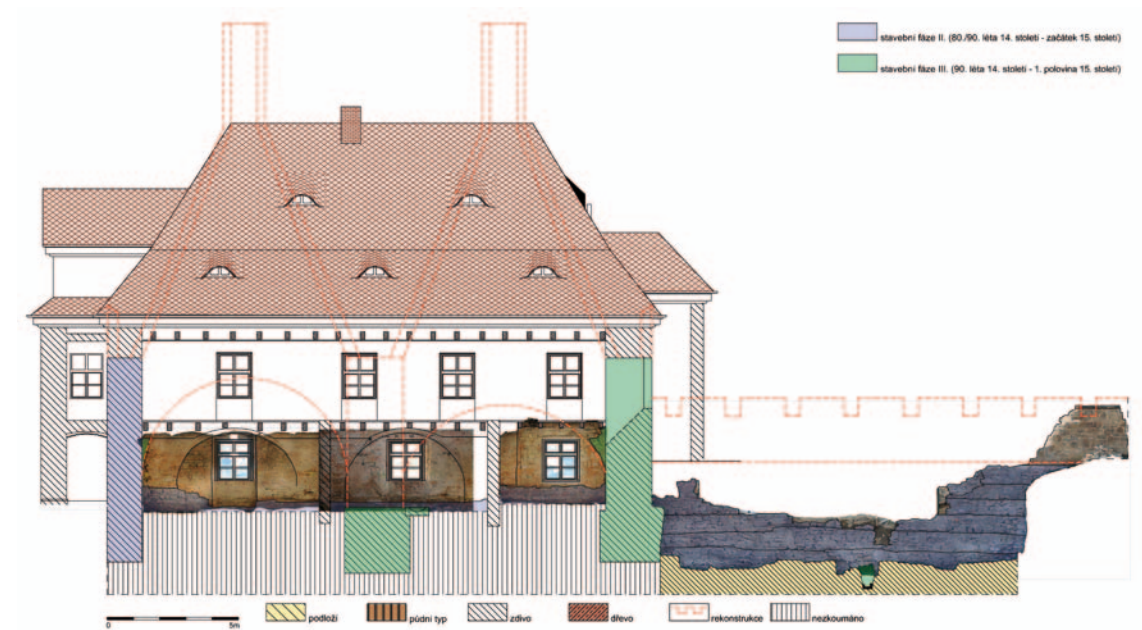
20 „... qui laboravit fornacem in stuba ante caminatam domini principis...“, KOZÁK, P., ed. *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského*, s. 429.

21 „... ein stuben mit einer Schlaf Cammer...“, ZAO, fond Velkostatek Opava – zámek, inv. č. 2, 3, 4, 5.

Provozní zázemí hradu

Roli bezprostředního provozního zázemí hradu tvořilo předhradí, vyměřené v prostoru uvolněném v důsledku vybourání části východního úseku městské hradby. Z urbáře z roku 1586²² se dozvídáme, že v jižní části předhradí stál čeledník, tři komory, dvě velké zděné kuchyně a na severu pět stájí, dvě komůrky, kůlna, komora na uskladnění zelí, ovocná zahrádka a kovárna se studnou.

Ústředním objektem předhradí, dominujícím z hlediska velikosti, výstavnosti i zvoleného stavebního materiálu, byly hradní kuchyně s doprovodnými provozy a zařízeními (pekárna, studna, užitková zahrada). Při archeologických výzkumech a stavebněhistorickém průzkumu se podařilo ztotožnit náleзовé situace v obvodových zdech a pod podlahami tzv. Müllerova domu s kuchyňskými provozy

Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Podélný řez objektem s vyznačením hlavních náleзовých situací z období středověku. Barevně jsou vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty spojovací hradby městského opevnění a hradu (v řezu) a městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá), jižní obvodová zeď (v řezu) se základem pilíře dymníkových komínů a s výlevkou, a propust v parkánové hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií je rekonstruována možná podoba hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů a navazující průběh městské hradby (Zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování František Kolář, 2021)

22 Tamtéž, inv. č. 2, 3, 4, 5; Tamtéž, fond Zemské právo opavsko-krnovské, inv. č. 47, kart. 7.

Zřícenina hradu Diósgyőr (Miskovec, Maďarsko), černobílá fotografie, pohled od jihu, 1933. Na první pohled je patrná pravidelná dispozice hradu s nárožními hranolovými věžemi (Dostupné z: <https://fortepan.hu/en/photos/?id=6860>)

zmiňovanými v archivních pramenech.²³ Hradní kuchyně s dvojicí dymníkových komínů byly vestavěny do prostoru parkánu mezi hlavní a parkánovou městskou hradbu. V této pozici, na předhradí, byly vybudovány patrně kvůli nedostatku místa v rámci relativně stisněného hradního jádra, důvodem rovněž mohlo být hledisko ochrany před požárem a nepříjemným zápachem.

Hradní typ

Pravidelná čtvercová dispozice jádra opavského hradu s dvojicí vtažených hranolových věží v nárožích a palácem při jedné ze stran nemá v hradní produkci z přelomu 14. a 15. století v Čechách, na Moravě a ve Slezsku přesvědčivé analogie.²⁴ Zdroj rámcové inspirace pro volbu pravidelného čtvercového půdorysu, uplatnění nárožních hranolových věží a situování paláce podél celé strany dispozice lze hledat nejspíše ve středověkých Uhrách v okruhu anjouovských hradů z konce 14. století (Zvolen, Viglaš a Diósgyőr), spjatých s fundátorskou aktivitou dvora krále Ludvíka Velikého, které počátkem 80. let 14. století převzal nebo dokončil král Zikmund Lucemburský.²⁵

23 Na skutečnost, že někdejší hradní kuchyně, přeměněné na sýpku mezi lety 1612 a 1650 a v letech 1722–1726 na byt zámečké purkrabího, jsou dodnes uchovány ve hmotě tzv. Müllerova domu, poprvé upozornil Stanislav Drkal, viz DRKAL, Stanislav. Historie opavského zámku. In: *Opava. Sborník k 10. výročí osvobození města*. Ostrava: Krajský národní výbor v Ostravě, 1956, s. 155, 158, pozn. 159. Problematiku dále rozvinuli KOLÁŘ, František, KANIOVÁ, Petra, ROSOVÁ, Romana a ZEŽULA, Michal. Opevnění města Opavy. Současný stav výzkumu. In: *Forum urbes medii aevi V*. Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2008, s. 192, pozn. 22; KOLÁŘ, František. Proměny opavského městského opevnění v čase. Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století. In: *Opavské hradby*. Opava – Ostrava: Opavská kulturní organizace, příspěvková organizace, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2013, s. 59–60, pozn. 14; KOLÁŘ, František, CEJPOVÁ, Miroslava, KANIOVÁ, Petra, PRIX, Dalibor a ROSOVÁ, Romana. Hradní kuchyně na dvorech opavských a ratibořských Přemyslovců. In: *S knížaty u stolu*. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři. Ostrava – Ratiboř: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, Slezská univerzita v Opavě, Powiat Raciborski, 2018, s. 170–175; nejnověji KOLÁŘ, F., KANIOVÁ, P., KOUDELOVÁ, J., PRIX, D., ROSOVÁ, R. a ZEŽULA, M. Opavský hrad, s. 57–78.

24 Srov. KOLÁŘ, F., CEJPOVÁ, M., KANIOVÁ, P., PRIX, D. a ROSOVÁ, R. Hradní kuchyně, s. 169.

25 KOUŘIL, Pavel, PRIX, Dalibor a WIHODA, Martin. Městské hrady v českém Slezsku. *Archaeologia historica*. 1997, 27, s. 249–272; KOLÁŘ, F., KANIOVÁ, P., KOUDELOVÁ, J., PRIX, D., ROSOVÁ, R. a ZEŽULA, M. Opavský hrad, s. 54–55.

Obvodová hradba jádra hradu s kulisovou bránou

Opava, Komenského ulice, konstrukční prvky

14. – přelom 14./15. století (mezi 1383–1404)

kamenné zdivo

hlavní hradba: 330 cm (dokumentovaná délka) × 245 cm (šířka) × 335 cm (dochovaná výška)

špaleta brány: 245 cm (šířka špalety); 65 cm × 40 cm (předsazení pro osazení portálu)

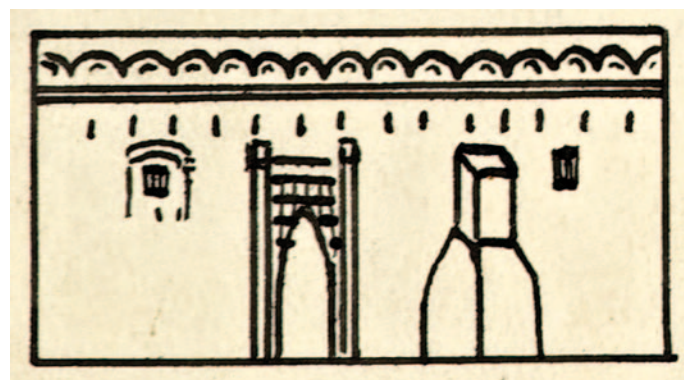
základ pilíře s postranní drážkou padací mříže: 70 cm (šířka) × 138 cm (délka)

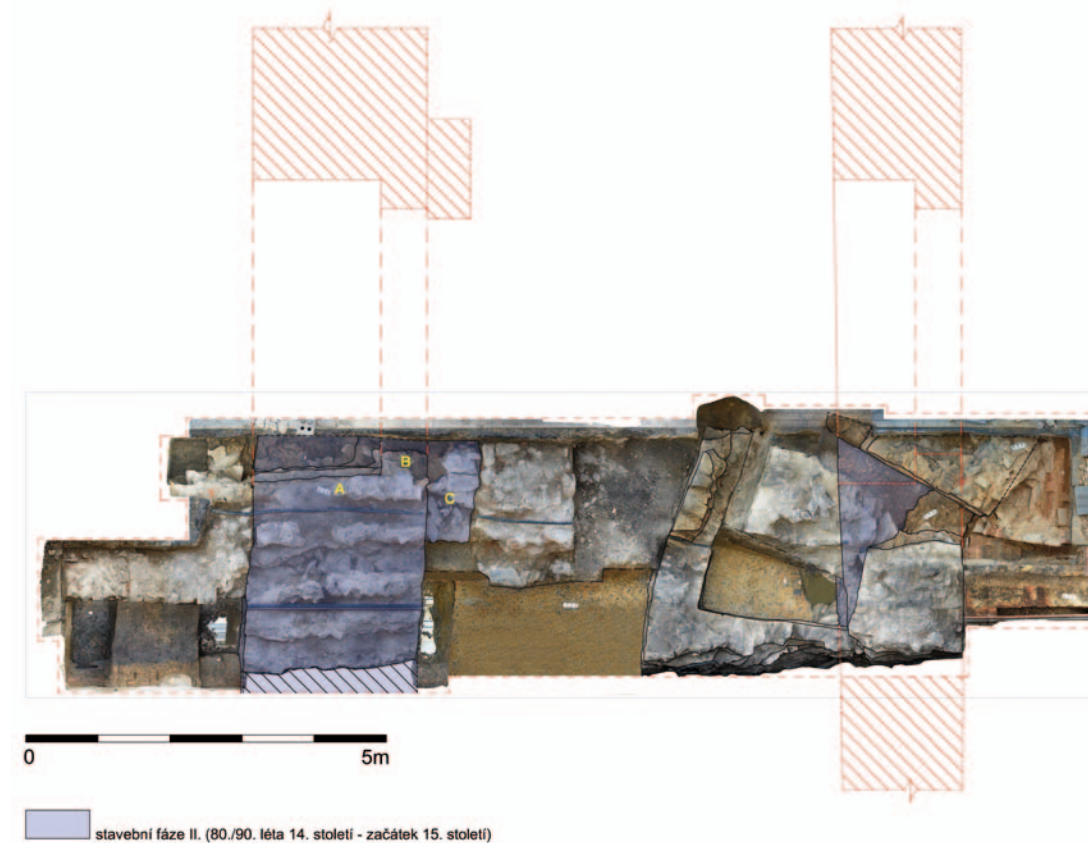
Hlavní hradbu hradu tvořilo masivní, 2,5 m silné a poměrně pečlivě kladené zdivo z lomového kamene pojeného kvalitní vápennou maltou. Podpovrchové pozůstatky hlavní hradební zdi na východní i západní straně někdejšího hradního jádra byly zachyceny archeologickým výzkumem v letech 2018 (A) a 2021 (B), bezprostředně pod dlážděním stávajícího chodníku před průčelím budovy Mendelova gymnázia na Komenského ulici v Opavě.

Zdivo hlavní hradby bylo založeno do hloubky cca 4,0 m (!), tj. napříč celým záměrně navrženým souvrstvím, jež plochu hradního staveniště vyvýšilo nad okolní terén, až na úroveň geologického podloží, spráše. Otisky svislých (A) a horizontálních dřevěných prvků (B), patrné na líci zdiva, dokládají pravděpodobnou výdřevu stavebních výkopů.

Dvojice kulisových bran v hlavní hradbě byla namísto padacích mostů zajištěna nejspíše padacími mřížemi. Patrně ještě původní podobu bran uchoval tzv. pohledový plán opavského zámku z doby kolem roku 1650. Východní brána hradu je zde dosud znázorněna s lomeným portálem, na vnější straně pak s postranními drážkami pro padací mříž a mříží samotnou.

Archeologicky byla zachycena základová partie severovýchodní špalety západní brány hradu (A), včetně čtvercového předsazení zdiva pro osazení zaniklého portálu (B) a navazujícího (pravděpodobného) základu obdélného půdorysu pro předstupující pilíř s postranní drážkou padací mříže (C).

Srovnáme-li velikost hradního paláce opavských vévodů s rozlohou městských domů v Opavě, především těch nejvýstavnějších, koncentrovaných po obvodu Dolního a Horního náměstí, projeví se překvapivá shoda. Pomineme-li komunikační a reprezentativní prostory, přístupné širšímu spektru příchozích, privátní prostory vévody a jeho rodiny byly co do struktury a rozlohy podobně skromné jako „byty“ vévodových poddaných z řad opavských měšťanů. Odlišný však byl celkový kontext, do nějž byl vévodův „dům“ zasazen. Vysunutí hradu z rámce městského půdorysu a přítomnost nezbytného, byť pouze základního a jednoduše koncipovaného opevnění deklarovalo potřebný distanc, který si vévoda jako šlechtic a zeměpán od „svého“ města udržoval. Základní obranný prvek hradu tvořila hlavní hradební zeď s cimbuřím, prolomená dvojicí kulisových bran situovaných na západní a východní straně hradního jádra. Hrad byl tedy průjezdný – dvojice bran umožňovala přístup do hradu jak z města, tak i z extravilánu, z prostoru hospodářského dvora na předměstí, jenž představoval bezprostřední ekonomické zázemí vévodského sídla, zajišťující mj. zásobování hradní kuchyně.

Parkánová hradba hradu s věžovou bránou

Opava, Komenského ulice, konstrukční prvky

14. – přelom 14./15. století (mezi 1383–1404);

druhá polovina 15. století (1473–1485 nebo 1502–1505);

30. léta 16. století

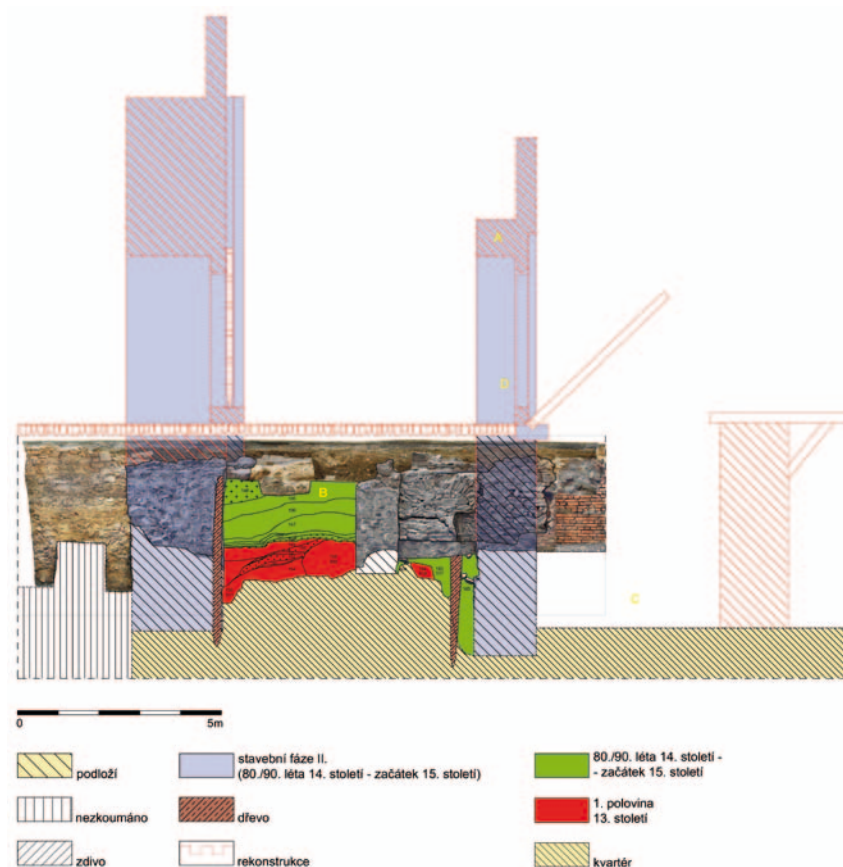
kamenné zdivo, stavební článek z pískovce

parkánová hradba: 333 cm (dokumentovaná délka) × 165 cm (šířka) × 336 cm (dochovaná výška)

suterén hranolové branské věže: 210 cm (délka) × 296 cm (dochovaná šířka) × 280 cm

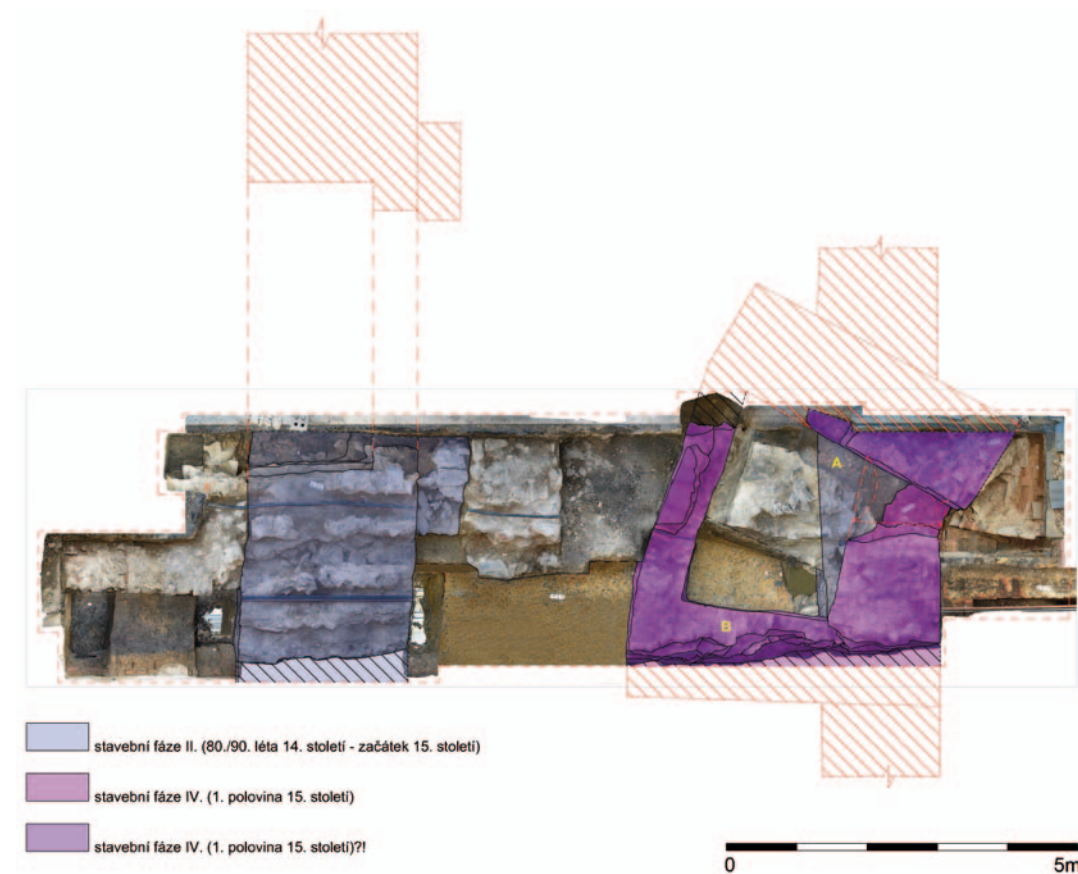
(dochovaná hloubka)

erbovní deska: 64,5 cm × 51 cm

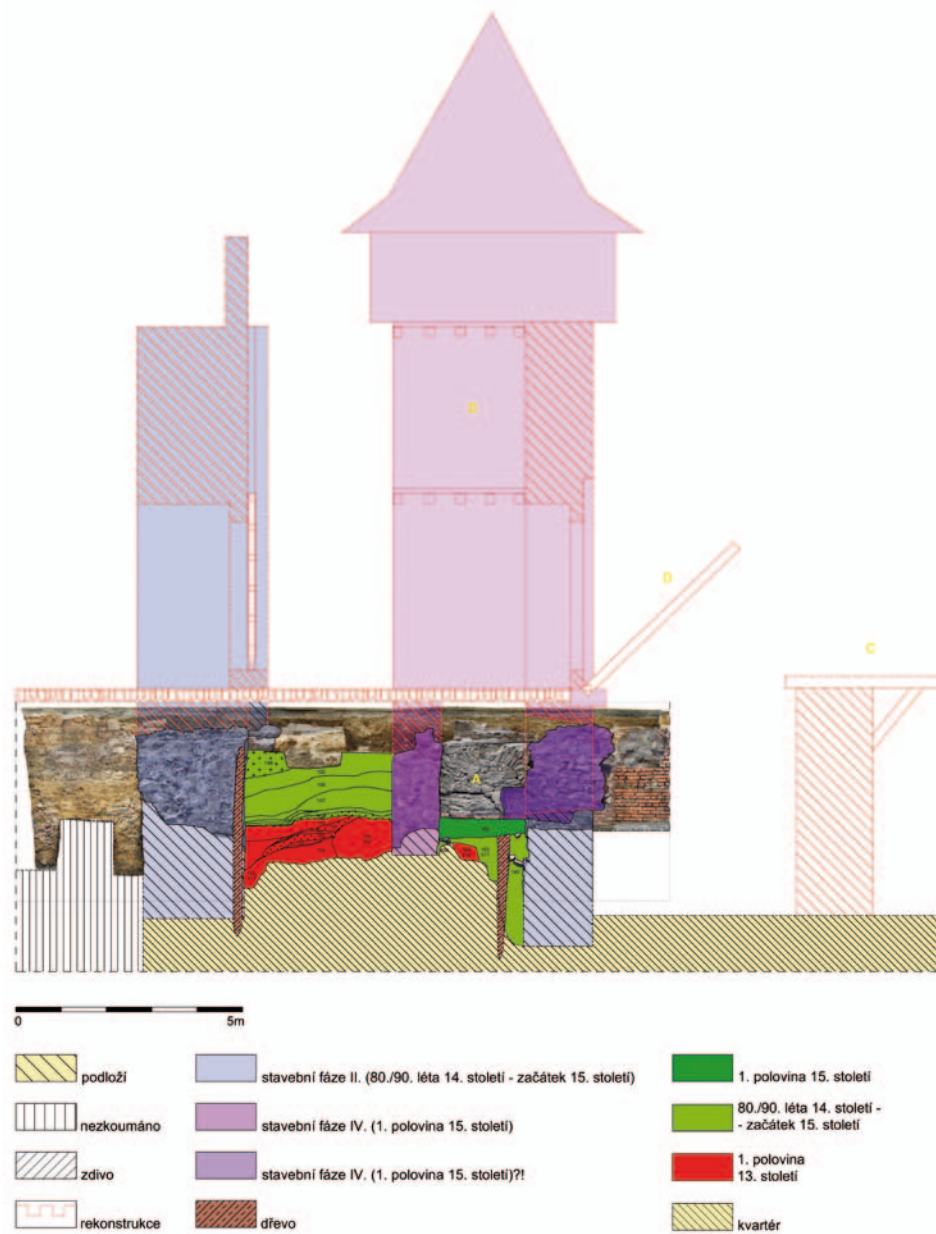

Archeologický výzkum v roce 2021 doložil, že hradní jádro vymezené hlavní hradební zdí bylo minimálně na západní a východní straně doplněno předsunutou nižší a tenčí vnější hradbou, tzv. parkánovou (A). Hrad byl vystavěn na uměle navrženém pahorku, tvořeném násypy zeminy vytěžené při hloubení

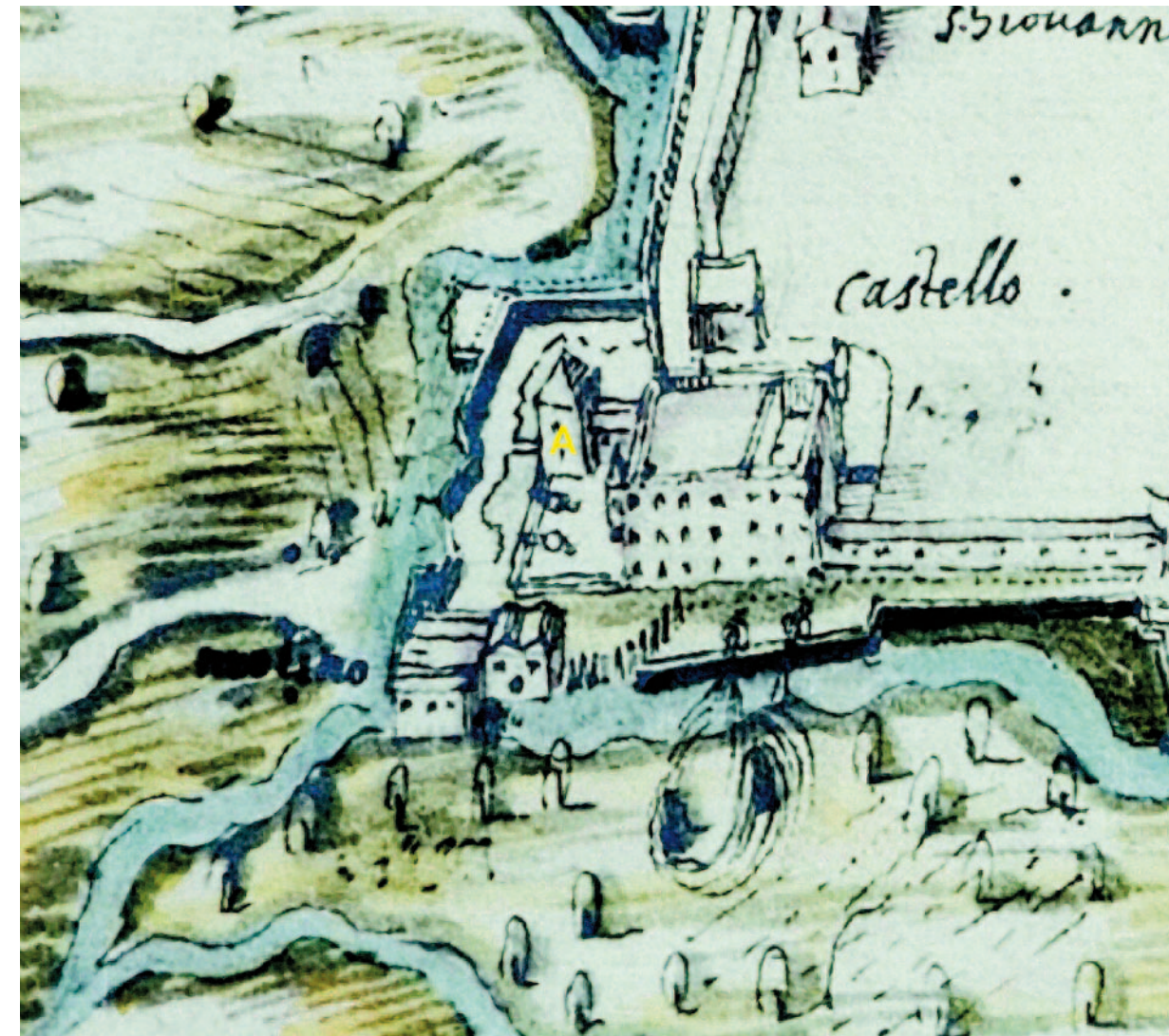
hradního příkopu (B). Z toho důvodu tvořila parkánová hradba tarasní zeď zajišťující tyto násypy; současně plnila funkci vyzdívký (tzv. eskarpy) hradních příkopů (C). Přítomnost druhé hradební linie zvyšovala obranné možnosti hradu, mimoto mohl být prostor mezi hlavní a parkánovou hradbou, tzv. parkán, využit k umístění doplňkové zástavby hradu. Západní i východní brána v parkánové hradbě byly zpočátku pravděpodobně kulisové, patrně vybavené jednoduchými padacími mosty (D).

Původní kulisová brána v parkánové hradbě (A) na západní straně hradu byla dodatečně nahrazena vtaženou, asymetricky situovanou hranolovou branskou věží (B). K její výstavbě mohlo dojít ve 20.–30. letech 15. století v souvislosti s husitskými válkami, případně v letech 1473–1485 za vévody Viktorína z Kunštátu a Poděbrad.

Vyzděná šachta (A) v interiéru naznačuje, že hranolová branská věž (B) v parkánové hradbě mohla být vybavena padacím mostem kolébkové konstrukce, na něj navazoval dřevěný most (C) přes příkop od dělující hrad od předhradí. Šachta však může být rovněž pozůstatkem suterénu (určeného například k obsluze střílny kontrolující přístup k bráně z prostoru příkopu), brána by pak pravděpodobně byla vybavena spíše jednoduchým padacím mostem (D).

Na základě vyobrazení plánu obléhání města Opavy v roce 1627²⁶ předpokládáme, že také na východní straně hradu ještě v uváděném roce stála obdobná hranolová průjezdní brána (A),²⁷ k jejímuž vnějšímu východnímu líci se připínala parkánová hradba.²⁸

26 ÖStA Wien, KriegsA, H III b 66.

27 Zadní branskou věž, rovněž se světnicí v patře, zaznamenal popis zámku v urbáři z roku 1586, ZAO, fond Velkostatek Opava – zámek, inv. č. 2, sign. Sb. urbářů 28, fol. 3v, inv. č. 3, sign. Sb. urbářů 32, fol. 9v: „... ein Thorhaußel mit einem Thorstuebel...“

28 V urbářích z let 1586 a 1604 je v těchto místech uveden dřevěný zchátralý parkán. Tamtéž: „... darumb ein hülzernen bawfelliger Parchendt...“

Z alianční erbovní desky Oldřicha Cetryse z Kynšperka a Barbory z Rottalu se dochovala pouze její spodní část s okrajem zdobeným plastickým vrubořezem, zobrazující dva renesanční štíty s rolverky, vytesané v hlubokém reliéfu. Heraldicky pravý štít Oldřicha Cetryse nese figuru čelně postavené býčí hlavy, v levém štítě Oldřichovy ženy Barbory je heraldický kříž.²⁹ Oldřich Cetrys z Kynšperka byl dvořanem králů Ludvíka Jagellonského a Ferdinanda I. Habsburského a v letech 1531–1542 zástavním držitelem opavského hradu. Erbovní deska, která je dnes součástí sbírek Slezského zemského muzea³⁰ – a o níž se předpokládá, že pochází z objektu zbořeného zámku –, dokládá stavební aktivity Oldřicha Cetryse na hradě.³¹

Hradní brány zajišťovaly vstup do hradu, v jejich prostorách probíhala selekce a kontrola příchozích či odchozích osob, v symbolické rovině byly vnímány jako předěl mezi vnějším a vnitřním světem, řídícím se odlišným právem. Průčelí brány, jako místo prvního kontaktu příchozího s hradem, bývalo obvykle využíváno k reprezentaci majitele hradu, nejčastěji v podobě nápisových či erbovních desek umístěných nad vstupním portálem. Brána současně představovala zranitelné místo obranného systému hradu, jejímu co nejlepšímu zabezpečení tak byla věnována zvýšená pozornost.³²

Po výstavbě branských věží v parkánové hradbě na západní a východní straně opavského hradu převzaly tyto brány roli hlavních vstupů. Vybaveny řadou střilen a předsazeným obranným ochozem v podstřeší nesly hlavní tíhu obrany v případě válečného ohrožení hradu, ať již ze strany města nebo z předpolí. V čase míru představovala vertikální hmota bran – pravděpodobně doplněná erbovními deskami stavebníka – důležitý, zdaleka viditelný reprezentativní a symbolický prvek v rámci celkové siluety hradu.

29 ŠOPÁK, Pavel a kol. *Paměť Slezska. Památky a pamětové instituce českého Slezska v 16. až 19. století*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2011, s. 32; MIKETOVÁ, Hana, MÜLLER, Karel a kol. *Opavský zámek*. Opava: Opavská kulturní organizace, Zemský archiv v Opavě, 2012, s. 28–29.

30 SZM, uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U 623B.

31 „*Item v nových pokojích, kde dal stavěti pan Voldřich Cetrys...*“, KOZÁK, P. Inventář knížecího zámku, s. 196; Tamtéž, s. 185, pozn. 9.

32 DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1999, s. 79–80; ŠIMŮNEK, Robert. *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha: Argo, 2013, s. 29–33; RAZÍM, Vladislav. *Řeč středověké fortifikační architektury*. Terminologie a její souvislosti. Praha: Národní památkový ústav, 2018, s. 27–29.

Hradní kuchyně

Opava, tzv. Müllerův dům čp. 1, konstrukční prvky

přelom 14./15. – první polovina 15. století

kamenné zdivo, cihlové zdivo, stavební články z pískovce, stavební články z tufitu

severní náběh segmentových pasů dymníkových komínů:

110 cm (dokumentovaná šířka) × 155 cm (dokumentovaná výška)

jižní náběh segmentových pasů dymníkových komínů:

138 cm (dokumentovaná šířka) × 152 cm (dokumentovaná výška)

základ západního pilíře dymníkových komínů:

290 cm × 100 cm (šířka a dochovaná šířka) × 220 cm (hloubka)

základ východního pilíře dymníkových komínů: 283 cm × 263 cm (šířka) × 220 cm (hloubka)

základ topeniště: 300 cm × 60 cm (délka a šířka východní zdi)

výlevka: 88 cm × 93 cm (šířka) × 20 cm (výška)

odvětrávací okno: 190 cm (výška) × 70 cm (dochovaná šířka)

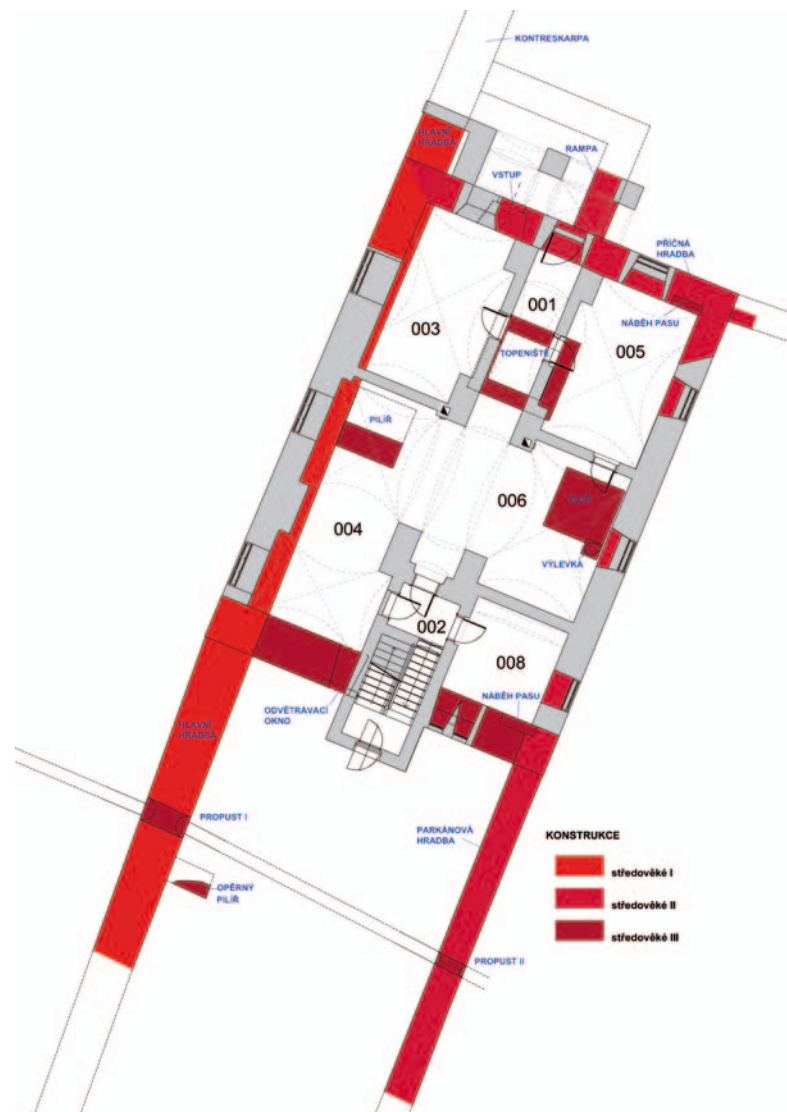
vstupní otvor: 75 cm (dochovaná šířka) × 185 cm (dochovaná výška)

V prostoru městského parkánu, v sousedství opavského hradu, byl ve středověku na půdorysu dnešního tzv. Müllerova domu vybudován zděný objekt, jehož využití jako hradní kuchyně dokládají písemné prameny 16.–17. století. Archeologický výzkum a stavebněhistorický průzkum provázející celkovou rekonstrukci tzv. Müllerova domu umožnily v základních rysech rekonstruovat podobu a stavební vývoj objektu. Prostřednictvím dvojice masivních hranolových pilířů byl vnitřní prostor obdélné dispozice rozdělen na dvě stejně velké části. Vzhledem ke zjištěné hloubce založení těchto zdív (2,2 m) se pravděpodobně jedná o pilíře, jež mohly prostřednictvím segmentových pasů vynášet dvojici zděných dymníkových komínů.³³ Možné pozůstatky cihlových náběhů těchto druhotně odsekaných vynášecích pasů byly identifikovány v severovýchodním a jihovýchodním koutu (místnosti 005 a 008).³⁴ Předpokládané zděné dymníkové komíny by odváděly spaliny nejspíše ze dvou centrálních topenišť.³⁵ Pravděpodobné pozůstatky jednoho z uvažovaných topenišť byly zachyceny v severní místnosti (001, 005) v podobě torz základových zdív z lomového kamene, kladeného na vápennou maltu, vymezujících čtvercový prostor o šířce stran 3,3 m. Z hlediska konstrukce tak lze hypoteticky uvažovat o zděné podestě pro otevřený oheň – čili stolovém topeništi – s obvodem vyzděným z lomového kamene, vnitřním prostorem vyplněným zeminou nebo

33 Dobové písemné prameny – zámecký urbář z roku 1586 a pozůstalost zástavního pána Karla Basty z roku 1612 – uvádějí dvě zděné kuchyně, respektive přední a zadní kuchyni („*zwo grosse gemawerte Küchen*“, ZAO, fond Velkostatek Opava – zámek, inv. č. 2, 3, 4, 5; „*W Kuchyni Przed Zamkem w Przedni... W zadni Kuchyni tež Przed Zamkem*“; Tamtéž, fond Zemské právo opavsko-krnovské, inv. č. 47, kart. 7).

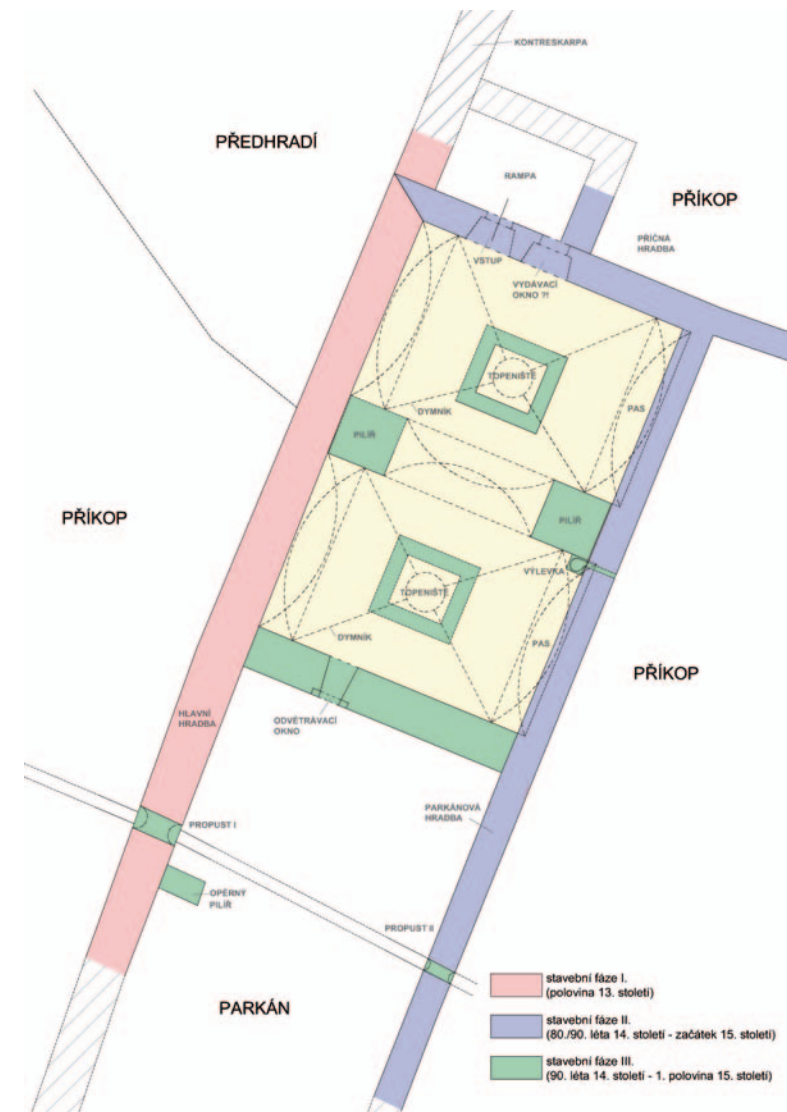
34 Analogické náběhy lze předpokládat rovněž v severozápadním a jihozápadním koutě, tam však příslušné partie zdiva zakrývají mladší barokní klenby.

35 Podpurným argumentem tohoto řešení může být i masivní jižní obvodová zeď Müllerova domu s naddimenzovanými základy, dosahujícími stejné hloubky jako dvojice hranolových pilířů.

kamennou stěnou a povrchem z cihelných dlaždic v jílovém lůžku.³⁶ V severní obvodové zdi kuchyní byl výzkumem zachycen vstup s kamenným prahem z tufitu. V horní části jižní obvodové zdi bylo naproti tomu identifikováno kuchyňské odvětrávací okno s dřevěnou trámkovou zárubní a šikmým parapetem.

36 Srov. archeologicky zkoumaná kuchyňská topeniště na hradě Vízmburku a zámku v Litomyšli, RAZÍM, Vladislav. Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny. *Průzkumy památek*. 2012, XIX. Příloha časopisu, s. 95–96; SLAVÍK, Jiří. Vízmburské kuchyně. In: *Castellologica Bohemica*. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 2008, s. 287–295; CEJPOVÁ, Miroslava. Topeniště dochovaná v hradních kuchyních. In: *Sborník 1*. Praha: Unicornis, 2003, s. 85–94; CEJPOVÁ, Miroslava. Příspěvek k podobě pozdně gotického hradu v Litomyšli. In: *Castellologica Bohemica*. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 1993, s. 337–340.

Na rekonstrukčním půdorysném plánu hradních kuchyní v 15. století jsou barevně vyhodnoceny středověké zděné konstrukce.

Jádro severní zdi místnosti 005 dnešního Müllerova domu tvoří středověká spojovací hradba městského opevnění a hradu (A). V severovýchodním nároží místnosti je s ní provázána soudobá parkánová hradba městského opevnění (B), dochovaná ve spodní části východní obvodové zdi. V líci spojovací hradby jsou patrné pozůstatky odsekaného cihlového náběhu vynášecího pasu dymníkového komínu (C). Pata barokního pilíře vynášejícího klenbu místnosti (E) je zpevněna druhotně využitým fragmentem středověkého okenního ostění (D) – původně patrně z hradního paláce.

V severovýchodním nároží místnosti 005 je v pohledu od jihozápadu dobře patrný detail druhotně odsekaného cihlového náběhu vynášecího pasu dymníkového komínu (C), částečně pohledově zakrytý mladší barokní klenbou (E).

V místnosti 008 je v rámci východní obvodové zdi uchován relikv střeověké městské parkánové hradby (A). K ní byla záhy přistavěna masivní kamenná jižní obvodová zeď hradních kuchyní (B). V jihovýchodním nároží obou zdí jsou dobře patrné pozůstatky druhotně odsekaného cihlového náběhu vynášecího pasu dymníkového komínu (C).

K vnějšímu líci městské hlavní hradby (A) a vnitřnímu líci parkánové hradby (B) byla přiložena dvojice protilehlých masivních hranolových pilířů (C, D), vynášejících prostřednictvím cihlových segmentových pasů dvojici dymníkových komínů hradních kuchyní. Přebytečná a odpadní voda z kuchařského provozu byla odváděna výlevkou (E).

Výlevka sestávala z kamenné nádržky, pečlivě vytesané v povrchu čtvercové pískovcové desky, a z nedochovaného navazujícího kanálku, pravděpodobně tesaného v povrchu kamenného kvádrů, který byl veden napříč parkánovou hradbou do hradního příkopu. Kamenný kanálek zanikl nejpozději při snížení parkánové hradby v souvislosti s barokní přestavbou objektu na dům zámeckého purkrabího v letech 1722–1726.

Většinu dýmu z topenišť kuchyní opavského hradu odváděly k tomu primárně určené dymníkové komíny. Větrání objektu kuchyní a odvod zbytkového dýmu zajišťovalo větrací okno, situované v horní části jižní obvodové zdi kuchyně.

Fotoplán vnějšího líce západní části jižní obvodové zdi hradních kuchyní zohledňuje v pravé části torzo druhotně zazděného odvětrávacího okna kuchyně (zvýrazněno transparentní žlutou barvou). Přítomnost kapes po odstraněných dřevěných konstrukčních prvcích ve zdivu špalety naznačuje, že odvětrávací okno bylo původně opatřeno dřevěnou trámkovou zárubní.

Dřevěná trámková zárubeň okna sálu ve druhém patře tvrze Sudkův Důl u Pacova z konce 15. století. Pro zapojení do kapes ve zdivu slouží přesabý parapetního trámku a překladu, dobře patrné plátové dlaby dokládají odstraněný masivní dělicí kříž (Převzato z: ŠKABRADA, Jiří. Konstrukce historických staveb. Praha: Argo, 2003, s. 337)

Původní vstupní otvor do kuchyni ze strany předhradí byl identifikován v severní obvodové zdi tzv. Müllerova domu. V rámci mladšího barokního zdiva je patrný jeho pozůstatek v podobě východní části ostění vyzděného z lomového kamene a torza prahu z tufitového kvádrů.

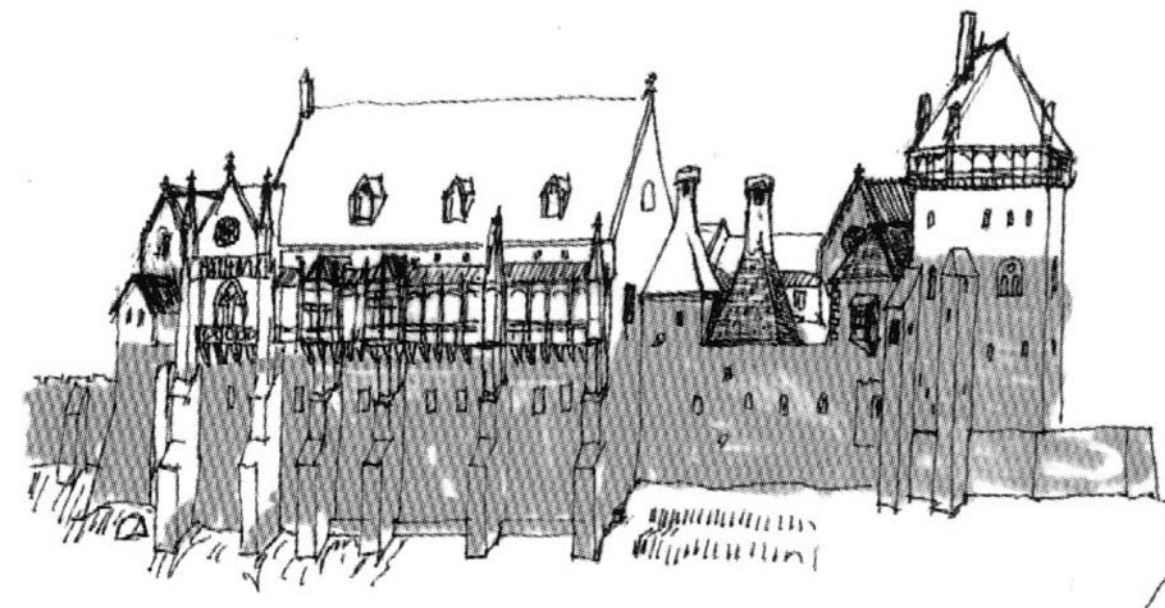
Vedle původního středověkého vstupu do kuchyni, v místech pozdějšího barokního vchodu, se mohlo nacházet vydávací okno. Jednalo se zpravidla o široká okna s kamenným ostěním, disponující širokým parapetem k položení vydávaných pokrmů.

Na dřevorezbu z knihy *Liber Chronicarum* od Hartmanna Schedela z roku 1493 je zachyceno město Buda (dnešní Budapešť) v Maďarsku. Hrad je vyobrazen v levé části, žlutě jsou vyznačeny předpokládané dymníkové komíny královských kuchyní (Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/36/Nuremberg_chronicles_-_BVJA.png)

Vyhodnocení náleзовé situace v objektu tzv. Müllerova domu čp. 1 naznačuje ve shodě s výpovědí dochovaných písemných pramenů někdejší přítomnost dvoudílné hradní kuchyně, respektive dvojice prostorově navazujících kuchyní se samostatnými dymníkovými komíny. Takové řešení není v prostředí našich hradních sídel obvyklé, pokud se v rámci hradní lokality nachází více kuchyní, pak zpravidla v různých částech hradní dispozice.³⁷ Obecnou analogii kuchyní s několika dymníkovými komíny řazenými za sebou nabízí příklad uherského královského sídla v Budě nebo arcibiskupské rezidence v Ostrihomi. Dřevorezba z Kroniky světa (*Liber Chronicarum*) Hartmanna Schedela z roku 1493, zobrazující budínský hrad od Dunaje, pravděpodobně zachycuje dnes již nestojící impozantní kuchyňské křídlo s šesti (!) komínů ve tvaru čtyřbokého komolého jehlanu, zakončených dekorativními lucernami s ventilačními otvory pro odvod kouře. V Ostrihomi zachytila dvojici dymníkových komínů sousedících

37 Názorný příklad poskytuje situace na hradě Křivoklátě. Výsledkem vladislavské přestavby hradu v závěru 15. a na počátku 16. století byla trojice prostorově nesouvisících kuchyní v rámci dolního hradu. Jedna sloužila potřebám panovníka a jeho rodiny při jejich pobytech na hradě. V druhé se vařilo pro osazenstvo dolního hradu a třetí – umístěná v patře věže Huděrky – snad sloužila hradní posádce, MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady*. Díl druhý. Praha: Odeon, 1972, s. 432–433.

Kresebná rekonstrukce zobrazuje možnou podobu jižního paláce arcibiskupského bradu v Ostrihomi v Maďarsku v 15. století včetně dvojice hradních kuchyní s dymníkovými komíny, šedě vyznačeny dochované partie (Převzato z: FELD, István. *Die bischöflichen Residenzen Ungarns im Spätmittelalter*. In: *Burg und Kirche. Herrschaftsbau im Spannungsfeld zwischen Politik und Religion*. Braubach: Europäischen Burgeninstitut – Einrichtung der Deutschen Burgenvereinigung, 2013, s. 185)

hradních kuchyní veduta města a bradu od Wolfganga Meyerpecka z roku 1595, ve hmotě obvodového zdiva – již bez komínů – jsou obě tyto kuchyně dodnes dochovány.³⁸ Přítomnost dvojice kuchyní v rámci opavské vévodské rezidence může dokládat vysoký společenský status držitelů bradu, vyjádřený potřebou oddělit přípravu jídla pro vévodskou rodinu, dvořany, úředníky a případné hosty na jedné straně a služební personál na straně druhé. Větší počet kuchyní navíc umožňoval narázově zvládnout přípravu většího množství pokrmů při výjimečných společenských událostech, spojených s velkými bankety.

38 OROSZ, Krisztina. Várak és kolostorok konyhái a középkori Magyarországon (Kitchens of Castles and Monasteries in Medieval Hungary). In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon*. Budapest: MTA Régészeti Intézete. 2010, s. 563–564; FELD, István a OROSZ, Krisztina. Burgküchen des Mittelalters und der frühen Neuzeit im Königreich Ungarn. In: *Küche – Kochen – Ernährung*. Archäologie, Bauforschung und Naturwissenschaften. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit 19. Paderborn: Deutsche Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit, 2007, s. 65–68.

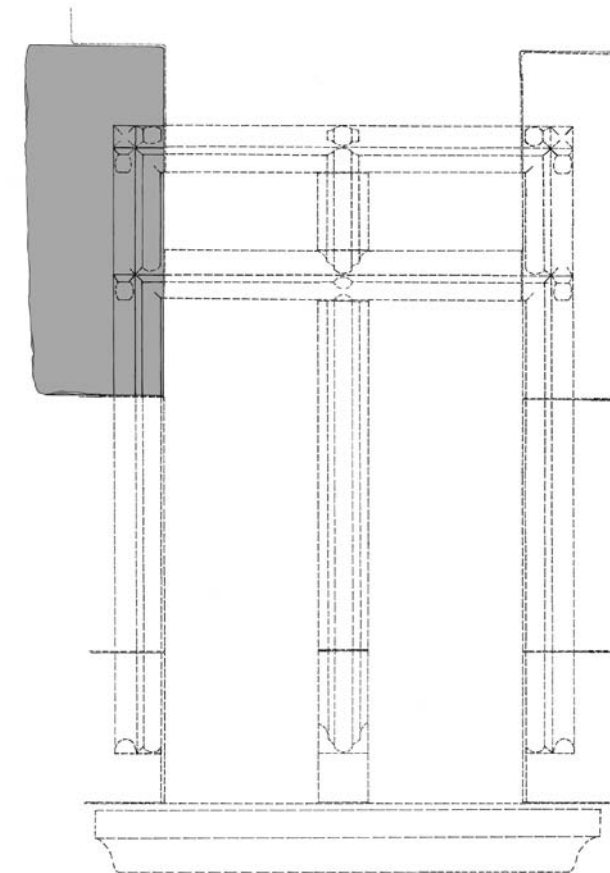
Fragment profilovaného okenního ostění

Opava, tzv. Müllerův dům čp. 1, konstrukční prvek
druhá polovina 15. století (1477–1485) nebo přelom 15./16. století (1505)
tufit
šířka: 42 cm; délka: 100 cm; výška: 26,5 cm

Tufitový fragment ostění náročně profilovaného okna byl druhotně využitý v barokních konstrukcích tzv. Müllerova domu čp. 1 na někdejší předhradí opavského hradu.

Podle profilace lze usuzovat, že se jedná o horní levé nároží ostění pravouhlého, nejpravděpodobněji obdélného okna. Z rozměrů prvku vyplývá, že představuje přibližně třetinu délky svislé hrany vnitřní světlosti předpokládaného okna, tedy že výška tohoto okna mohla činit přibližně 2–2,5 m. Dochovaný profil naznačuje, že okno s vnitřní kamennou křížovou konstrukcí bylo děleno v nejméně čtyři obdélné

průzory; z nich spodní měly podobu na výšku postaveného obdélníku, horní potom formu obdélníků naležato. Z této představy o základní podobě okna a z profilace tvořeném vnějším výžlabkem, oblounem a krycím odsazeným páskem s šikmou horní plochou lze dále odvodit přibližné časové zařazení prvku rámcově do období pozdní gotiky. Podobné tvary lze v pozdně gotické profánní architektuře Opavska důvodně předpokládat v intervalu poslední třetiny 15. až počátku 16. století.³⁹ Okno tak mohlo vzniknout nejdříve v rozmezí let 1477–1484 za opavského vévody Viktorína z Poděbrad a nejspíše osvětlovalo velký sál či obytnou světnici v patře hradního paláce. Stejně tak dobře se může jednat o výsledek přestavby velkého sálu v roce 1505, kterou dokládají účty polského prince a hlohovského a opavského vévody Zikmunda Jagellonského.

³⁹ Pokud známe z Opavy sporadické příklady obdélných oken dělených kamennými pruty z doby kolem roku 1400, mají odlišnou podobu i profilaci; viz například okno v areálu kláštera minoritů; zatím nepublikovaný nález Františka Koláře a Petry Kaniové z roku 2020.

4) Dům čp. 115 – měšťanské obydlí v Opavě

Dům čp. 115 v Opavě je reprezentativním příkladem nejstarší vrstvy tzv. plnoprávných domů, tedy domů s právem vařit a šenkovat pivo a nalévat víno, založených již při lokaci města v první polovině 13. století.¹ Zaujímal lukrativní polohu na severozápadní straně Dolního náměstí při vyústění Mnišské ulice. Ve středověku i v období renesance představoval jeden z nejvýstavnějších objektů. Dokladem stavebních kvalit a obytného komfortu je i kontinuální držba domu šlechtickými vlastníky od přelomu 16. a 17. do konce 17. století.²

Na indikační skice stabilního katastru Opavy z roku 1836 je modře značen průběh městského opevnění z období poslední čtvrtiny 14. až 15. století a areál vévodského hradu, žlutě je vyznačen dům čp. 115 na Dolním náměstí (ZAO, fond Stabilní katastr slezský – indikační skici, inv. č. 237, sign. Sl. 331, kart. 57, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2022)

1 K struktuře, počtu a topografii pivovárečných a vinoprávných domů v Opavě viz především BAKALA, Jaroslav. Počátky města Opavy. In: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku*. Brno: Matice moravská, 2002, s. 286–293; BAKALA, Jaroslav. Příspěvek o vývoji měšťanského patriciátu v Opavě. In: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku*. Brno: Matice moravská, 2002, s. 301–315; ZAO, fond Rudolf Fitz, inv. č. 10, strojopisný text *Die Entstehung der ehemaligen schlesischen Landeshauptstadt Troppau*, jehož přílohou je mapa s grafickým znázorněním počtu pivních várek u jednotlivých domů historického jádra města Opavy.

2 PRIX, Dalibor. Opava, Dolní náměstí 4 / čp. 115 / původní čp. 128 / Niederring 4. Archivní rešerše zpracovaná v rámci IP 305 v roce 2006. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

Pohled na dům čp. 115 od jihovýchodu. Snímek z doby kolem roku 1906 zachycuje objekt s drubotnou přístavbou tzv. zadního domu, vystavěného roku 1825 ve dvorní části parcely a odstraněného v 50. letech 20. století. Na jižní fasádě domu čp. 115 je dobře patrné atikové polopatří (SZM, fotografické pracoviště, sign. D 629)

Objekt přečkal stavební boom 19. a první poloviny 20. století i následné poválečné asanace, jež necitlivě poznamenaly historické jádro Opavy. Prostřednictvím stavebněhistorického poznání a archeologických výzkumů dnes podává cenná svědectví o počátcích a vývoji měšťanské architektury středověké a renesanční Opavy.³ Středověké jádro domu, v opavských podmínkách nebývale dobře dochované, je výsledkem několika postupných a poměrně dobře čitelných stavebních fází z 13. až 15. století. Pozdější renesanční stavitelé dokázali dům v druhé polovině 16. století, při maximálním využití původních středověkých konstrukcí, citlivě adaptovat pro potřeby obytného standardu a naplnění estetických měřítek své doby.

3 ROSOVÁ, Romana a AUGUSTINKOVÁ, Lucie. *Stavebně historický průzkum městského domu U Bílého konička v Opavě*. Ostrava, 2002. Státní památkový ústav v Ostravě, 96 s.; KANIOVÁ, Petra a KOLÁŘ, František. *Operativní průzkum a dokumentace domu U Bílého konička čp. 115 v Opavě – exteriér*. Ostrava, 2022. Nálezová zpráva. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 108 s.

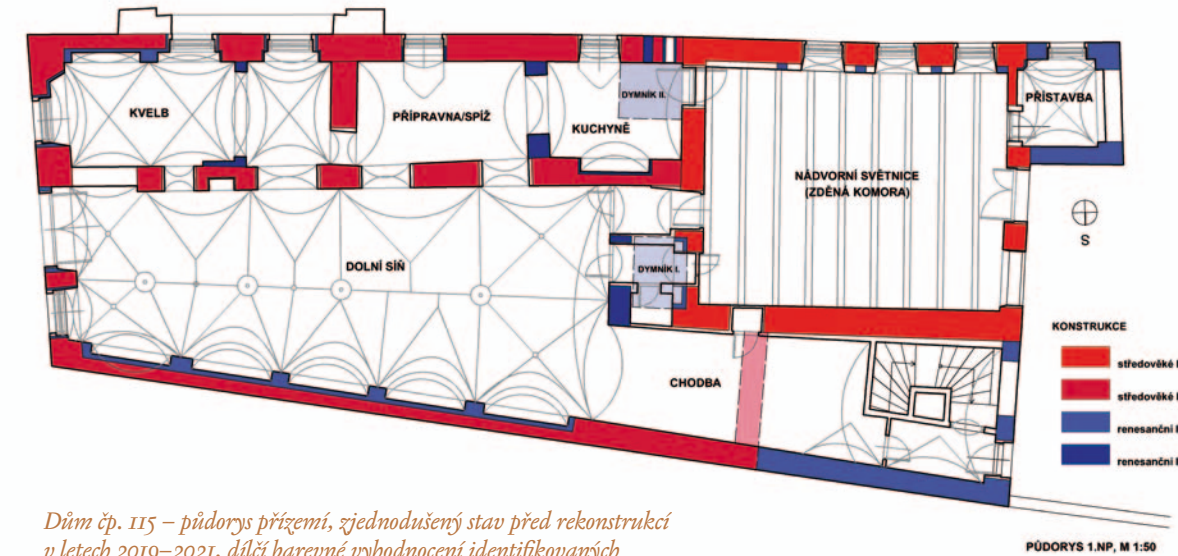
Celkový pohled na průčelí domu z Dolního náměstí po rekonstrukci fasády v roce 2005 (Foto Roman Polášek, 2011)

Dům se zadním komorovým dílem a dvoutraktovou dispozicí

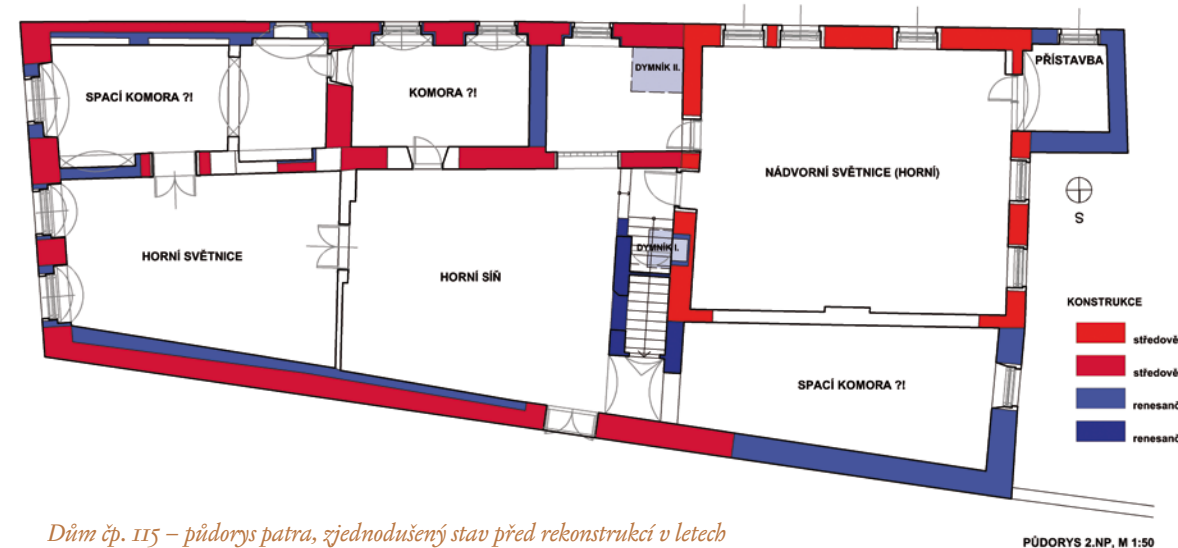
V současnosti se jedná o dvoupatrový dům s klasicistně pojednaným průčelím, přístupný z náměstí renesančním tufitovým portálem s krouceným provazcovým motivem. Nad vstupním portálem se v původní pozici dochovalo domovní znamení v podobě vzpínajícího se neosedlaného koně s ohlávkou, jež dalo domu jeho jméno, poprvé v písemných pramenech zmíněné k roku 1660.⁴

Dispoziční řešení přízemí domu určuje kombinace staršího středověkého komorového dílu (*kemenate*) v zadní části objektu a mladšího, původem pozdně gotického hloubkového asymetrického dvoutraktu v přední části stavby. Ústředním komunikačním a reprezentativním prostorem byla ve středověku a následně i v renesanci dolní síň, do níž se vstupuje z náměstí tufitovým portálem. Síň se severní zdí rytizovanou slepou arkaturou původně shora uzavíral trámový strop. Dnes je síň zaklenutá renesanční valenou klenbou s trojbokými výsečemi a dekorativními maltovými žebírky. Jižní podélný trakt domu, ve středověku plochostropý, byl v renesančním období v přední části vyhrazen pro klenutou užitkovou místnost (kvelb) a navazující černou kuchyni s přípravnou či spižirnou.

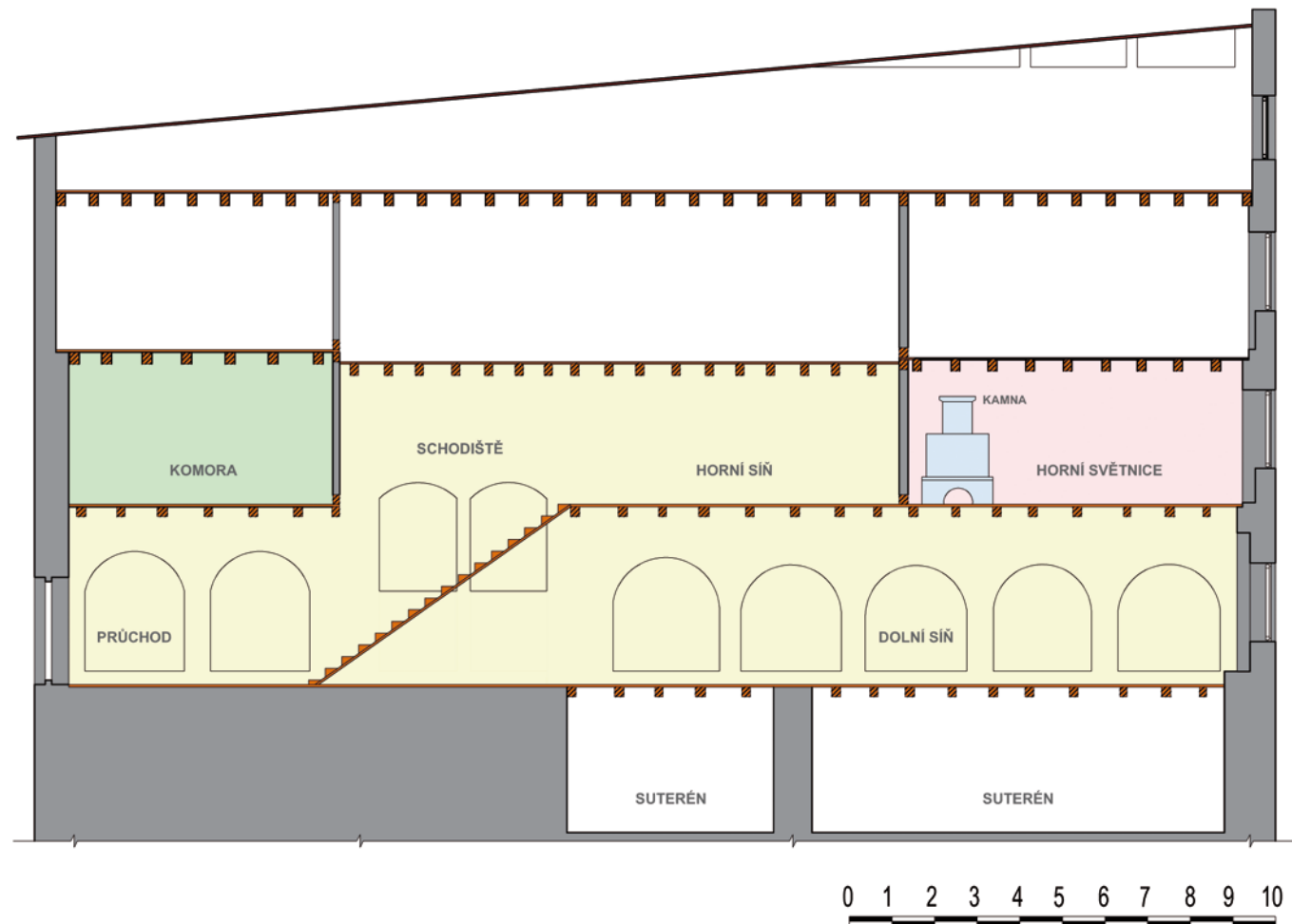
⁴ Jakub Roden z Hirtzenau na Suchdole a Držkovicích prodal dům „zur weißen Rösse!“, jehož součástí byl přiléhající malý dům zesnulého Bernarda Lichnovského († 1635) v Mnišské ulici, za 600 tolarů v hotovosti Karlu Jindřichovi Moravickému na Branici. PRIX, D. Opava, *Dolní náměstí 4*, s. 2.

Dům čp. 115 – půdorys přízemí, zjednodušený stav před rekonstrukcí v letech 2019–2021, dílčí barevné vyhodnocení identifikovaných středověkých a renesančních zděných konstrukcí. Zjednodušené funkční a prostorové schéma domu po renesanční přestavbě, čárkovanou linií vyznačena pozice kuchyňského dymníku v rámci první a druhé renesanční fáze domu (Zaměření Projektce Guňka s.r.o., 2019, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2022)

Dům čp. 115 – půdorys patra, zjednodušený stav před rekonstrukcí v letech 2019–2021, dílčí barevné vyhodnocení identifikovaných středověkých a renesančních zděných konstrukcí. Zjednodušené funkční a prostorové schéma domu po renesanční přestavbě, čárkovanou linií vyznačena pozice kuchyňského dymníku v rámci první a druhé renesanční fáze domu (Zaměření Projektce Guňka s.r.o., 2019, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2022)

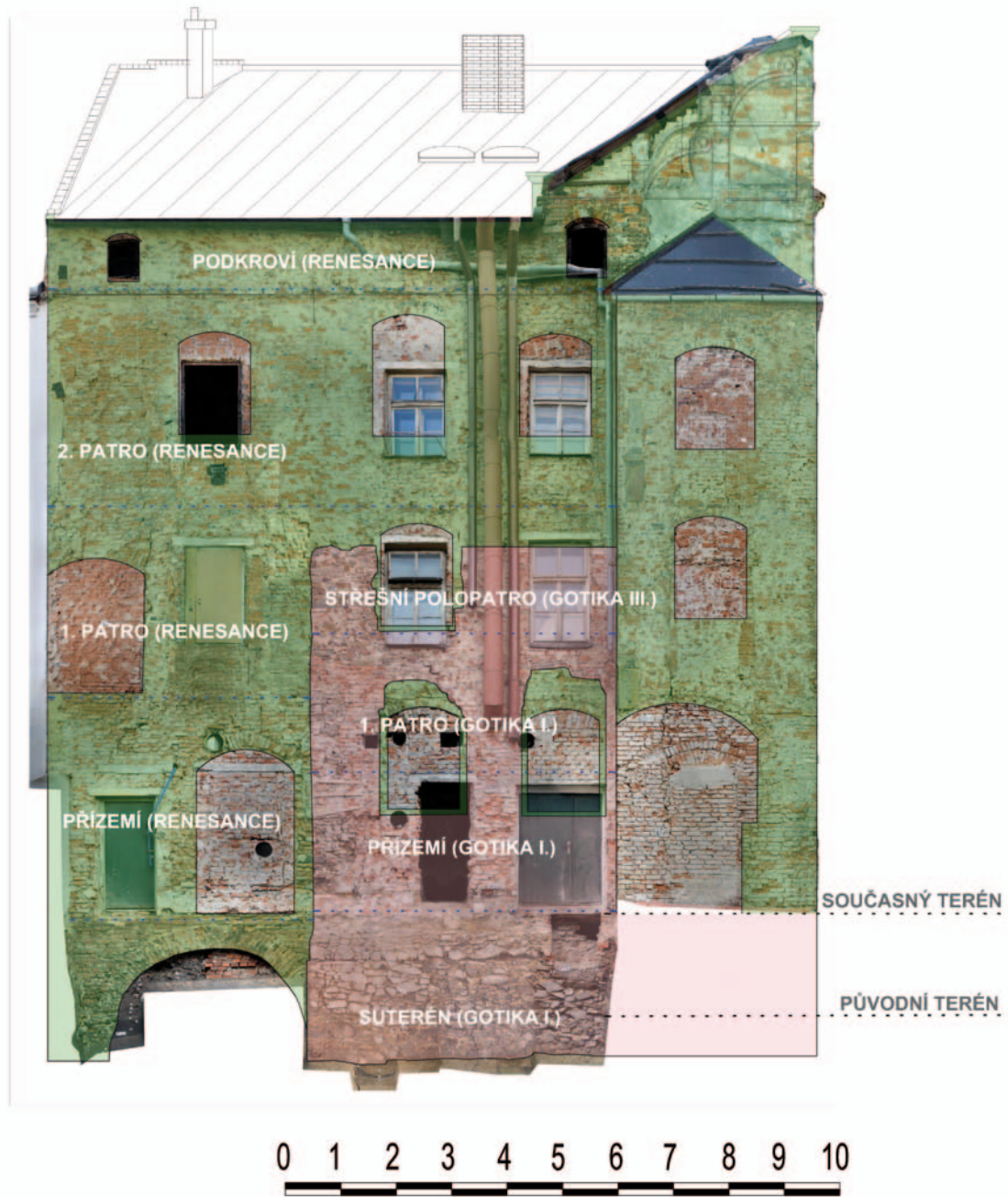
Idealizovaný řez severním traktem domu čp. 115 po první renesanční přestavbě (po roce 1555) s vyznačením předpokládané prostorové a funkční struktury příslušné části domu. Žlutě vyznačeny ústřední komunikační a částečně i reprezentativní prostory (dolní síň, horní síň, schodiště do patra, průchod do dvora), růžově hlavní obytný prostor, vytápěný honosnými kachlovými kamny, určený k dennímu pobývání (horní světnice) a zeleně prostor spací (komora). Jádro obytného prostoru vždy tvořila sestava světnice a komory. Takové sestavy byly v prvním patře domu čp. 115 v daném období dvě. Řez zachycuje součásti obou bytových jednotek. Z první sestavy se v řezu projevuje horní světnice, ale spací komora v jižním traktu nikoliv. U druhé bytové jednotky řez zachycuje komoru, ne však nádvorní světnici v jižním traktu. V druhém patře se nacházely další obytné, případně skladovací prostory. Výlučně skladovací funkce se pojila se suterény (Zaměření Projekce Guňka s.r.o., 2019, zakreslil J. Dudek, 2022, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2022)

Jižní fasáda domu čp. 115 s vyznačením hlavních stavebních fází z období středověku a renesance. A – původní raně gotický zděný komorový díl – kemenate (2. polovina 13. – přelom 13. až 14. století); B – vrcholně gotické zděné přízemí přední části domu (14. století); C – část patra a podstřeší kemenate, včetně dvojice nových oken, přezděné pozdně goticky v cihle (po 1431/1461); D – pozdně gotické patro, zděné v cihle (po 1431/1461); E – renesanční konstrukce (po 1555) (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, 2022, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2022)

Přízemí středověkého komorového dílu (kemenate) v zadní části dispozice bylo v renesanci adaptováno na velkou nádvorní světnici, popřípadě skladovací komoru s trémovým záklopovým stropem.⁵ Obytné patro domu – zprvu přístupné dřevěným schodištěm při severní zdi průchodu do dvora, později nahrazeným zděným schodištěm v západním úseku dolní síně – zčásti kopirovalo dispoziční rozvrh přízemí. Po renesanční přestavbě se určujícími prostory severního traktu patra staly komunikačně exponovaná horní síň (mázhaus) – využívaná kromě řady dalších funkcí především ke stolování – a navazující vytápěná horní světnice, situovaná v čele při náměstí. Jižní trakt patra byl rozdělen na několik podélně orientovaných komor, spacích i skladovacích, a velkou horní nádvorní světnici, vyhřívanou tělesem dymníku kuchyně umístěné v přízemí.

⁵ Tomu předcházelo přepatrování celého zadního komorového dílu.

Západní fasáda domu čp. 115 s vyznačením hlavních stavebních fází z období středověku a renesance. Barevně vyznačena původní středověká zděná komora – kemenate (transparentní červená) a renesanční konstrukce (transparentní zelená), modrou čárkovanou linií rekonstrukce podlah v interiéru (Zaměření fasády Projektce Guňka s.r.o., 2019, fotogrammetrie R. Kadlubiec, 2022, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2022)

Nejstarší zděné jádro domu (zděná komora – kemenate, steinwerk)

Na základě archeologických poznatků víme, že v Opavě 13. století převažovala dřevohliněná zástavba, která byla postupně (ve 14.–16. století) nahrazována architekturou zděnou.⁶ Přechodným prvkem, propojujícím dřevohliněné a zděné stavitelství, jsou tzv. nejstarší zděná jádra, nazývaná zpravidla kemenate (z latinského *camera caminata* – prostor vytápěný krbem či kamny), *steinwerk* (německy zděná stavba) nebo zděná komora. *Kemenate* představuje zárodek pozdějšího zděného domu. Jednalo se o vícepodlažní stavbu čtvercového či obdélného půdorysu přistavěnou k týlu staršího dřevohliněného domu, situovaného v čele parcely. Polosuterén a vyvýšené přízemí obvykle sloužily skladovacím účelům, vyšší vytápěná podlaží byla určena k obývání. *Kemenate* většinou přečkala zánik původního dřevohliněného domu a následně byla zakomponována do novostavby domu zděného v celém půdorysu.⁷ Dobře dochovaná *kemenate* v rámci domu čp. 115 vznikla pravděpodobně v druhé polovině 13. století. V 15. století bylo patrně v důsledku požáru její horní podlaží přezděno z cihel a první patro doplnila dvojice oken orientovaných do ulice.⁸

Středověký měšťanský dům zděný v celém půdorysu

Vícepodlažní zděné stavby s trémovými stropy, podsklepené zčásti nebo v celém půdorysu, představují charakteristický typ zástavby našich měst v pozdním středověku a raném novověku. V případě opavského domu čp. 115 byl původní dřevohliněný díl v čele parcely nahrazen nejspíše ve 14. století zděnou

6 KIECOŇ, Marek a ZEŽULA, Michal. Dřevohliněná zástavba v Opavě ve středověku. Současný stav výzkumu. In: *Forum urbes medii aevii II*. Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2005, s. 26–43; ZEŽULA, Michal, KIECOŇ, Marek a KOLÁŘ, František. Archeologické doklady k vývoji půdorysu, uliční sítě a parcelace středověké Opavy. In: *Forum urbes medii aevi IV*. Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2007, s. 118–143; KOLÁŘ, František. Záchraný archeologický výzkum v Opavě, Krnovská ulice č. 17. In: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i zemiach pogranicznych w latach 2007–2008*. Katowice: Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego, 2010, s. 219–225; KOLÁŘ, František, KANIOVÁ, Petra a KADLUBIEC, Radek. Z labyrintu středověkých měst. In: *Zkoumání historických staveb*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech, 2011, s. 236–239; SKALICKÁ, Pavla a MARETHOVÁ, Barbara. Středověká dřevohliněná zástavba domovního bloku. Předběžné shrnutí výsledků předstihového výzkumu v prostoru bývalé Radniční ulice v Opavě. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, 2013, 62 (2–3), s. 253–271.

7 PEŠKA, Marek a MERTA, David. Měšťanská architektura středověkého Brna v kontextu středního Podunají. In: *Trnava a počiatky stredovekých miest*. Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 12. Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2009, s. 92–98; PEŠKA, Marek a MERTA, David. Stavby typu „kemenate“ v prostredí vrcholně středověkého Brna. In: *Dějiny staveb*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebněhistorický průzkum, 2009, s. 215–222; HAUSEROVÁ, Milena. V kameni nebo ve dřevě? In: *Kapitoly z historie bydlení*. Praha: České vysoké učení technické, 2014, s. 14–16. Pro Opavu srov. KOLÁŘ, F., KANIOVÁ, P. a KADLUBIEC, R. Z labyrintu středověkých měst, s. 236–239.

8 Na přítomnost zděné komory v zadní části dispozice domu čp. 115 v Opavě poprvé upozornily R. Rosová a L. Augustinková v rámci stavebněhistorického průzkumu (ROSOVÁ, R. a AUGUSTINKOVÁ, L. *Stavebně historický průzkum*, s. 62–64), zjištění dále rozvinul a korigoval D. Prix (PRIX, D. *Opava, Dolní náměstí 4*, s. 14–16), závěry předchozích badatelů následně převzal O. Haničák (HANIČÁK, Ondřej. *Renesanční domy moravsko-slezského pomezí*. Příspěvek k poznání typologie a formálních aspektů měšťanské obytné architektury 16. a 17. století. Opava: Slezské zemské muzeum, 2015, s. 63).

architekturou.⁹ Jednalo se patrně o přízemní dvoutraktovou kamennou stavbu s trémovými stropy,¹⁰ podsklepenou v celém rozsahu a doplněnou hrážděným nebo roubeným patrem. Součástí novostavby byla i nadále starší zděná komora (*kemenate*) v zadní části domu s odlišnými úrovněmi podlah. Pravděpodobně některý z velkých požárů v 15. století (1431¹¹ nebo 1461¹²) vyvolal přestavbu předpokládaného dřevěného patra předního dílu domu. Patro bylo nově vyzděno z cihel v tehdy obvyklé dekorativní gotické vazbě, v níž se v každé řádce střídají běhoun s vazákem s tvrdě vypáleným či glazovaným čelem.

Jižní fasáda domu čp. 115 s vyznačením hlavních stavebních fází z období středověku a renesance. Barevně vyznačena původní středověká zděná komora – kemenate (transparentní červená), vrcholně a pozdně gotická zděná přední část domu (transparentní žlutá) a renesanční konstrukce (transparentní zelená), modrou čárkovanou linií pak rekonstrukce podlah v interiéru (Zaměření fasády Projekce Guňka s.r.o., 2019, fotogrammetrie R. Kadlubiec, 2022, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2022)

Detail horní části jižní fasády domu čp. 115. Na fotografii z 20. let 20. století je dobře patrné renesanční atikové polopatru završené atikou dělenou pilastry a mezi nimi dvojicemi proti sobě orientovaných cihlových slepých arkádek (SZM, uměleckohistorické pracoviště, Braunův archiv, inv. č. A 6429)

Dvě fáze renesanční přestavby

Zásadní přestavby a zvýšení o druhé patro se dům dočkal v období vrcholné renesance, nejspíše po dvou požárech města v roce 1556.¹³ Přestavbu a zvýšení lze dobře rozlišit podle použitého materiálu. Tím byly cihly, tentokrát však již kladené v utilitární vazbě počítající s omítnutím fasád. Na západě při uliční čáře dům doplnila jednotraktová dvoupatrová přístavba, v horním podlaží provázaná s renesančním druhým patrem hlavní části objektu. Jednotlivé fasády korunovala atika dělená pilastry a mezi nimi dvojicemi proti sobě orientovaných cihlových slepých arkádek, která je v jádře dochovaná dodnes.

Uvnitř domu v přízemí i patrech byla nadále respektována středověká dvoutraktová dispozice, kombinovaná se starším zadním komorovým dílem (*kemenate*). Postranní cihelné obvodové zdi v přízemí a patře, přiložené ke staršímu středověkému zdivu, vylehčily slepé arkády, stropy v přízemí i obou patrech zůstaly trémové. Původní středověké stropnice však byly nahrazeny novými, dendrochronologicky datovanými do poloviny 16. století (k roku 1555).¹⁴ Dřevěné schodiště do patra bylo pravděpodobně přiloženo k severní zdi průchodu do dvora, jeho někdejší pozici naznačuje dvojice renesančních schodišťových nik. V čele dolní síně bylo pravděpodobně umístěno kuchyňské topeniště, sestávající z podesty pro otevřený oheň a zděného dymníku. Navazující komín byl zasekán do vnějšího líce zdiva středověké *kemenate*.

Původní středověký komorový díl v zadní části dispozice byl přepatrován, v důsledku toho byla původní gotická okna v jižní fasádě zazděna a nahrazena novými otvory v jiných pozicích. Interiér

⁹ Vzhledem k absenci relevantních archeologických zjištění můžeme v tomto případě vycházet pouze z relativní chronologie, jak jí poměrně přesvědčivě dokládají patrné dilatační spáry (tj. vertikální spáry ve zdivu mezi nejstarší středověkou fází /*kemenate*/ – touto fází /přízemí/ – a mladší středověkou fází /patro/). Srov. PRIX, D. *Opava, Dolní náměstí 4*, s. 17.

¹⁰ Kapsy pro stropnice, dokumentované v rámci kamenného obvodového zdiva přízemí, jsou původní, středověké. V rámci první renesanční přestavby domu byly původní stropnice nahrazeny novými, dendrochronologicky datovanými k roku 1555. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 765-01/19 o dendrochronologickém rozboru trémových stropů měšťanského domu č. p. 115 v Opavě, Dolní náměstí*. Brno, 2019. DendroLab Brno.

¹¹ K požáru Opavy 31. července 1431 viz KAPRAS, Jan, ed. *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského*. Díl druhý. Část prvá. Desky zemské (1431–1536). Historický archiv 31. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908, s. 11; ŠIMEK, František. *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*. Praha: Historický spolek a Společnost Husova musea, 1937, s. 61–63; Srov. BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen: Karl Prochaska, 1874, s. 194; MIKA, Norbert. *Požary w dawnej Opawie (do końca XVI. wieku)*. In: *Opava. Sborník k dějinám města 4*. Opava: Matice slezská, Zemský archiv v Opavě 2004, s. 13–14.

¹² K požáru Opavy 9. srpna 1461 srov. WELTZEL, August. *Ratiborer Chronik. Zeitschrift für Geschichte und Alterthum Schlesiens*. 1862, 4, s. 120; MIKA, N. *Požary w dawnej Opawie*, s. 14.

¹³ K požárům Opavy 9. a 14. června 1556 viz MIKA, N. *Požary w dawnej Opawie*, s. 15–16.

¹⁴ KYNCL, J. *Zpráva č. 765-01/19*, s. 4–5. Předpokládáme, že v rámci stavební obnovy domu po požáru v roce 1555 bylo využito dřevo smýcené a opracované ještě před požárem města v roce 1555. Je však rovněž možné, že první fáze renesanční přestavby domu proběhla již v roce 1555 a dvojice požárů v roce 1556 dům výrazněji nepoškodila.

Interiér dolní síně domu čp. 115. Na fotografii od Arnošta Pustky z roku 1959 je patrné renesanční zalamené schodiště do patra (v roce 1971 zčásti odstraněné), vlevo od něj vstup do nádvorní světnice a vpravo zařazený průchod do dvora. Místnosti dominuje mohutná renesanční valená klenba s obkročnými výsečemi, zdobená štukovými žebírky a maltovými štítky (SZM, fotografické pracoviště, sign. B 8890)

Dům čp. 115 – interiér přízemí zadního komorového dílu, renesanční cihlová zeď vylehčená slepou arkaturou, přiložená k původnímu středověkému kamennému zdivu (Foto F. Kolář, 2020)

přízemí doplnila i zde, přinejmenším na jižní straně, cihlová zeď vylehčená slepou arkaturou, přiložená k původnímu středověkému kamennému zdivu. Výsledkem přestavby tak nadále mohla být skladovací komora, stejně jako ve středověku, anebo obytná nádvorní světnice. V tom případě mohla její vytápění v hypotetické rovině zajišťovat kachlová kamna, nepřímou obsluhovaná z kuchyňského koutu v sousední dolní síni.

Druhá renesanční stavební fáze, datovaná do poslední čtvrtiny 16. století, spočívala v dílčích úpravách interiéru. Nejvýrazněji se projevila v zaklenutí plochostropých suterénů a přízemí domu. Dolní síni od té doby dominuje reprezentativní valená klenba s obkročnými výsečemi, štukovými žebírky a maltovými štítky, charakteristická pro opavské pozdně renesanční stavitelství. Na dolní síň navázala valená zaklenutá chodba do dvora, která tak scelila půdorys domu do podoby dodnes zřetelného lichoběžníku. Původní kuchyňský kout s topeništěm opatřeným zděným dymníkem byl v souvislosti se zaklenutím dolní síně zrušen, komín zazděn a v uvolněném prostoru bylo vybudováno zděné renesanční schodiště stoupající do pater domu, částečně zničené teprve ve druhé polovině 20. století.

Zaklenut byl rovněž užší jižní trakt v přízemí. V přední části, kvelbu, se jednalo o valenou klenbu, tentokrát se styčnými výsečemi zvýrazněnými prostými maltovými hřebínky. Střední pasáž traktu (přípravna nebo spížirna) byla zaklenuta valenou klenbou, zatímco navazující kuchyně byla opatřena dvojicí stoupavých kleneb přecházející ve zděný dymník topeniště, situovaný v jihozápadním koutě místnosti.

Středověké cihlové zdivo v gotické vazbě

Opava, dům čp. 115, první patro, konstrukční prvek

15. století (po roce 1431 / po roce 1461)

cihlové zdivo

S ohledem na relativně snadnou dostupnost stavebně vhodného kamene můžeme území středověkého Opavska považovat od počátku 13. století až do konce středověku za oblast s dominantním podílem kamenné architektury. V důsledku geografické příslušnosti Opavska k rozsáhlé slezsko-malopolské oblasti – typické už od sklonku 12. století postupně stále silícím výskytem cihlové architektury – však i zde v rámci převládajícího kamenného zděného stavitelství z 13. a 14. století vzniklo několik sakrálních cihlových staveb. Právě prostřednictvím sakrálního stavitelství byla následně cihlová technika povolna, nejpozději od 15. století, přejímána rovněž v prostředí měšťanské obytné architektury.¹⁵

Ambivalentní vztah k cihlovému materiálu, příznačný pro středověké Opavsko obecně, lze dobře doložit na konkrétním případě domu čp. 115. Zatímco nejstarší středověké zděné konstrukce z 13. a 14. století (původní *kemenate* v zadní části dispozice domu a mladší přízemí v přední části) jsou postaveny z lomového kamene na vápennou maltu, předpokládané stavební součásti z 15. století (patro, přezdívková horní část *kemenate*) jsou naproti tomu již v cihle.

¹⁵ PRIX, Dalibor. *Mendikantské kláštery v Opavě a středověká cihlová architektura*. Nepublikovaný rukopis, 2015.

Dvojice gotických oken

Opava, dům čp. 115, jižní fasáda zadního komorového dílu (*kemenate*), konstrukční prvek

15. století (po roce 1431 / po roce 1461)

cihlové zdivo

140 cm (světlá výška) × 88 cm (vnitřní šířka) × 60 cm (hloubka)

Jižní obvodová zeď nejstaršího středověkého zděného jádra dnešního domu čp. 115 – vícepodlažní zděné komory (*kemenate*) – byla dodatečně prolomena dvojicí okenních otvorů. Souviselo to s přezděním horní části prvního patra a navazujícího střešního polopatra komorového dílu domu v hihle, patrně v důsledku některého ze dvou velkých požárů, které postihly Opavu v 15. století.

Obě okna měla cihlami armovaná ostění, vně rozevřené špalety a tupě lomené cihlové záklenky. Spodní část oken je porušena mladšími okenními otvory. Neznáme tak podobu parapetu ani přesnou výšku původních gotických oken.

Dvojice nevelkých oken provedených v rámci pozdně gotické přestavby zadního dílu domu zajišťovala prosvětlení (a provětrání) příslušné části interiéru ze strany ulice. Zde, v prvním patře, se v daném období zřejmě nacházela světnice, tedy hlavní celoročně obyvatelná místnost vyhřívaná otopným zařízením, pravděpodobně kachlovými kamny. Z důvodu úspory tepla jsou pro středověké světnice příznačná právě okna menších rozměrů, než tomu bylo u ostatních (avšak nevytápěných) obytných prostor v rámci domu.¹⁶

¹⁶ Ke specifikům oken v rámci vytápěných a nevytápěných prostor domu viz RYKL, Michael. Světnice jako srdce středoevropského domu. In: *Kapitoly z historie bydlení*. Praha: České vysoké učení technické, 2014, s. 44.

Středověký trámový strop se záklopem

Opava, dům čp. 115, přízemí, dolní síň, zaniklá konstrukce

15. století (po roce 1431 / po roce 1461)

zdivo, dřevo (jedle)

půdorys: 750 × 1790 × 465 × 1810 cm

V původní kapse v severní obvodové zdi dolní síně domu čp. 115 je dochována druhotně odřezaná část trámu středověkého stropu. Kolem ústí kapsy pro osazení trámu je dobře patrný původní líc středověké zdi s omítkou a vápenným nátěrem, z větší části pohledově zakrytý mladší renesanční přízdívkou.

Strop je vodorovná konstrukce, která dělí objekt na jednotlivá podlaží a zajišťuje statickou, akustickou, tepelněizolační a protipožární funkci. Součástí stropu je kromě jeho nosné konstrukce a podhledu rovněž podlaha. Stropy v rámci historických staveb byly vždy dřevěné, zpravidla z měkkého jehličnatého dřeva. Obvyklým typem stropu ve středověku byly buď povalové stropy, tedy stropy s podélně kladeným záklopem z povalů (nehraněných kuláčů), nebo záklopy z trámů a desek. Tyto záklopy byly konstruovány tak, že prostor mezi nosnými trámy (čili stropnicemi) vyplňoval systém kolmých slabších trámků, mezi nimiž byly umístěny záklopové desky, vždy jedna mezi dvěma trámky. Převažujícím typem stropu v raně novověkém období byl naproti tomu konstrukčně jednodušší pohledový trámový strop se záklopem tvořeným systémem desek kladených vůči trámům kolmo a situovaných zpravidla ve dvou vrstvách nad sebou.¹⁷

¹⁷ ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003, s. 83–101.

Středověké obvodové zdivo přízemí domu čp. 115 s dochovanými kapsami pro osazení stropnic dokládá využití trámových stropů se záklopem v přední části domu již v gotickém období. Obdobné řešení lze předpokládat i v případě několikapodlažního staršího zděného komorového dílu (*kemenate*) v zadní části dispozice. V rámci první renesanční přestavby domu po roce 1555 byly původní středověké kapsy pro stropnice v přízemí domu využity při budování nového záklopového stropu, trámovými záklopovými stropy bylo rovněž vybaveno nově vybudované druhé patro a podkroví. Zatímco renesanční stropy v přízemí vzaly za své při zaklenutí těchto prostor během druhé renesanční přestavby (dochovaly se po nich pouze kapsy v obvodovém zdivu, některé s odříznutými konci dřevěných stropnic), stropy ve vyšších podlažích se zčásti dochovaly do současnosti.

Renesanční trámový strop se záklopem

Opava, dům čp. 115, přízemí, dolní síň, zaniklá konstrukce

16. století (po roce 1555)

zdivo, dřevo (jedle)

půdorys: 750 × 1790 × 465 × 1810 cm

Severní obvodová zeď prvního patra domu čp. 115 byla ve středověku vyzděna z cihel v gotické vazbě. V rámci první renesanční přestavby domu po roce 1555 byla východní část této zdi přezděna z kame-ne s příměsí cihel. Po částečném odstranění zásypů klenby dolní síně z druhé renesanční přestavby (poslední čtvrtina 16. století) byla odhalena řada středověkých a renesančních kapes po stropnicích původních trámových záklopových stropů.

Do středověké kapsy v mezitraktové zdi přízemí domu čp. 115 byla při první renesanční přestavbě (po roce 1555) vsazena stropnice nového trámového stropu. V průběhu druhé renesanční přestavby v poslední čtvrtině 16. století byl dřevěný strop zrušen a nahrazen reprezentativní valenou klenbou. Následné klenební násypy zakonzervovaly odříznuté konce stropních trámů ponechaných na svém místě (na obrázku). V průběhu rekonstrukce domu v letech 2019–2020 byly tyto konstrukční detaily vyzvednuty a podrobeny dendrochronologické analýze, výsledná data umožnila vročit první fázi renesanční přestavby domu.¹⁸

Ve schematickém půdorysu prvního patra domu čp. 115 jsou vyznačena místa odběru vzorků stropnic mj. renesančního trámového stropu dolní síně (v místnostech 103 a 107).

¹⁸ KYNCL, J. Zpráva č. 765-01/19, s. 4–5.

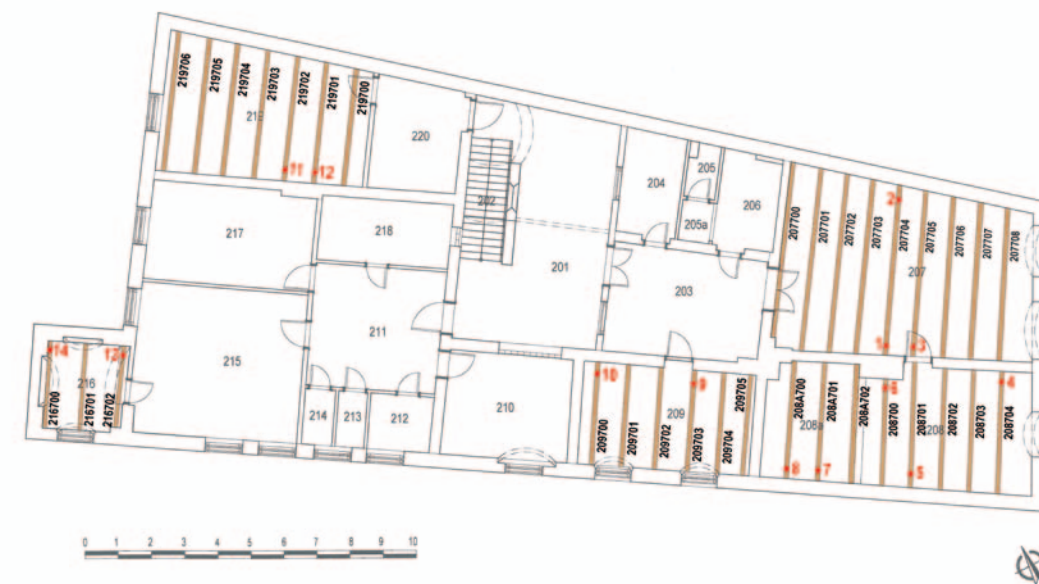
Renesanční trámový strop se záklopem

Opava, dům čp. 115, patro, horní světnice, stávající konstrukce

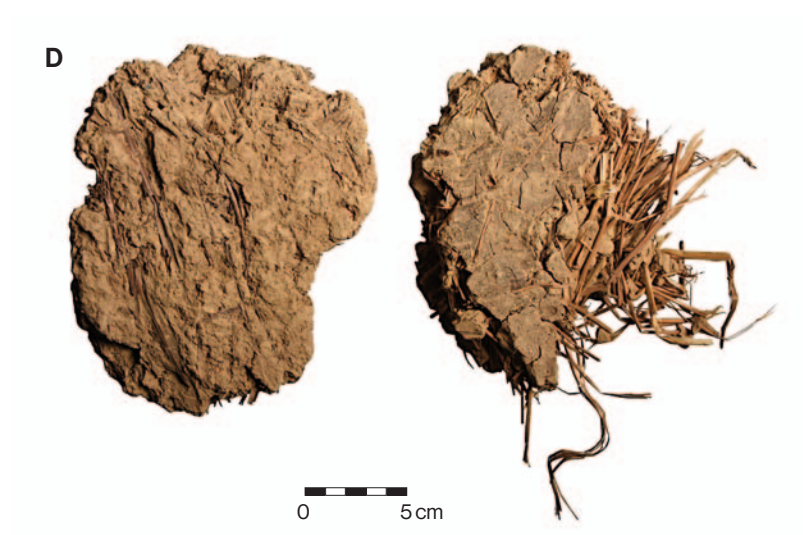
16. století (po roce 1555)

zdivo, dřevo (jedle)

půdorys: 560 × 790 × 430 × 840 cm

Ve schematickém půdorysu druhého patra domu čp. 115 jsou vyznačena místa odběru vzorků stropnic mj. renesančního trámového stropu horní světnice (v místnosti 207).

Po odstranění stávajících podlah druhého patra domu čp. 115 bylo možné dokumentovat mj. dobře dochovanou trámový zákloповý strop horní světnice, dendrochronologicky datovaný do poloviny 16. století (A). Stropnice jsou na horní straně opatřeny dvojicemi polodrážek pro zapuštění spodních desek překládaného záklopu (B). Spodní strana těchto desek mohla být zdobena profilací a malbou, obvykle s vegetabilními motivy (C). Nad překládaným záklopem byla původně izolační vrstva, sloužící jako konstrukční podklad dřevěné podlahy. Izolačním materiálem byla především hutná a kompaktní hliněná mazanina – lepenice, tedy jíla nebo spraš promísená s plevami nebo slámou (D). Mocnost někdejší izolační vrstvy a úroveň odstraněné podlahy jsou na snímku A dobře patrné v podobě odsazené spodní hrany omítkových vrstev. Pod stropnicemi pozorujeme dodatečné podbití, patrně z 19. století. Strop je dosud součástí druhého patra domu čp. 115.

Renesanční šambrána kolem okenního otvoru

Opava, dům čp. 115, západní fasáda zadního komorového dílu (*kemenate*), povrchová úprava první polovina 16. století

omítka

222 cm (dochovaná šířka) × 55 cm (dochovaná výška)

Šambrána představuje dekorativní architektonický prvek, který rámuje a tím zdůrazňuje okenní otvory na vnější fasádě domu. Jedná se o pás jemnější omítky s hlazeným a líčeným povrchem, s vnějším obvodem zvýrazněným plastickým lemem nebo rytou linkou. Od navazující omítky se šambrána odlišuje i strukturou povrchu – okolní plocha je zpravidla hrubší a nehlazená.¹⁹

Šambrána dokumentovaná v rámci domu čp. 115 se nachází na západní fasádě původního středověkého zděného komorového dílu v úrovni prvního patra. Do přestavby objektu v letech 2019–2020 byla ukryta pod klenebními zásypy v renesančním přístavku. Dochována je pouze horní část šambrány (nad vrcholem renesanční klenby prvního patra přístavku), jedná se o trojúhelný motiv, s břevny zakončenými geometrickým dekorem ve tvaru kruhu. Okno zdobené touto šambránou pravděpodobně zaniklo v důsledku první fáze renesanční přestavby domu po roce 1555. Předpokládáme tedy, že se mohlo jednat o dílčí úpravu stávajícího okenního otvoru gotického domu ještě v první polovině 16. století, již s využitím renesančního tvarosloví.

¹⁹ ŠKABRADA, J. *Konstrukce historických staveb*, s. 360–369.

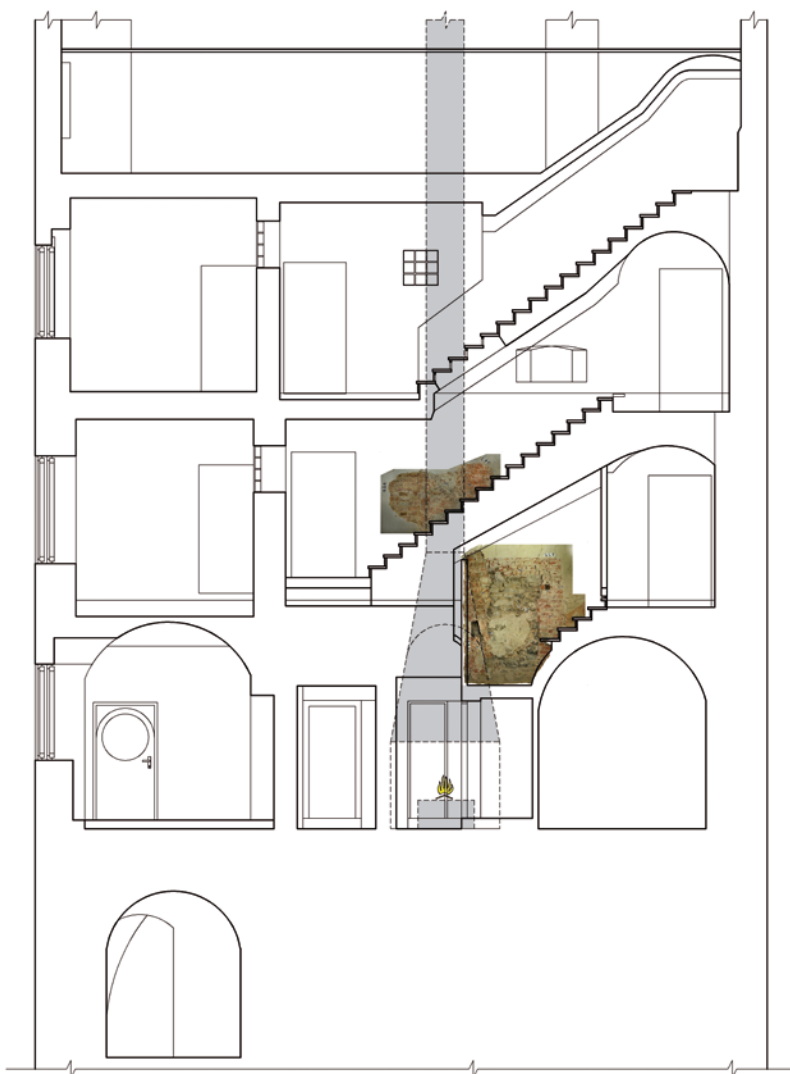
Renesanční kuchyně I – dymník s komínem

Opava, dům čp. 115, dolní síň, konstrukční prvek

druhá polovina 16. století (po roce 1555)

cihlové zdivo

370 cm (dochovaná výška) × 120 cm (dochovaná šířka)

Pozice kuchyňského koutu po první renesanční přestavbě domu čp. 115 je dobře patrná na příčném řezu s vloženým fotoplánem a náznakovou rekonstrukcí (čárkovaná linie, šedé plochy).

Vnější líc východní obvodové zdi nejstaršího zděného jádra domu, tzv. *kemenate*, byl druhotně porušen výstavbou kónického dymníku a navazujícího komínového tělesa, vyzděných z cihel. Otopné zařízení odkuřované pomocí tohoto systému zaniklo v důsledku vybudování zděného schodiště do pater domu v rámci druhé renesanční přestavby v poslední čtvrtině 16. století.

V čele dolní síně tak během první renesanční fáze domu (po roce 1555) pravděpodobně bylo umístěno kuchyňské topeniště, sestávající z podesty pro otevřený oheň a zděného dymníku přecházejícího v komín. Kuchyňské topeniště kromě své primární funkce, tedy přípravy pokrmů pro obyvatele domu, zajišťovalo tepelný komfort v přilehlé části dolní síně. Mimo to mohlo případně sloužit pro nepřímé vytápění sousední nádvorní světnice.

Komín renesančního kuchyňského topeniště byl pohledově zakryt mladším schodištěm z druhé renesanční přestavby. Zasekán byl do vnějšího líce západní obvodové zdi středověké komory (*kemenate*), jejíž patro bylo v 15. století přezděno v cihle, v gotické vazbě.

V pozici za schodištěm z druhé renesanční přestavby byla identifikována jizva po odstraněném dymníku. Dymník byl původně vyzděn z cihel a byl druhotně vetknut do vnějšího líce západní obvodové zdi středověké komory (*kemenate*). Zazdívka zapuštěné části dymníku (vlevo) a cihlová plenta (vpravo) souvisí se zrušením topeniště a výstavbou zmíněného renesančního schodiště.

Renesanční kuchyně II – dymník, odvětrávací okno, výlevka

Opava, dům čp. 115, kuchyně, konstrukční prvky

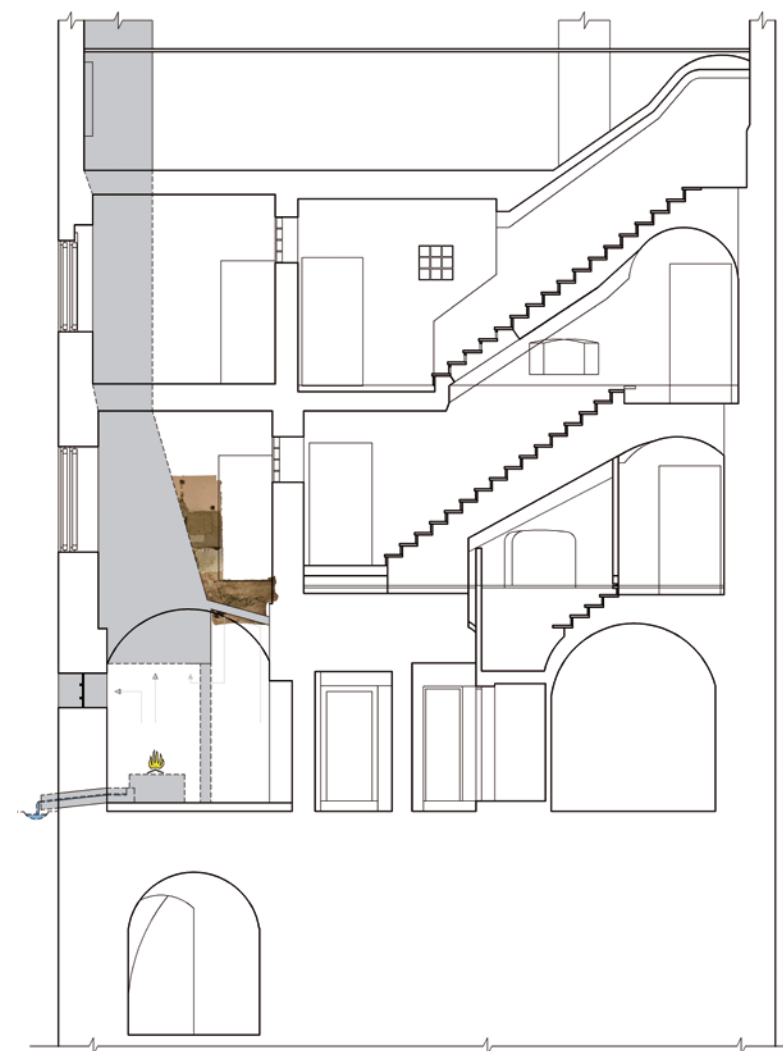
poslední čtvrtina 16. století

cihlové zdivo, kamenné zdivo, stavební články z tufitu

dymník: 310 cm × 170 cm × 50 cm (dochovaná výška)

odvětrávací okno: 50 cm (světlá výška) × 35 cm (vnitřní šířka) × 68 cm (hloubka)

výlevka: 38 cm (výška) × 28 cm (šířka)

Pozice kuchyně po druhé renesanční přestavbě domu čp. 115 je dobře patrná na příčném řezu s vloženým fotoplánem a náznakovou rekonstrukcí (čárkovaná linie, šedé plochy).

Zrušení kuchyňského koutu v čele dolní síně v souvislosti s výstavbou zděného schodiště do patra při druhé renesanční přestavbě domu vedlo ke zřízení kuchyně na jiném místě. Nově byla k tomuto účelu vybrána západní místnost jižního traktu přízemí, sousedící na západě s původním středověkým komorovým dílem (*kemenate*) a na severu s dolní síní. Směrem k východu byla kuchyně prostřednictvím širokého průchodu otevřena do místnosti sloužící nejspíše jako přípravná a spižirna.

Kuchyně byla opatřena stoupavou klenbou přecházející ve zděný dymník topeniště, situovaný v jihozápadním koutě místnosti. Pro lepší odvod spalin bylo v rámci jižní obvodové zdi domu – v pozici pod dymníkem – dodatečně zřízeno odvětrávací okno. V bezprostřední blízkosti topeniště, pravděpodobně zděné podesty pro otevřený oheň, situované pod dymníkem, byla napříč obvodovým zdívkou domu vedena výlevka na odpadní vodu.

Pozůstatky dymníku odkuřujícího topeniště kuchyně v přízemí byly odkryty pod podlahou prvního patra domu. Dymník čtvercového průřezu, vyzděný z cihel na pasech, byl ze severu a východu vymezen dvojicí stoupavých kleneb kuchyně. Spodní strana kleneb, stejně jako vnitřní část dymníku, je pokryta vrstvou sazí.

(A, B) Špaleta kuchyňského odvětrávacího okna je vyzděna z cihel, na překlad byl druhotně využit starší stavební článek z tufitu, pocházející z konstrukcí rozebraných při druhé fázi renesanční přestavby domu. Do okna byla – patrně jako prevence proti krádeži – vsazena pevná kovová mříž.

(C) Na někdejší přítomnost kuchyňského provozu v přilehlém interiéru odkazuje na jižní domovní fasádě kromě odvětrávacího okna rovněž torzo výlevky na vodu. Součástí výlevky byla v interiéru nedochovaná kamenná nádržka (tj. vlastní výlevka), do níž byla vylévána odpadní voda z kuchyňského provozu. Ta poté prostřednictvím tesaného kamenného korýtká, dochovaného v obvodovém zdivu domu dodnes, odtékala ven na ulici.

Kamnový kachel

Opava, dům čp. 115, horní světnice

první polovina 16. století

keramika

šířka: 18,5 cm; délka: 28,5 cm; výška: 6 cm

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, inv. č. 50/19-103101/27

0 5 10 cm

Výjev na čele kachle tvoří žena s pohárem v pravé ruce, oděná v renesančních šatech s dámským kloboučkem na hlavě, stojící v arkádě zdobené rostlinným dekorem.

Kamnové kachle

Opava, dům čp. 115, horní světnice

první polovina 16. století

keramika

šířka: 13,4 cm; délka: 24 cm; výška: 1 cm

šířka: 23,1 cm; délka: 31,5 cm; výška: 4 cm

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě,
inv. č. 50/19-103101/4, 50/19-103101/8

Výjev na čele obou kachlů představuje urozený pár oděný podle renesanční módy. Jedná se nepochybně o motiv snoubenců, zhotovený podle předlohy Erharda Schoena/Schöna, norimberského grafika a malíře (kolem 1491–1542), z roku 1532. Podobnou kompozici mají i některé dřevorezby s „tanečnickými páry“, datované do stejného období.²⁰

²⁰ SOUKUPOVÁ, Markéta a SOUKUP, Michal. 072 Komorové kachle s žánrovými motivy – snoubenci. In: *Svět kachlových kamen. Kachle a kachlová kamna severozápadních Čech*. Most: Oblastní muzeum v Mostě, 2017, s. 165. K recepci motivu v rámci kamnových kachlů srov. PAVLÍK, Čeněk a VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004, s. 107–108, 252–253, 379.

Gnad Junckher wie seyt ihr so sag
Das ihr in meym dienst auff den tag
In diesem grossen gfehen stehen
Nicht möchtet auch eyn spet zuprechen.

Zart schöne Biawt bey meynen huld
Auff gnad perwt ich euch meyn vnschuld
Wann ich meym Gnedigen Herzen han
Zu süß gedienet auff der pan.

Originál předlohy Erharda Schoena je uchován ve sbírce mědirytin Univerzitní knihovny v německém Göttingenu, jedná se o dřevorez o rozměrech 226 × 191 mm (Dostupné z: <http://www.zeno.org/mid/20004285883>)

Kamnový kachel

Opava, dům čp. 115, horní světnice

první polovina 16. století

keramika

šířka: 22 cm; délka: 22 cm; výška 9 cm

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, inv. č. 50/19-103101/18

0 5 10 cm

Výjev na čele kachle představuje českého a uherského krále Ferdinanda I. Habsburského (1503–1564). Motiv je zhotoven podle předlohy Erharda Schoena/Schöna, norimberského grafika a malíře (kolem 1491–1542), z roku 1528.²¹

²¹ Srov. WEGNER, Martina. Böhmisches Herrschaften auf sächsischen Kacheln. In: *Kachle a kachlová kamna. Ofenkacheln und Kachelöfen*. Ústí nad Labem: Ústecký kraj, 2018, s. 179.

Originál předlohy dle Erharda Schoena je uchován ve sbírce grafik Germánského národního muzea v Norimberku, jedná se o dřevořez o rozměrech 353 × 222 mm (Dostupné z: <http://www.zeno.org/nid/20004286952>)

Kachle jsou součástí rozsáhlého souboru fragmentů kamenných kachlů, který vzhledem k pestrobarevné glazuře, preciznímu provedení a množství ikonografických námětů představuje nejen v podmínkách Opavy unikátní nález.²² Jejich objednatel, původce první renesanční přestavby domu čp. 115 v polovině 16. století, jistě patřil k významným osobnostem tehdejší městské společnosti.

Honosná kamna pravděpodobně vyhrávala obytnou světnici v prvním patře v průčelí domu (horní světnice). Během druhé renesanční přestavby v poslední čtvrtině 16. století byla kamna rozebrána a kachle našly druhotné využití jako součást zásypu nové klenby dolní síně, který současně tvořil konstrukční podklad dřevěné podlahy horní světnice.

²² Způsobem provedení, užitými motivy a polychromní glazurou připomíná opavský soubor známá pestře glazovaná renesanční kamna ze zámku Hrubá Skála (dnes jsou součástí expozice v Muzeu Českého ráje v Turnově); HAZLBAUER, Zdeněk. Pestře glazovaná renesanční kamna z Hrubé Skály. In: *Život v archeologii středověku*. Praha: Peres, 1997, s. 215–226.

Hrací karta

Opava, dům čp. 115, horní světnice

první polovina 16. století

papír

šířka: 5,6 cm; délka: 9 cm

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, inv. č. 50/19-107101/49

Karta nalezená pod podlahou horní světnice v zásypu renesanční klenby dolní síně domu čp. 115 patřila k souboru, který svému majiteli sloužil v druhé polovině 16. století. Jedná se o exemplář francouzského druhu hracích karet s vyobrazením figury kárového krále, vyrobený metodou kolorovaného dřevorytu. Ojedinelý nález dokládá zálibu v hrách s „děblovými obrázky“, všeobecně rozšířenou napříč všemi vrstvami renesanční společnosti.

Hráči karet (Theodoor Rombouts, I. polovina 17. století, olejomalba, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, dostupné z: https://d2mpxrrcad19ou.cloudfront.net/item_images/680398/9800859_fullsize.jpg)

Karetní hry a hrací karty mají svůj předpokládaný původ v Číně a v Indii. Do Evropy se rozšířily zprostředkovaně přes arabský svět nejspíše ve 13. nebo 14. století. Všechny v Evropě známé a obvyklé hry jsou odvozeny od tří základních druhů karet – německých, italských a francouzských. Všechny tři druhy karet mají stejné hodnoty, které se dělí na čtyři různé základní znaky – barvy.²³

23 CARANOVÁ, Michaela. *Hrací karty v českých sbírkách*. Pardubice, 2011. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Pardubice, fakulta restaurování, s. 10–15. Srov. BÍLÝ, Petr. *Nálezy nejstarších hracích karet v Čechách a na Moravě (od nejstarších dob do r. 1620)*. Praha 2010/2011. Závěrečná práce. Rudolfská akademie, Asociace starožitníků, občanská společnost, s. 5.

Šindel

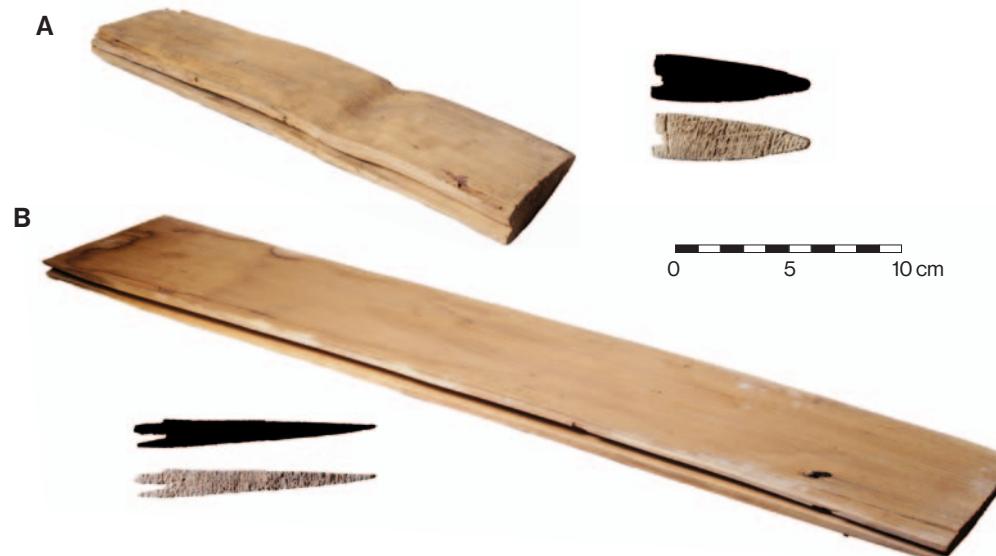
Opava, dům čp. 115, spací komora

16. století

dřevo

(A) šířka: 8 cm; délka: 31,5 cm; výška: 2 cm; (B) šířka: 12,5 cm; délka: 69,5 cm; výška: 2 cm

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, inv. č. 50/19-3101/1, 50/19-2104/1

Výroba dřevěného šindele probíhala ve středověku a raném novověku (a v zásadě s minimálními obměnami dodnes) převážně z jedlového nebo smrkového dřeva. Z polena (špalku), jehož výška určovala délku šindele, se naštipaly nejlépe osminky, které se pořizem seřízly do plochého tvaru s břitem. K tomuto úkonu sloužila dřevěná obráběcí stolice, na jejíž jeden konec se upevnila opracovávaná deska, na druhém konci seděl řemeslník (šindelář) s pořizem. Na závěr byla do širší strany šindele provedena drážka pomocí speciálního nástroje – struhu neboli drážkovače (z etnologie známe jeho označení fugač). Šindele se přibíjely kovanými čtyřhrannými hřeby (šindeláky) k dřevěným latím.²⁴

Pod podlahou místnosti v patře domu čp. 115, která mohla v renesančním období sloužit jako spací komora, bylo v zásypu klenby kvelbu nalezeno celkem sedm šindelů, popřípadě jejich fragmentů. Vzhledem k druhotnému uložení šindelů v rámci stavebních konstrukcí souvisejících s druhou renesanční přestavbou domu v poslední čtvrtině 16. století lze předpokládat jejich starší původ. Jedná se tedy s největší pravděpodobností o doklad krytiny užitě při první renesanční přestavbě domu po roce 1555.

24 VAŘEKA, Josef a FROLEC, Václav. *Lidová architektura*. Praha: Grada, 2007, s. 289–290; LANGER, Jiří a kol. *Beskydy – zdroj práce a obživy*. Třinec: Wart, 2012, s. 146–147; KOLMAČKA, Vít, NOVOSAD, Jaroslav a POLÁŠEK, Josef. *Šindel – tradiční střešní krytina*. Praha: Národní památkový ústav, odborné a metodické publikace, svazek 85, 2016, s. 6–17.

Střela do kuše

Opava, dům čp. 115, horní světnice

16. století

dřevo, kov (železo), kůže

délka: 37 cm; šířka: 1,4 cm

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, inv. č. 50/19-107101/46

Střela do kuše, tj. šipka (staročesky „plitka“ či „střiel“), byla tvořena dřevěným dřikem se dvěma stabilizačními křídélky a kovovým hrotem. Exemplář nalezený pod podlahou horní světnice v zásypu renesanční klenby dolní síně domu čp. 115 v Opavě je dochován ve výborném stavu, včetně pozůstatků odtržených kožených směrových křídélek v drážce ve spodní polovině dříku.

Nález dokládá běžnou přítomnost zbraní a zbroje v městských domácnostech středověku a raného novověku. Souvisí s příslušností vlastníka domu k městské hotovosti a s jeho povinností nastupovat ke strážní službě na hradbách, případně k obraně města.²⁵ vojenský aspekt města, reprezentovaný institutem městské hotovosti, lze zpravidla postihnout prostřednictvím nálezů militarií v rámci archeologických výzkumů. V případě některých měst jej mohou dále dokládat dochované pozůstalostní inventáře, knihy inventářů, zápisy v gruntovních knihách, záznamy o platbách zbraněmi v rámci městské sbírky, nepřímo pak rovněž městské policejní řády upravující podmínky nošení zbraní ve městech.²⁶

25 K problematice městské hotovosti a držení zbraní měšťany v Opavě viz KOLÁŘ, František. Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století. In: *Opavské hradby*. Opava – Ostrava: Opavská kulturní organizace, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2013, s. 65–66.

26 K tématu obecně WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl první. Praha: Matice česká, 1890, s. 287–292; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl druhý. Praha: Matice česká, 1892, s. 66–73; instruktivně pro Brno ŽÁKOVSKÝ, Petr a PROCHÁZKA, Rudolf. Čas války. In: *Dějiny Brna 2*. Brno: Archiv města Brna, 2014, s. 624–636; pro Kladsko (dnes Kłodzko v Polsku) GOLIŃSKI, Mateusz a ŻERELIK, Rościszlaw. *Uzbrojenie mieszczan Kłodzka w świetle spisu z drugiej połowy XVI wieku*. *Acta Universitatis Wratislaviensis – Historia*. 1993, CVI, s. 111–135.

Innsbrucká císařská zbrojnice – střelec ze samostřelů, různé typy samostřelů a způsob uskladnění šípů, zkompletovaných i rozložených (neznámý malíř, 1540–1560, kolorovaná perokresba, Innsbruck nebo Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek Wien, Cod. 10815, fol. 57r, dostupné z: https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_3171563&order=1&view=SINGLE)

Miskovité (lotové) závaží

Opava, dům čp. 115, horní světnice

16. století

kov (bronz nebo mosaz)

šířka dna: 2 cm; výška: 1,1 cm

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, inv. č. 50/19-107101/47

Skládací pákové váhy spolu se sadou závaží určité hmotnostní soustavy představovaly po celý středověk a raný novověk nezbytnou pomůcku pro přesné odvažování mincí, neražného drahého kovu a jiných vzácných substancí. Archeologické nálezy těchto předmětů jsou cenným dokladem dobové výroby, směny a obchodu.²⁷

Miskovité (lotové) závaží bylo nalezeno pod podlahou horní světnice v zásypu renesanční klenby dolní síně domu čp. 115 v Opavě. Jedná se o mladší typ závaží pozdního středověku a raného novověku, který byl na rozdíl od starších předchůdců po odlití dále dotvářen soustružením. Uchycení do soustruhu dokládá charakteristický okrouhlý důlek uprostřed vnitřní nebo i vnější strany dna. Za pomoci soustruhu byla rovněž utvářena jednoduchá výzdoba, sestávající z oběžných žlábků na stěnách závaží.²⁸ Nález závaží v rámci významného domu při jednom z ústředních veřejných prostranství města je dokladem běžného užívání skládaných vážek a miskovitých závaží v souvislosti s provozováním živnosti (řemeslo, obchod), popřípadě chodem domácnosti.

27 DOLEŽEL, Jiří. Na okraj nálezů středověkých skládacích vážek z českých zemí – Several remarks on the findings of medieval folding balances from Czech Lands. In: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 147–157; DOLEŽEL, Jiří. Středověká miskovitá (lotová) závaží v českých a moravských nálezech. *Přehled výzkumů*. 2008, 49, s. 183–215.

28 Tamtéž, s. 196–197.

Bankéř a jeho žena. Muž na obraze drží v levé ruce bronzové skládací pákové váhy, k ověřování váhy zlatých mincí mu slouží sada lotových závaží mladšího typu, s nižším tělem a rytou výzdobou, tvořících set opatřený uzavíracím dílem (Quentin Matsys, 1514, olejomalba, Musée du Louvre Paris, dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/64/Massysm_Quentin_%E2%80%94_The_Moneylender_and_his_Wife_%E2%80%94_1514.jpg)

Nůž

Opava, dům čp. 115, spací komora

15.–16. století

kov (železo)

šířka: 1,4 cm; délka: 12 cm

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, inv. č. 50/19-2101/4

Nože představují jedny z nejběžněji užívaných nástrojů od pravěku do současnosti. Jednalo se (a stále se jedná) o předměty osobní výbavy, součást provozního vybavení domácnosti, ve specializované formě pak rovněž o řemeslnické nástroje určené k řezání, krájení, sekání a bodání. Nůž se skládá z čepele a rukojeti, samotná podoba se vzhledem k požadovanému účelu v průběhu času zásadněji neměnila.

Exemplář nože nalezený pod podlahou předpokládané spací komory v zásypu renesanční klenby kvelbu domu čp. 115 představuje kompletně dochovanou čepel s rovnou hřbetní částí a oboustranně odsazeným trnem k uchycení rukojeti. Samotná rukojeť, nepochybně z organického materiálu (dřevo, kost), se nedochovala.

Kresba zachycuje nožíře Tuldnera při opracovávání nože pilníkem v jeho dílně. Na stole před ním se nachází četné nože různých velikostí a tvarů. Ve skříni za řemeslníkem leží krabice s hoblinami pro balení botových nožů (Stadtbibliothek Nürnberg, Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Band I, 1425, Amb. 317.2^o, fol. 12v, dostupné z: <https://hausbuecher.nuernberg.de/75-Amb-2-317-12-v/data>)

5) Dům čp. 38 – měšťanské obydlí v Příboře

Když v roce 1570 prodával Šimon Skorotský svůj grunt – později vedený pod čp. 38 – a zahradu pod Grebarkem Janu Trunečkovi,¹ je možné, že se nejednalo o šenkovní dům. O počtu domů v Příboře označovaných jako šenkovní se poprvé dozvídáme z listiny olomouckého biskupa Marka Khuena z ledna 1564.² Dokument nás informuje o ustavení 44 domů s výsadou na šenky pивné, vyjma radnice. Z obsahu listiny vyplývá, že se jednalo o stavby situované v lukrativní poloze na náměstí, případně v navazujících ulicích, s dostatečně velkými městišti. V uváděné listině rovněž zaznamenáváme první zmínku o příborské radnici, avšak k roku 1564 neznáme její přesnou polohu.

Až v roce 1586 odkoupila obec pro svůj úřad zděný šenkovní dům od Zuzany, vdovy po bývalém purkmistru Tomáši Fontanovi.³ Jednalo se o někdejší budovu čp. 17,⁴ kterou dnes na příborském náměstí nenajdeme. Předpokládáme, že po roce 1586 převzal právo vařit a šenkovat pivo a nalévat víno od zmiňované radnice právě dům čp. 38, který sice nezaujímal lukrativní polohu v prostoru tržiště, ale v poslední třetině 16. století reprezentoval již zděné, pravděpodobně patrové obydlí. V následujících stoletích je v pramenech uváděn jako *Schank berechtigtes Bürger Haus*.⁵

Dnešní dvoupatrový podsklepený dům čp. 38 v ulici Místecké prodělal během staletí řadu stavebních adaptací. Přesto se v jeho přízemí dochovala čitelná renesanční dispozice hloubkového dvoutaktu, představená dále v textu. Podstatné stavební úpravy probíhaly v 19. století, zejména v jeho druhé polovině. V roce 1864 se tehdejší vlastník, respektive spoluvlastník objektu Hyacint Blažek⁶ rozhodl uskutečnit jeho zásadní adaptaci, které roku 1863 předcházelo vykoupení již nepotřebné úzké uličky – tzv. soutky

1 SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 98, sign. E6-1, fol. 143. Cena gruntu v daném roce činila 300 zlatých.

2 ZIEGLER, Paul. Die Grafen von Hückeswagen in Mähren. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte Nordostmährens. *Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens*. 1943, 45, s. 167; BAKALA, Jaroslav. Založení města Příbora. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*. 1976, svazek 17, s. 9–10; SCHWARZ, František. Příbor v 16. a 17. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*. 1976, svazek 17, s. 17; MOCEK, Michal. *Zprávy, studie, informace*. Příbor 1251–1650. Nový Jičín: Státní okresní archiv Nový Jičín, 1992, s. 48; JUROK, Jiří, KOVÁŘOVÁ, Stanislava, LOUKOTKA, Lubomír, URBANEC, Jiří a VLACH, Bohumil. *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor: Město Příbor, 2002, s. 45.

3 SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 98, sign. E6-1, fol. 377, 378.

4 Ve dvorní části městiště domu čp. 38 se nachází zadní stavba, která do poslední čtvrtiny 20. století nesla stejné číslo popisné jako hlavní dům. Roku 1978 byla pro Příbor vyhlášena platnost nové technicko-hospodářské mapy, což znamenalo přečíslování starší stavební parcely číslo 302 na parcelu evidence nemovitostí číslo 1654. Ta byla v roce 1980 rozdělena na parc. č. 1654/1 a 1654/2. Zadnímu objektu (parc. č. 1654/2), přístupnému z dnešní ulice Karla Hynka Máchy, bylo přiděleno samostatné čp. 17 (číslo popisné uvolněné po bývalé radnici). KOUDELOVÁ, Jana a kol. *Průzkum měšťanského domu čp. 38 v Příboře s důrazem na nálezkové situace v přízemí*. Ostrava, 2018. Nálezková zpráva. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 127 s.

5 Srov. MZA v Brně, fond D6 – Josefský katastr, sign. 3829.

6 SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 133, sign. E6-36, fol. 201. Dům čp. 38 dne 21. 7. 1857 koupili manželé Hyacint a Mariana Blažkovi za 2 906 zlatých.

5

Na výřezu z tzv. *Chrámkovy veduty* Příbora z roku 1728 je vyznačen rozsah východního domovního bloku – zdůrazněním úzké proluky – soutky – mezi domy čp. 38 a 39 (AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovskeho, Hofferiana, sign. 7–9)

Na výřezu z indikační skici stabilního katastru Příbora z roku 1833 jsou vyznačeny východní domovní blok na náměstí a domovní blok v ulici Místecké, včetně průběhu soutky mezi domy čp. 38 a 39 (MZA v Brně, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. 2078)

– od města.⁷ Ulička se nacházela mezi domy čp. 38 a 39 a oddělovala východní domovní blok na náměstí od krátkého domovního bloku v ulici Místecké.⁸ Hyacint Blažek si tak mohl rozšířit přední hlavní dům o prostor nově nabyté soutky. V přízemí objektu zřídil úzkou klenutou místnost s navazující chodbou, v prvním patře byla zvětšena dnešní jihozápadní obytná místnost i prostor za ní ve středu dispozice, v zadní části patra vznikla úzká klenutá prostora. Dům čp. 38 završila nová střecha s vaznicovým krovem.⁹

7 Tamtéž, inv. č. 1020, kart. 376. Uličku odkoupil Hyacint Blažek od obce za 100 zlatých.

8 Zrušením soutky vznikl souvislý východní domovní blok o 13 městištích.

9 SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 1020, kart. 374. Naplánované stavební práce měl provést městský stavitel Kašpar Karlseder.

Pohled na uliční průčelí domu čp. 38 od severozápadu. Snímek z roku 1974 zachycuje dvojici skříňových výkladců v parteru objektu, odstraněných na začátku 90. let 20. století (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, fotoarchiv, foto č. A 38317, Hlubínková, 1974)

Roku 1885 se majiteli objektu stali manželé František a Marie Hüttlerovi,¹⁰ kteří v témže roce realizovali výstavbu druhého patra domu.¹¹ Při této rekonstrukci obdrželo uliční průčelí nejen skříňové výkladce, ale i nové architektonické ztvárnění v duchu historismu. Prosperující sklenářská živnost vnukla Františku Hüttlerovi myšlenku přestavět podle návrhu stavitele Bedřicha Karlsedera z roku 1898 jihozápadní část přízemí – mj. bývalou černou kuchyni a kvelb – na obchodní místnost sklenutou cihelnými segmenty do traverz.¹²

V době sčítání lidu v roce 1900 se v příslušném domě nacházelo celkem pět bytů. Jako jejich majitelé byli registrováni provozovatel sklenářství a spoluvlastník nemovitosti František Hüttler, Josef Boháč, Kateřina Hapalová, Franz Reuss a Theodor Horák. Kromě příbuzných výše jmenovaných zde žili další podnájemníci. V lednu 1900 bylo v domě zaznamenáno celkem 28 osob.¹³ Musíme ovšem podotknout, že bytové jednotky byly umístěny i v dnešním zadním objektu čp. 17. V první čtvrtině 20. století stavbu obývaly zpravidla tři až čtyři rodiny.¹⁴

¹⁰ ČÚZK, pracoviště Opava, pozemková kniha Příbora, kn. vl. 132. Podle trhové smlouvy ze dne 17. 4. 1885 se vlastnické právo k domu čp. 38 převedlo na manžele Františka a Marii Hüttlerovi.

¹¹ SOkA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 1020, kart. 378.

¹² Tamtéž, kart. 382.

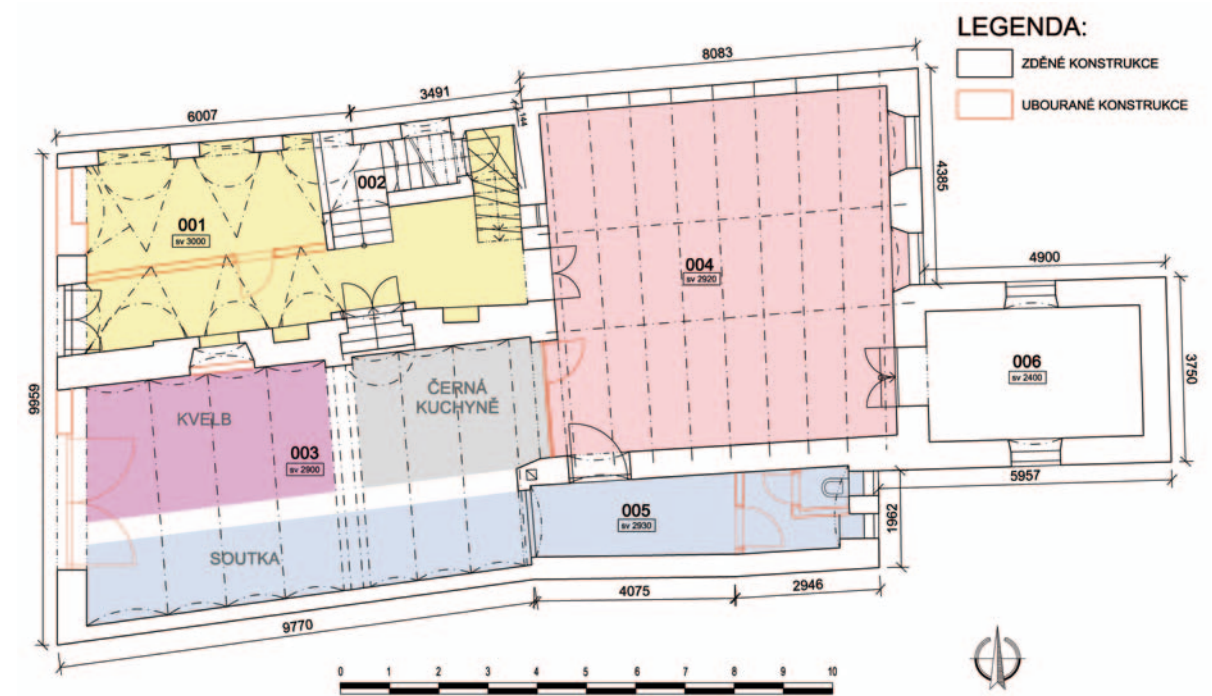
¹³ Tamtéž, fond OÚ Nový Jičín, inv. č. 891, kart. 890.

¹⁴ Tamtéž, inv. č. 892, kart. 898, inv. č. 893, kart. 905.

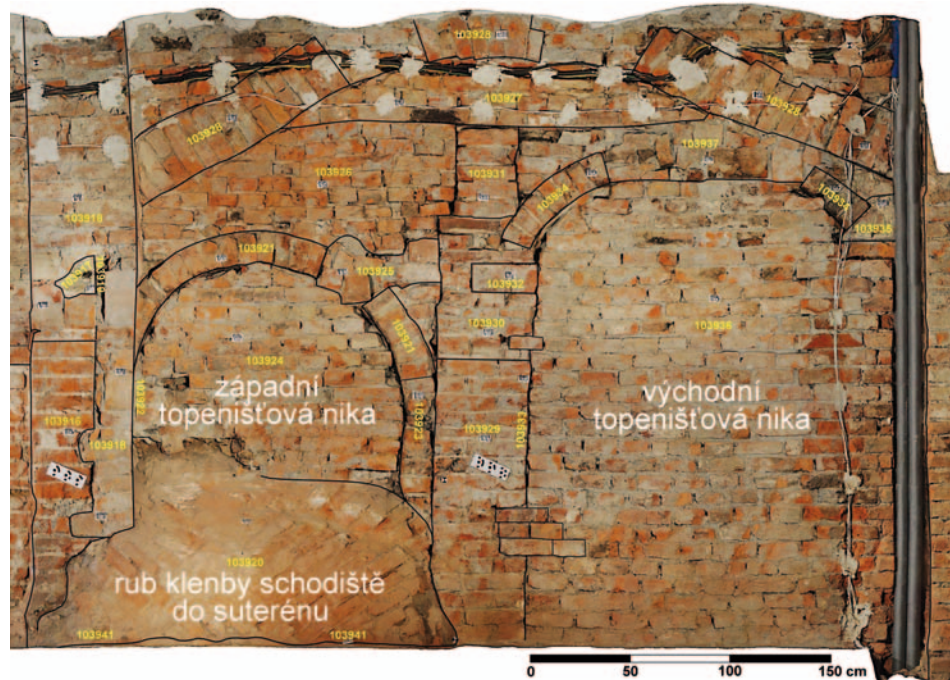
Dům s renesanční dvoutraktovou dispozicí

Dispoziční řešení přízemí domu čp. 38 z období renesance stále určuje hloubkový dvoutrakt, což dokládá i schematický půdorys s náznakem transformovaných prostor. Severní trakt tvoří přední prostorová síň ukončená valenou klenbou s trojbokými výsečemi, do níž se vstupuje přímo z ulice. Jižní trakt byl v přední části vyhrazen pro klenutou místnost – kvelb – a černou kuchyni s topeništěm. Relikty těchto dvou místností se podařilo identifikovat díky nálezočným situacím odkrytým v mezitraktové zdi v průběhu operativního průzkumu v roce 2017. V zadní části dispozice se nachází velká nádvorní světnice, shora uzavřená trámovým záklopovým stropem.

Jelikož byl dům vystavěn ve svazitém terénu na užší parcele, musela být úzká valená chodbička vedoucí do dvora umístěna pod nádvorní světnici. V přízemí objektu se proto neuplatňuje běžná dvoutraktová dispozice s hákovitou mezitraktovou zdí jako u měšťanských domů zbudovaných na širších parcelách. Princip nástupu do chodbičky ze síně však zůstal dodržen.

Schematický půdorys přízemí domu čp. 38 s čísly místností a barevným vyznačením funkce vybraných prostor. Čísla místností: 001 – síň – žlutá, 002 – schodiště, 003 – jihozápadní místnost, kvelb – fialová, černá kuchyně – šedá, soutka – modrá, 004 – nádvorní světnice – růžová, 005 – jihovýchodní úzká prostora, 006 – dvorní obytná místnost (Zákras do upravené projektové dokumentace P. Maren, 2022)

Výřez z fotogrammetrického plánu severní stěny m. č. 003 domu čp. 38 s vyznačením dvou topeništvých nik v prostoru bývalé černé kuchyně. Pod západní topeništvou nikou se nachází rub klenby schodiště vedoucího ze síně – m. č. 001 – do suterénu (Fotogrammetrické zaměření R. Kadlubiec, 2017)

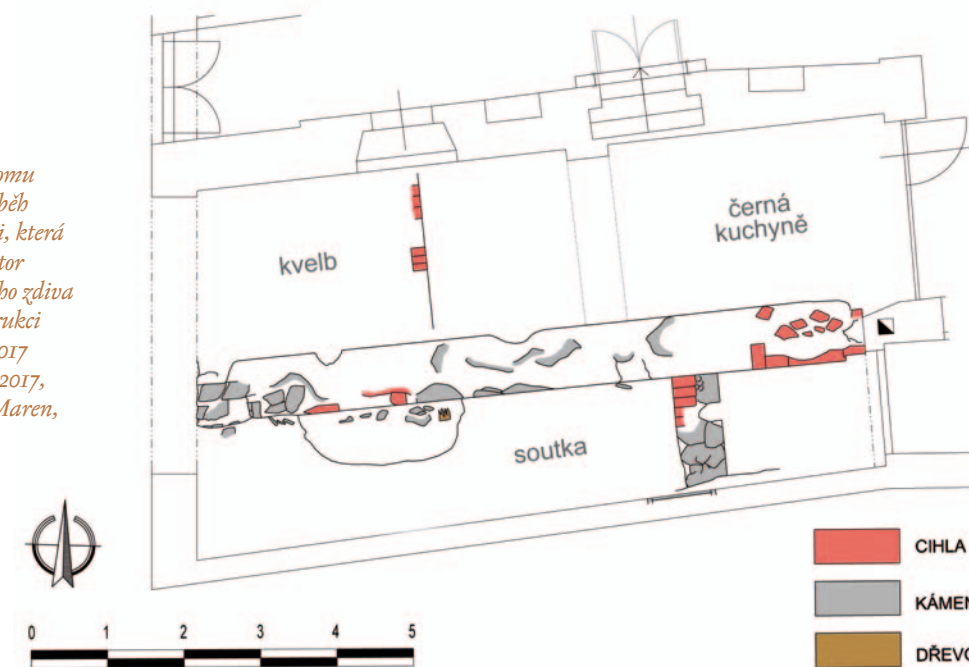

Pohled od východu do chodbičky vedoucí ze síně – m. č. 001 – do dvora domu čp. 38. Pochozí vrstvu tvoří precizně vyskládaná valounková dlažba (Foto D. Alterová, 2017)

Soutka

Úzká ulička mezi domy čp. 38 a 39 představovala do roku 1864, kdy byla zrušena, veřejný prostor. Oddělovala východní domovní blok s 10 měšťanskými domy na náměstí od bloku se třemi domy v ulici Místecké. Primární funkcí soutek bylo zabránit rychlému šíření požáru a také zajistit operativní přístup ke dvorním částem domovních parcel.

V půdorysu přední části domu čp. 38 je zaznamenán průběh původní jižní obvodové zdi, která ze severu vymezovala prostor soutky. Koruna základového zdiva byla odbalena při rekonstrukci podlahy m. č. 003 v roce 2017 (Zaměření J. Koudelová, 2017, počítačové zpracování P. Maren, 2018)

Zazděné okno určené kamenným ostěním se nachází v nynější společné obvodové zdi domů čp. 38 a 39. Původně osvětlovalo interiér objektu čp. 39 ze strany soutky (Foto D. Alterová, 2017)

Síň

Hlavní vstupní a komunikační prostor měšťanského domu reprezentovala dolní síň. Klenutou síní lze projít do nádvoří světnice. Nachází se v ní nástup na schodiště do patra, u domu čp. 38 také nástup na schodiště vedoucí do chodbičky pod nádvoří světnicí. V mezitraktové zdi je zhruba uprostřed umístěna vstupní šíje do suterénu, západním kamenným portálem se vcházelo do někdejšího kvelbu a východním portálem do černé kuchyně. Vstup do kuchyně byl později zčásti zazděn a upraven na odkládací niku. Pochozí vrstvu síně zpevnila v 19. století dodnes dochovaná valounková dlažba.

Fotogrammetrický plán jižní stěny síně – m. č. 001 – domu čp. 38 po odhalení nálezových situací během rekonstrukce objektu v roce 2017. Ve fotoplánu jsou žlutě vyznačeny stratigrafické jednotky – tzv. kontexty – důležité pro zhodnocení a interpretaci stavebního vývoje domu. Zleva sledujeme původní vstup do černé kuchyně, drubotně upravený na odkládací niku, následuje vstup do suterénu, odkládací nika a vstup do kvelbu (Fotogrammetrické zaměření R. Kadlubiec, 2017, zákeres nálezových situací J. Koudelová, 2018)

Detail dochované valounkové dlažby v prostoru síně – m. č. 001 – domu čp. 38 (Foto J. Koudelová, 2017)

Pohled do prostoru síně – m. č. 001 – domu čp. 38 od západu po rekonstrukci (Foto J. Koudelová, 2022)

Pohled na uliční průčelí domu čp. 38 od jihozápadu po rekonstrukci (Foto J. Koudelová, 2022)

Nádvorní světnice

Největší obytnou, příležitostně i provozní místností v přízemí domu byla zadní světnice, kterou prosvětlovala okna z východu, směřující do dvora. Podélné cihelné obvodové zdi světnice jsou vylehčeny obnovenou slepou arkaturou – typickým konstrukčním a architektonickým prvkem pro období renesance. Severní zeď člení dvojice sdružených nik s půlkruhovými záklenky, které se ve středu sbíhají k podpěrnému prvku – kamenné konzole. Podobné řešení se uplatňovalo také u jižní zdi, v níž byly původní sdružené niky později přezděny do podoby jednoho trojdílného výklenku.

Světnici shora uzavírá trémový, patrně barokní strop sestávající z devíti příčných stropnic, pod nimiž probíhají dva průvlaky v podélném směru. Záklop tvoří klasovitě kladené desky doplněné lištami. Podlaha ve světnici je dvouúrovňová, neboť v severní části do jejího prostoru zdola zasahuje rub segmentové klenby úzké chodby vedoucí do dvora.

Mezi rekonstrukcí a památkovou obnovou

Poslední, citlivá rekonstrukce památkově chráněného měšťanského domu čp. 38 proběhla v roce 2017. Většina historických konstrukcí a prvků byla během stavebních prací respektována, mnohé z nich byly opraveny, repasovány a zachovány. Odkryté partie interiérové výmalby především v předních místnostech prvního patra se podařilo zdokumentovat a zrestaurovat. Parter uličního průčelí domu znovuoživily skříňové výkladce, odstraněné na začátku 90. let 20. století.

Sdružené niky – slepá arkatura

Příbor, dům čp. 38, přízemí, nádvorní světnice, severní a jižní zeď

od druhé poloviny 16. století

cihlové zdivo, kámen (pískovec), vápenné nátěry

severní stěna – délka: 680 cm, výška: 317 cm

jižní stěna – délka: 671 cm, výška: 317 cm

Vnitřní uspořádání přízemí domu čp. 38 vychází z renesanční dispozice hloubkového dvouraktu, který z východu uzavírá velká nádvorní světnice s nově přiznaným trémovým záklopovým stropem. Původně byla světnice komunikačně propojena pouze s prostorou síně a až později s dalšími sousedními místnostmi. Předpokládáme, že pro starší otopné zařízení světnice byl zřejmě vyhrazen jihozápadní kout. Ačkoli se tato prostorná místnost využívala k bydlení, vaření i k provozování řemesla, dovolíme si ji kontinuálně nazývat světnicí. Dříve ji osvětlovala tři okna z východu, po zbudování dvorní přístavby v první polovině 60. let 19. století bylo krajní jižní okno transformováno na dveřní otvor. Ten spojil světnici s přistavěnou nevelkou místností směřující do dvora.¹⁵

Po odstranění omítek s nátěry ze všech stěn nádvorní světnice během rekonstrukce objektu v roce 2017 bylo odhaleno převážně cihelné zdivo, s ojedinělým výskytem kamene. Ukázalo se, že severní a jižní podélnou zeď světnice vylehčovaly a zároveň členily mělké niky slepé arkatury, zazděné asi ke konci 19. století¹⁶ a nedávno znovuobnovené. Dva úvodní snímky z roku 2018 – pohledy do zadní světnice od jihozápadu a severozápadu – zachycují stávající podobu místnosti.

¹⁵ Tato dvorní přístavba prodloužila dispozici přízemí domu čp. 38 na jihovýchodě. Byla vystavěna nad starší zadní stavbou v jiné výškové úrovni, označovanou jako boční světnice (spíše se jednalo o světničku).

¹⁶ Domníváme se, že niky slepé arkatury nádvorní světnice mohly být zazděny v návaznosti na provozování sklenářské dílny Františka Hüttlera, který byl spoluvlastníkem domu od roku 1885. ČÚZK, pracoviště Opava, pozemková kniha Příbora, kn. vl. 132.

A

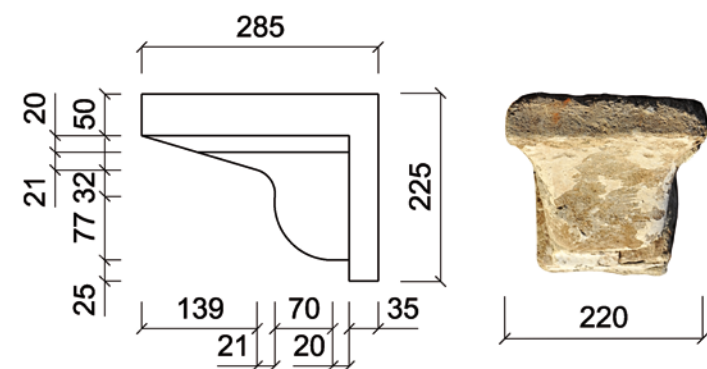
Na fotogrammetrickém plánu¹⁷ severní stěny (A) nádvorní světnice lze pozorovat stav po odhalení cihelného zdiva, na fotografii (B) pak průběh odstraňování zadržky slepé arkatury. Rytmus arkatury vytvářejí dvojice sdružených nik ukončených půlkruhovými záklenky. Mezi nikami se nachází mohutnější cihelný pilíř. Záklenky obou nik se ve středu sbíhají k podpěrnému prvku v podobě jednoduše profilované kamenné konzoly. Na konzolách byla zaznamenána souvrství vápenných nátěrů, většinou bílých či lomených bílých. Než byly mělké niky asi na konci 19. století uzavřeny cihelnou zadržkou, změnila se výška jejich parapetu.¹⁸ Ve spodním úseku západního konce severní zdi zůstal v obnaženém zdivu patrný otisk po zavázání klenby starší vstupní šije (viz fotogrammetrický plán), kterou se vcházelo do úzké klenuté chodby směřující do dvora. Právě rub klenby této šije zčásti zasahoval do plochy západní niky.

¹⁷ Fotogrammetrické plány severní i jižní stěny nádvorní světnice obsahují čísla stratigrafických jednotek (tzv. kontexty), jejichž detailní popis je obsahem příslušné nálezkové zprávy. KOUDELOVÁ, J. a kol. *Průzkum měšťanského domu čp. 38 v Příboře*, s. 33–35, 37–38.

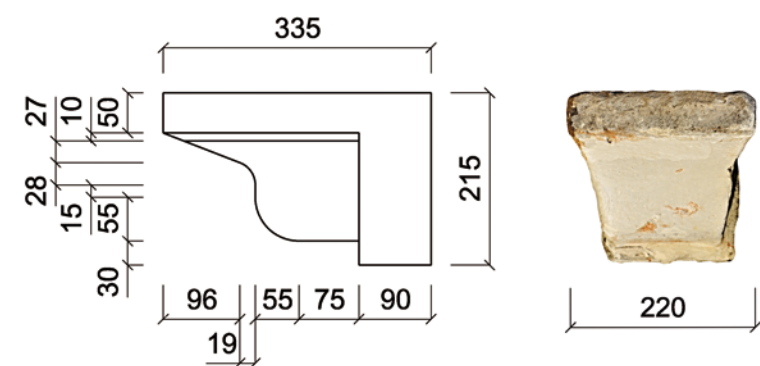
¹⁸ U západní poloviny západní niky se stopy po úrovni či úrovních parapetu neprojevovaly. Navíc do plochy této části niky zasahoval rub klenby starší vstupní šije úzké chodby vedoucí do dvora. Otisk zavázání klenby je patrný na fotogrammetrickém plánu – s. j. 104918. Tamtéž, s. 25, 34.

ZÁPADNÍ KONZOLA SEVERNÍ STĚNY

VÝCHODNÍ KONZOLA SEVERNÍ STĚNY

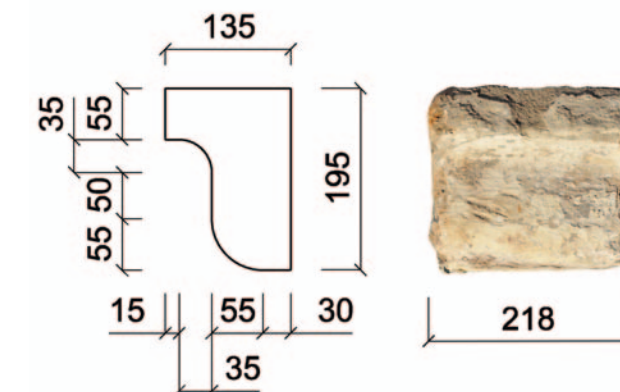
Také u jižní, kdysi obvodové zdi domu čp. 38¹⁹ byla v rozsahu délky nádvorní světnice odhalena slepá arkatura, byť později stavebně upravená. Po odstranění omítek s nátěry se v cihelném zdivu vyrýsoval jeden trojdílný výklenek, jehož segmentové záklenky se sbíhaly ke dvěma jednoduše profilovaným kamenným konzolám, opatřeným souvrstvím bílých a lomených bílých vápenných nátěrů. Západně od trojdílného výklenku se nacházela samostatná zazděná nika, rovněž ukončená segmentovým záklenkem, v jejíž ploše byl proražen současný dveřní otvor. Popsaný stav názorně dokládá fotogrammetrický plán (C).

¹⁹ Dnešní jižní zeď nádvorní světnice je zároveň jediným dochovaným úsekem kdysi jižní obvodové zdi domu čp. 38. Přední část uváděné obvodové zdi v délce bývalé černé kuchyně a kvelbu byla zbourána v souvislosti s vytvořením prostornější jihozápadní místnosti – m. č. 003. Tamtéž, s. 43.

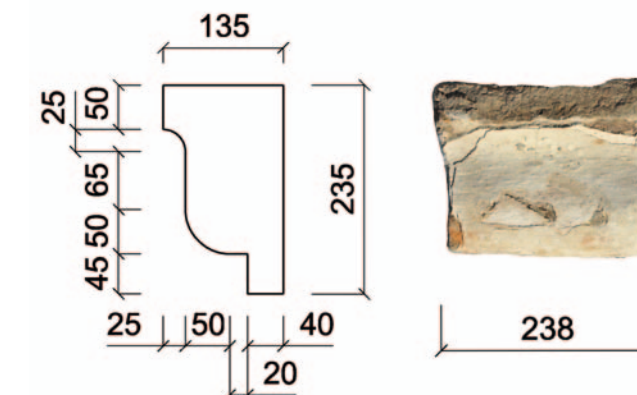

Po odezdění větší části výklenku s ústředním širokým záklenkem se ve zdivu projevil původní rytmus dvojice sdružených nik, zvýrazněný ve fotografii (D). Jednalo se o podobné konstrukční řešení slepé arkatury jako u protější severní stěny. Namísto půlkruhových záklenků sdružených nik se však u jižní stěny uplatnily kratší záklenky segmentové. Mezi nikami se i zde nacházel mohutnější pilíř, který byl při adaptaci sdružených nik na trojdílný výklenek odbourán. V odhaleném zdivu (zadní ploše výklenku) po něm zůstal patrný otisk – stopy po odsekání cihel. Atypicky řešený úsek slepé arkatury byl ponechán odezděný, aby mohl být i s protilehlou arkaturou prezentován v prostoru nádvorní světnice.

ZÁPADNÍ KONZOLA JIŽNÍ STĚNY

VÝCHODNÍ KONZOLA JIŽNÍ STĚNY

Ve sledovaných městech se poměrně často v interiérech zkoumaných měšťanských domů, ve kterých zůstala zachována renesanční dispozice, setkáváme s vylehčováním zdí slepou arkaturou.²⁰ Pokud se naskytla příležitost dokumentovat obnažené zdivo v zadních prostorných místnostech – nádvorních světnicích – těchto staveb, ve většině případů se nám podařilo výskyt zazděné arkatury potvrdit. V zásadě se jedná o členění plné zdi řadou slepých arkád, které bychom mohli označit také jako mělké niky. Vedle významu v konstrukčním řešení svislého zdiva představovala slepá arkatura rovněž architektonický prvek, jenž kompozičně utvářel a opticky zvětšoval daný prostor.

²⁰ Srov. KOUDELOVÁ, Jana. *Stavebně historický vývoj měšťanských jader Příbora, Místku a Brušperku*. Historická města a památková péče. Opava: Slezské zemské muzeum, 2012, s. 281–283.

Trámový záklopový strop

Příbor, dům čp. 38, přízemí, nádvorní světnice

17.–19. století

dřevo (jedle)

půdorys (měřeno ze strany záklopu): cca 680 × 740 cm

Dochovaný trámový záklopový strop zhotovený z jedlového dřeva shora uzavřel prostor velké nádvorní světnice patrně někdy v 17. století, tedy v období baroka. Nelze vyloučit, že se tak stalo až po třicetileté válce. V druhé polovině 19. století se uskutečnila dílčí oprava stropu, zahrnující i výměnu druhého stropního trámu od západu. Tyto údaje bylo možné vyvodit z výsledků provedeného dendrochronologického průzkumu.²¹

Před zahájením stavebních prací na domě čp. 38 zakrýval konstrukci trámového stropu nádvorní světnice deskový podhled omítaný na rákos. Podhled a zřejmě i povrchové úpravy jednotlivých prvků stropu byly odstraněny bez předchozí dokumentace. Obnažený a dnes pohledově znovu přiznaný trámový strop sestává z devíti stropnic v příčném směru, pod nimiž probíhají dva průvlaký ve směru podélném. Stropní trámy a průvlaký jsou uloženy v kapsách cihelného zdiva. Záklop tvoří klasovitě kladené krátké desky, jejichž spáry zdola zakrývají subtilní lišty. U stropnic i průvlaků se uplatňuje okosení spodních pohledových hran, uprostřed středového stropního trámu byla při jeho oprávcování vytvarována

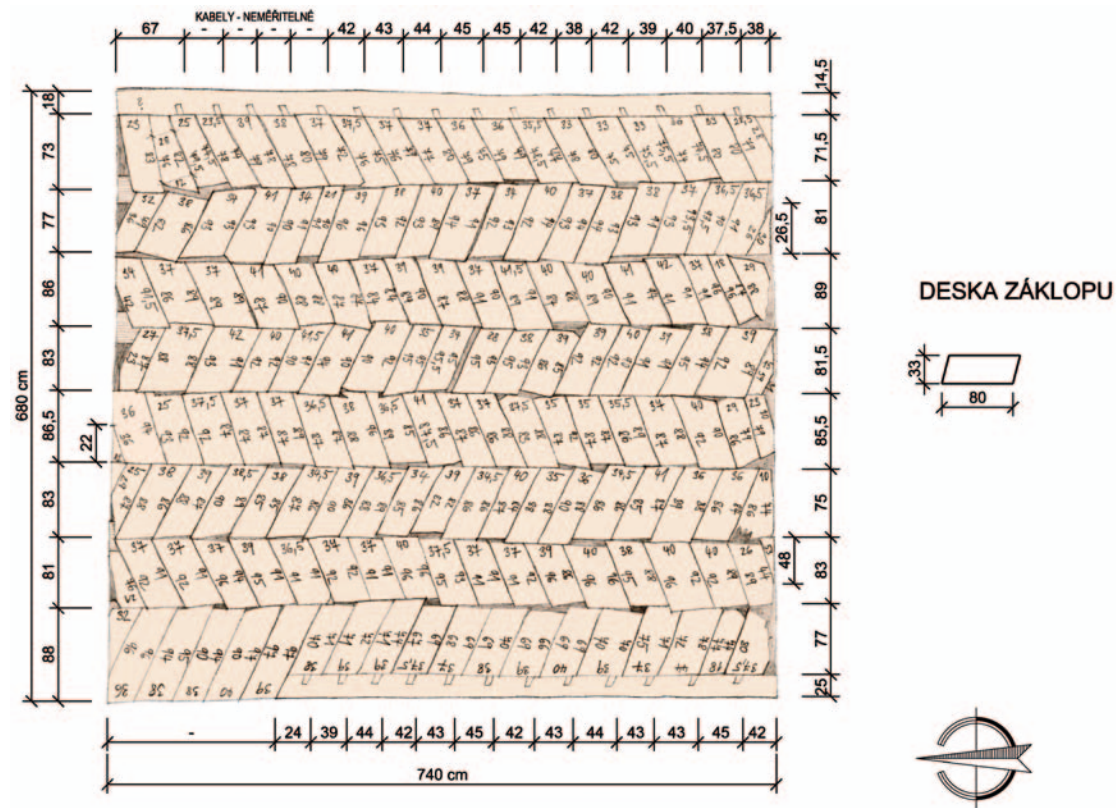
²¹ U oprávcování prvků trámového stropu se nepodařilo nalézt místo s dochovaným podkorním letokruhem, tudíž jsme nezískali přesná data těžby zdrojového dřeva. U dvou stropnic bylo stanoveno dendrodatum 1618+, u jedné stropnice pak dendrodatum 1854+. Vzorky odebrané z průvlaků a záklopové desky nebyly zadatovány kvůli nedostatečnému počtu letokruhů. Srov. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 681-14/17 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků měšťanského domu čp. 38 v Příboře, okr. Nový Jičín*. Brno, 2017. DendroLab Brno.

kruhová plocha. Na středové stropnici se nenachází ani vyřezaný letopočet s iniciálami stavebníka či řemeslníka, ani christogram nebo ochranná kružítková růžice.²²

Se systémem šikmého kladení záklopových desek trámových stropů se v širším regionu setkáváme jen ojediněle. V historických stavbách jednoznačně převažují trámové stropy s jednoduchými či překládanými, kolmo kladenými deskovými záklopy. U trámového stropu nádvorní světnice domu čp. 38 se po sejmutí izolační vrstvy podařilo sledovat uspořádání záklopu i z rubové strany (viz terénní zákres záklopu), tedy z prostoru zadní místnosti v prvním patře. Desky ve tvaru kosodélníku v délce do jednoho metru a v šířce od 18 do 44 cm byly střídavě šikmo vyskládány v osmi polích na osnovu definovanou devíti nosnými trámy. Pro uložení záklopových desek nebyly ve stropních trámech připraveny žádné výřezy. Desky byly svými konci na stropnici jednoduše položeny a přibity. Ve spárách záklopu, do kterého se konstrukčně téměř nezasahovalo, se nacházely fragmenty lepenice (směsi jilu s plevami).

²² Podobně řešený trámový strop s klasovitě kladeným záklopem završoval přední světnici městského domu čp. 58 v ulici Klepary v nedalekém Brušperku. Na středové stropnici byla umístěna nejenom datace 1798, ale také ochranná růžice doplněná po stranách iniciálami tesařského mistra Franze Stalmacha. KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín a HALÁTEK, Dalibor. *Městský dům čp. 58 v Brušperku – dokumentace povrchových úprav exteriéru a interiéru*. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B. 2010, 59 (1), s. 68.

Základní údaje o funkci a konstrukčním řešení trámových záklopových stropů není třeba na tomto místě blíže rozebírat.²³ Dodejme jen, že v měšťanském domě čp. 38 zůstaly zachovány i další trámové stropy s běžnějšími, kolmo kladenými deskovými záklopy. Jedná se především o dřevěné stropy v obytných místnostech prvního patra, které jsou v současnosti rovněž pohledově přiznané.

23 ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003, s. 92–95.

Domovní dveře s kováním

Příbor, dům čp. 38, západní fasáda, architektonický prvek

80. léta 19. století

dřevo, kov (železo, litina), nátěrová hmota

rozměry dveřního křídla – výška: 218 cm, šířka: 66 cm

délka dveřních závěsů: 60 cm; délka závěsníkových háků: 15 cm

délka kliky: 14,5 cm; délka klíčového štítku: 11 cm; průměr růžice ke klice: 7 cm

Na fotografii části parteru domu čp. 38 z roku 1974²⁴ jsou zachyceny dřevěné dvoukřídle dvojitě (kombinované) dveře s nadsvětlíkem, osazené v hladké dřevěné zárubni. Po stranách domovních dveří vystupovaly před uliční fasádu skříňové výkladce s kovovými žaluziemi.

24 NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotoarchiv, foto č. A 38317 (Hlubinková, 1974).

Dveřní křídla, shora vymezená profilovanou římsou, byla ze strany exteriéru v horních dvou třetinách členěna kazetou (tj. výplní) s profilovaným rámem se zdůrazněnými rohy, v jejímž středu se nacházel tvarově analogicky řešený rám s lištou, s vystupujícím, konkávně probraným středem. Nad touto svisle obdélnou kazetou byla umístěna menší, horizontálně orientovaná kazeta ohraničená profilovaným rámem s dolní římsou, na kterou dosedaly dvě šikmé římsy, společně vytvářející trojúhelníkový fronton. Nad touto horní kazetou se nacházela ještě další římsa. Spodní třetinu křídel, oddělenou subtilní římsou, členila čtvercová kazeta pojatá obdobně jako popisovaná kazeta nad ní. Střed spodní kazety tvořil vyčnívající jehlan. Vespod křídel byly připevněny mohutnější římsy zabraňující okopávání dveří. Profilovanou klapačku nahradila svislá jednoduchá lišta.

Každé ze dvou křídel bylo opatřeno rozdílnými klíčovými štítky a klikami. Na severním dveřním křídle se nacházel štítek s klikou z počátku 20. století, na jižním křídle byl připevněn starší klíčový štítek a klika s podložkou ve tvaru kruhu (tzv. růžici), pocházející z poslední čtvrtiny 19. století. Starší klíčový štítek i klika zůstaly zachovány dodnes.

Skříňové výkladce byly odstraněny na začátku 90. let 20. století a znovuobnoveny v roce 2017. Hlavní vstupní dveře s kováním se dochovaly do roku 2017. Zatímco dveřní kování bylo částečně reparaováno, dřevěná křídla byla nahrazena kopiemi.

Domovní dveře byly řešeny jako dvojité, což dokládá fotografie přední (vnější) a zadní (vnitřní) strany severního dveřního křídla, ponechaného jako vzor pro výrobu kopie dveří a dokumentovaného ve stolařské dílně. Těžší vstupní dveře sestávaly ze dvou dveřních konstrukcí – svlakové a rámové.²⁵ Nosnou konstrukci, umístěnou ze strany interiéru, tvořila konstrukce svlaková ze svisle kladených desek, propojených dvěma vodorovnými svlaky. Jednalo se o příčné prvky, pro jejichž upevnění byla v ploše spojených desek vytvořena průběžná mělká drážka. Těsně pod svlaky byly přibity vnější pásové závěsy. Na rubovou svlakovou konstrukci byla připevněna vnější konstrukce rámová, členěná kazetami a římsami (viz popis výše), která ze strany exteriéru dotvářela architektonické ztvárnění uličního průčelí domu. Dveře byly naposledy pojednány v červenohnědé barvě.

²⁵ Podrobněji ŠKABRADA, J. *Konstrukce historických staveb*, s. 315–321.

0 50 100 cm

Jak již bylo nastíněno, křídla domovních dveří byla osazena pomocí vnějších pásových závěsů a závěšnickových háků (závěšníků).²⁶ Železný závěšnickový hák sestával z trnu ukončeného okem, v němž byl umístěn čep, na který se nasazoval vodorovný závěs. Trn závěšniku byl zaražen do dřevěné zárubně. Základem vodorovných dlouhých závěsů se stala železná pásovina, v mladším období průmyslově vyráběná. V případě vstupních dveří domu čp. 38 měly kované pásové závěsy zužující se jednoduché zakončení a obvyklé plackovité rozšíření u prvního otvoru ze strany zárubně pro hřeb. Druhý konec závěsu tvořila objímka, která byla nasazena na čep závěšniku. Vodorovné závěsy byly před repasí opatřeny stejně jako dveřní křídla červenohnědým nátěrem, dochovaným jen torzovitě.

26 Srov. Tamtéž, s. 305; EBEL, Martin a kol. *Stavební zámečnictví*. Katalog k výstavě. Praha – Plasy: Národní technické muzeum, 2021, s. 51–53.

Jižní křídlo vstupních dveří domu čp. 38 bylo zvenku opatřeno růžicí s litinovou klikou a obdélným klíčovým štítkem s okosenými rohy a pohyblivým krytem pro klíčovou díрку.²⁷ Zatímco růžice s otvorem pro kliku byla jednoduchá, konce klíčového štítku ozdobily zaoblené výběžky – v zámečnických katalozích označované jako lalůčky.²⁸ Především na růžici byl rovněž pozorován červenohnědý nátěr. Štítek, růžice i klika již patřily k průmyslově vyráběným komponentům.

Dveře slouží k průchodu mezi prostory, které oddělují. Jsou-li zavřeny, zajišťují bezpečnost a intimitu místa, zvyšují tepelnou izolaci a často eliminují hluk. Dveřmi lze procházet mezi jednotlivými místnostmi v interiérech staveb nebo jimi vyjít z vnitřních prostor do vnějších (například hlavní domovní dveře). Dveře tvoří spolu s okny nedílnou součást domů i jinak funkčních budov, představují významné konstrukční prvky, jež architektonicky dotvářejí interiéry a exteriéry staveb. Díky svému tvarosloví jsou historické dveře včetně kování využívány jako důležitá datovací pomůcka ve stavební historii. Nejčastěji bývají usazeny prostřednictvím závěsů v zárubni, která zároveň vymezuje dveřní otvor.

Předpokládáme, že popisované vstupní dveře pocházely z poloviny 80. let 19. století, kdy spolu se skříňovými výkladci architektonicky dotvořily parter domu čp. 38 v duchu historismu. Roku 1885 se totiž novými majiteli objektu stali manželé František a Marie Hüttlerovi, kteří v témže roce uskutečnili jeho zásadní rekonstrukci.²⁹ Ta zahrnovala nejen dostavbu druhého patra domu, ale pravděpodobně i úpravu uliční fasády jako celku.

27 Podobu zámku se nepodařilo zaznamenat.

28 Srov. ŠKABRADA, J. *Konstrukce historických staveb*, s. 325–332; EBEL, M. a kol. *Stavební zámečnictví*, s. 183–201.

29 ČÚZK, pracoviště Opava, pozemková kniha Příbora, kn. vl. 132; SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 1020, kart. 377.

Vyobrazení zachycuje zámečníka Georga Sauera v jeho dílně, jak stojí u svěráku a pilníkem opracovává upnutý klíč; na pracovním stole lze zprava zaznamenat: další klíč, dveřní zámeček, kladívko a dveřní pásový závěs (Stadtbibliothek Nürnberg, Hausbuch der Mendelschen Zwölfrüderstiftung, Band 2, 1684, Amb. 317b.2°, fol. 175v, dostupné z: <https://hausbuecher.nuernberg.de/75-Amb-2-317-175-v/data>)

Interiérová výmalba

Příbor, dům čp. 38, první patro, severozápadní obytná místnost

těsně po 1820

nátěry s barevnými pigmenty

Ve dvou předních obytných místnostech prvního patra domu čp. 38 se v souvislosti s jeho plánovanou rekonstrukcí v roce 2017 odkrylo během restaurátorského průzkumu několik vrstev interiérové výmalby. Nejlépe dochované úseky s nástěnnou malbou byly zrestaurovány a zakomponovány do současných interiérů. Je třeba poznamenat, že nejrozsáhleji zachovaná výmalba asi z konce první čtvrtiny 19. století byla koncipována pro jednu obytnou místnost. Ta byla v 60. letech 19. století rozšířena o prostor soutky a rozdělena na dva menší pokoje.

Hlavním motivem nejucelenější výmalby je iluzivní krajinomalba, v jednotlivých polích ohraničená klasicistními sloupy dosedajícími na jednoduchý sokl. Pod touto malbou s krajinářským motivem se při průzkumu objevila výrazná barevná bordura, pocházející patrně z 18. století, která je zrekonstruována v ploše mladší výmalby.³⁰

V ploše východní stěny, severně od dvoukřídlých dveří dnešní severozápadní nárožní místnosti v prvním patře domu čp. 38 byla po odstranění mladších vrstev odkryta postava vojáka, kterou vidíme v detailu na snímku. Ukázalo se, že je součástí dobře dochované iluzivní krajinomalby, již se podařilo v největší možné míře zrestaurovat.

30 Srov. SVOBODOVÁ, Renata. *Restaurátorská dokumentace. Měšťanský dům, Příbor, Místecká 38*. Studénka, 2018.

Na složené fotografii je zachycena severní a východní stěna zmiňované severozápadní obytné místnosti s krajinomalbou a reliktem další dekorativní vrstvy v podobě sytě barevné bordury. Do výmalby v ploše nad dveřmi je zakomponován monogram JGM. Jedná se o iniciály soukenického mistra Johana Gottfrieda Müllera, majitele objektu od roku 1820,³¹ který byl s největší pravděpodobností zadavatelem této výmalby. J. G. Müller žil se svou rodinou v domě i poté, co se novými vlastníky roku 1857 stali manželé Hyacint a Marie Blažkovi.³²

V kontextu míry dochování starších výmalb v interiérech měšťanských domů v prostoru severní Moravy a Slezska je nález a restaurování vnitřní výzdoby v prvním patře objektu čp. 38 ojedinělým příkladem.

31 SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 113, sign. E6-16, fol. 273–274.

32 Tamtéž, inv. č. 133, sign. E6-36, fol. 201 a inv. č. 920, sign. II/7, kart. 280.

6) Dům čp. 348 – obydlí na místě špitálku v Příboře

Dům čp. 348 je příkladem obydlí, které vzniklo v prostoru někdejšího špitálního okrsku na Dolním předměstí v Příboře, utvářeného od první poloviny 16. století v blízkosti kostela sv. Kříže, tehdy dřevěného. Ten byl vystavěn za dolní městskou branou, označovanou také jako Svatokřížská či Místecká.¹ Východně od kostela stál tzv. benefičiální dům neboli stará fara a malý špitál, zvaný sv. Kříže.² Před koncem 18. století nesly stavby domovní čísla 71 a 72, od počátku 19. století pak čp. 349 a 348. Severozápadně od kostela byl zřízen velký špitál, zvaný sv. Alžběty, který obdržel nejspíše domovní číslo 2, později čp. 248.³ Zchátralá benefičiální fara definitivně zanikla mezi lety 1828–1833,⁴ velký špitál – městský chudobinec s kaplí sv. Alžběty – byl kvůli rozšíření nynější ulice Bonifáce Buzka, dříve ulice Špitální, stržen v roce 1961.⁵

Původní dřevěný špitálek sv. Kříže nahradila po roce 1617 o něco prostornější stavba, nejspíše z větší části dřevěná.⁶ Na konci roku 1780 koupil s povolením olomouckého arcibiskupství od příborského děkana Johana Šternberského starý špitál k bydlení a hospodaření Tomáš Schubert pro svého syna Tadeáše. V případě jeho zboření měla být novostavba umístěna jeden sáh – asi 1,9 m – od fary.⁷ Tadeáš Schubert patrně provedl nezbytné stavební úpravy a nemovitost 21. prosince 1785 prodal

1 V případě dolní městské brány se rovněž setkáváme s pojmenováním Slezská, horní brána se ustáleně nazývala Olomoucká. Srov. Muzeum Novojičína, Historie Příbor, Pozůstalost příborského kronikáře Lubomíra Loukotky, Brány – fortny; POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská*. II. Místopis. Jičínský kraj. Příborský okres. Brno: Musejní spolek v Brně, 1917, s. 98–99; JUROK, Jiří, KOVÁŘOVÁ, Stanislava, LOUKOTKA, Lubomír, URBANEC, Jiří a VLACH, Bohumil. *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor: Město Příbor, 2002, s. 64.

2 Hypoteticky by mohla být stará fara spolu s malým špitálkem zachycena na veduté města Příbora z roku 1728, kterou vyhotovil Karel Ludvík Chrámek. Srov. AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, sign. 7–9, 25; SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 119, sign. E 6–22, fol. 343; Tamtéž, fond FÚ Příbor, inv. č. 2, fol. 2.

3 MZA v Brně, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. 2078; SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 163 – parcelní protokoly, 1833.

4 Srov. SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 144, sign. E 6–48, fol. 143; MZA v Brně, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. 2078; ÚAZK, Císařské povinné otisky – Morava a Slezsko, inv. č. 2459. Na mapách stabilního katastru Příbora z roku 1833 již benefičiální dům nenajdeme. Uvolněné čp. 349 obdržel dům hajného v majetku obce.

5 Muzeum Fojtství Koprivnice, pořadač č. 48, položky č. 28/48, 32–34/48, 43–44/48, 47–48/48, 50–53/48, 57/48; KOUDELOVÁ, Jana. *Stavebně historický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brusperku*. Historická města a památková péče. Opava: Slezské zemské muzeum, 2012, s. 198–200.

6 SOKA Nový Jičín, fond FÚ Příbor, inv. č. 2, fol. 177; JUROK, J., KOVÁŘOVÁ, S., LOUKOTKA, L., URBANEC, J. a VLACH, B. *Dějiny města Příbora*, s. 70.

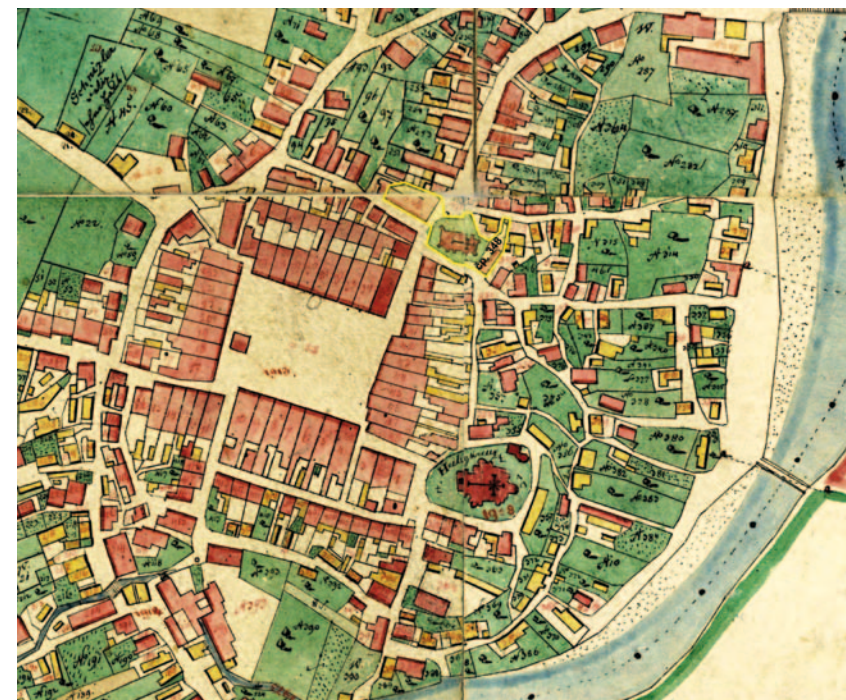
7 Tehdejší magistrát popsany převod schválil a suma, za kterou se zřejmě nepříliš udržovaný špitálek prodal, připadla špitálu sv. Alžběty. SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 119, sign. E 6–22, fol. 343; Tamtéž, fond FÚ Příbor, inv. č. 2, fol. 177.

Na výřezu z tzv. Chrámkovy veduty Příbora z roku 1728 je hypoteticky vyznačen špitální okresek na Dolním předměstí. Dům čp. 348, který v době vzniku veduty ještě sloužil jako špitálek, lze na veduté srovnat s druhou z dvojice staveb za presbytářem kostela sv. Kříže. Tou první byla benefičiální neboli stará fara, naproti kostela stával špitál sv. Alžběty (AMB, fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana, sign. 7–9)

Také na výřezu z indikační skici stabilního katastru Příbora z roku 1833 je zdůrazněn kostel sv. Kříže, jihovýchodně od něj dům čp. 348 a severozápadně od něj městský chudobinec čp. 248 s kaplí sv. Alžběty (MZA v Brně, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. 2078)

vrchnímu úředníkovi hukvaldského panství Johanu Matesi Bayerovi za sumu 470 zlatých.⁸ Do přelomu 18. a 19. století stavba vystřídal ještě dva majitele – od června 1791 ji vlastnil Josef Lichnovský a od září 1800 Karl Fligelli.⁹

Zásadní přestavbu bývalého špitálku či výstavbu nového obydlí s využitím starších trámů inicioval buď ještě na konci 18. století Josef Lichnovský, nebo na začátku 19. století postřihač sukna Karl Fligelli. Ten určitě zřídil bydlení v podkroví a postřihačskou dílnu. Když zkraje roku 1815 zvelebenou nemovitost v hodnotě 3 000 zlatých převáděl na svou dceru Franzisku a jejího manžela postřihačského mistra Josefa Platta, vymínil si pro sebe, manželku a mladší děti bydlení v domě.¹⁰ Během druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století v objektu bydlely dvě až tři rodiny.¹¹ Poslední rekonstrukce přízemního podsklepeného domu čp. 348 v dnešní ulici Karla Hynka Máchy proběhla v letech 2020–2021.

Zděný dům s roubenou a hrázděnou částí

Při přestavbách domů se v minulosti běžně využíval veškerý stavební materiál v dobrém stavu. Do budovaných dřevěných a zděných konstrukcí se druhotně vkládaly starší trámy, fošny, několikrát použitý lomový či opracovaný kámen a také cihly. Takovýto postup byl zvolen i u domu čp. 348, který na konci 18. či počátku 19. století prodělal výraznou stavební přeměnu.

Celozděná část obydlí, tvořená světnicí, síní a kuchyní, byla vystavěna převážně z pálených cihel, místy s použitím kamene – hovoříme o smíšeném zdivu. Cihelné a smíšené zdivo se uplatnilo rovněž u dvou klenutých sklepů a dílem u plochostropého polosuterénu pod severní dvorní částí. Ta sestávala z roubené a zděné konstrukce a také z jednoduchého hrázděného zdiva – pole vymezená svislými trámy byla vyplněna cihlami. V roubené i hrázděné konstrukci se nacházely sekundárně použité prvky.

⁸ J. M. Bayer dům odkoupil jménem kosteleckého faráře Franze Knauera, pro děti Lukáše Grossmanna Johana a Barboru. Tamtéž, fond AMPřibor, inv. č. 119, sign. E 6-22, fol. 344.

⁹ Tamtéž, fol. 345, 413.

¹⁰ Tamtéž, fol. 413. Cena nemovitosti zahrnovala rovněž postřihačskou dílnu s náradím a její výše může zároveň poukazovat na rozsáhlou stavební úpravu objektu.

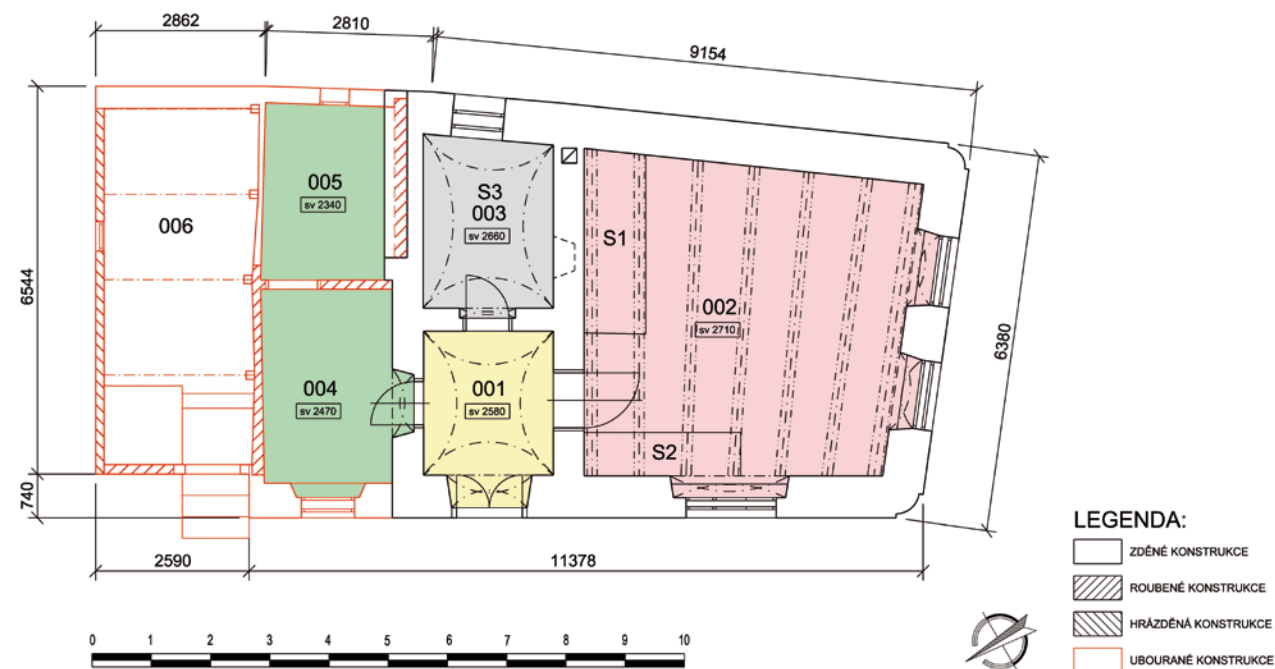
¹¹ Srov. ČÚZK, pracoviště Opava, pozemková kniha Přibora, kn. vl. 579; SOKA Nový Jičín, fond OÚ Nový Jičín, inv. č. 889, kart. 888, inv. č. 891, kart. 889, inv. č. 892, kart. 895.

Pobled na dům čp. 348 od západu těsně před rekonstrukcí. Uliční štítovou fasádu se zaoblenými nárožními ukončuje bohatě profilovaná korunní římsa, chráněná podlomením krytým keramickými taškami (Foto J. Koudelová, 2020)

Pobled na dům čp. 348 od severovýchodu po odbourání severní části. Na snímku jsou zachyceny dvě klenuté sklepní místnosti, na odhalené stěně otisky po roubení a ve středu vedení komínového průduchu (Foto J. Koudelová, 2020)

Schematický půdorys přízemí domu čp. 348 s čísly místností a vyznačením archeologických sond S1, S2 a S3. Funkce vybraných prostor jsou barevně odlišeny. Čísla místností: 001 – síň – žlutá, 002 – světnice – růžová, 003 – kuchyně – šedá, 004 a 005 – kdysi patrně komory – zelená, 006 – místnost s hrázděnou konstrukcí (Zákras do upravené projektové dokumentace P. Maren, 2022)

Rozšířená trojdílná dispozice a půdní vestavba

Dispoziční řešení přízemí domu čp. 348 dokládá schematický půdorys. Střední díl sestával z přední síně (spíše předsině) a ze zadní kuchyně. Obě místnosti byly sklenuty plackovými klenbami. Jižní díl zabírala velká světnice s trémovým stropem a severní díl dvě menší prostory využívané k bydlení, kdysi patrně komory s obytnou a skladovací funkcí. Střední a jižní díl se nacházely pod společnou střechou s keramickou krytinou, pod níž byly ponechány starší šindele. Bývalé komory završovala sedlová střecha s nižším hřebenem, krytá lepenkovými pásy. Na severní díl ze dvora navazovala podlouhlá prostora z převážně hrázděného zdiva, ukončená pultovou střechou s plechovou krytinou. Z této, zřejmě skladovací místnosti se vstupovalo přes bedněný štít do podkrovní, kde byla v roce 1805 či těsně po něm vystavěna roubená světnička,¹² posazená na třech vazných trámech hambalkového krovu.

¹² KYNCL, Josef. Zpráva č. 804-13/20 o dendrochronologickém rozboru domu Příbor č. p. 348, ul. Karla Hynka Máchy, Brno, 2020. DendroLab Brno.

Interiér přední místnosti – někdejší komory – m. č. 004 – v ubourané části domu čp. 348. Roubená konstrukce byla identifikována až po odstranění omítek (Foto J. Koudelová, 2020)

Interiér prostoru – m. č. 006 – z částečně hrázděného zdiva v ubourané části domu čp. 348 (Foto J. Koudelová, 2020)

Prostor síně – m. č. 001 – domu čp. 348. Pohled ze světnice, další tři vstupy vedou do kuchyně, bývalé přední komory a levý vstup na zápraží domu (Foto J. Koudelová, 2020)

Sín

Hlavními domovními dveřmi v západním okapovém průčelí se vcházelo do síně. Ve špaletách vstupu byly umístěny kapsy s výdřevou pro zasouvací trámkovou závoru, zajišťující dveře z interiéru. Ze síně se dále vcházelo do kuchyně, světnice a severního, kdysi komorového dílu.

Světnice

Hlavní místnost obydlí představovala jižní světnice, vytápěná kamny v severovýchodním rohu. Z ulice ji osvětlovala dvě okna a jedno okno ze západu. V jižních okenních špaletách se zevnitř nacházely kapsy pro zasouvací trámkové závory, zajišťující pravděpodobně okenice. Kapsy byly později zazděny. Světnici uzavíral trámový záklopový strop, naposledy opatřený novodobým podhledem. Pochozí vrstvu v místnosti tvořila prkenná podlaha. Archeologický výzkum v letech 2020–2021 potvrdil tři úrovně podlahových trámů – tzv. polštářů.

U západní zdi světnice – m. č. 002 – domu čp. 348 se podařilo odbalit všech pět polštářů druhé úrovně prkenné podlahy (Foto J. Koudelová, 2020)

Pohled do hlavní světnice – m. č. 002 – domu čp. 348 od západu. Do snímku jsou vloženy výřez s odhaleným trámovým stropem a úsek začistěného zdiva s vyznačenou zazděnou odkládací nikou ve východní zdi, dále lze sledovat stopy po polštářích v zásypu prkenné podlahy, komínový průduch a zazděné okénko v severní zdi (Foto a zákres J. Koudelová, 2020–2021)

Interiér bývalé kuchyně – m. č. 003 – domu čp. 348. Pohled na severní stěnu po odstranění omítek, v němž jsou naznačeny zazděné niky – menší, kdysi obslužná a větší odkládací – i další přezdívký (Foto a zákres J. Koudelová, 2020–2021)

Po odstranění zásypu prkenné podlahy v prostoru kuchyně – m. č. 003 – domu čp. 348 byla odhalena valounková dlažba a v severovýchodním rohu cihelná podesta nedochovaného topeniště (Foto J. Koudelová, 2021)

Kuchyně

Místnost s kuchyňským provozem se nacházela za síní. Otopné zařízení se určitě několikrát inovovalo. V severovýchodním rohu byly odkryty relikty cihelné podesty topeniště a v severní i východní stěně zazděné niky a přezdívký. Jižní zeď členilo okénko směřující do světnice, později upravené na odkládací niku. Kuchyni dodatečně prosvětlovalo okno z východu. Pod zásypem sejmuté podlahy se dochovala valounková dlažba.

Celkový pohled na zrekonstruovaný dům čp. 348 od jibovýchodu (Foto J. Koudelová, 2022)

Poslední rekonstrukce

Na začátku února 2020 byla odstraněna severní část domu – bývalý komorový díl, hrázděná prostora a polosuterén s trámovým stropem. U dvou menších místností v přízemí (dříve komor) zůstala částečně zachována roubená konstrukce. Nejstarší úseky roubení z podélně púlených kmenů – půlkuláčů – zanikly dříve, než se je podařilo bezpečně dendrochronologicky datovat. Zřejmě nebyly mladší než z konce 18. století, tudíž mohly osvětlit starší dějiny stavby. Lze tak soudit z výsledků dendrochronologických rozborů analogických konstrukcí z jiných dokumentovaných předměstských domů v Příboře. V jejich roubených stěnách byly potvrzeny trámy nejen z 18., ale také ze 17. a 16. století.¹³ Ze severní části obydlí zůstala dodnes zachována pouze část svislých zděných konstrukcí dvou původně klenutých sklepních místností. Valenou a segmentovou klenbu sklepů nahradil železobetonový strop.

Dům čp. 348, jenž není památkově chráněný, ale nachází se v ochranném pásmu městské památkové rezervace, obdržel nejen novou sedlovou střechu krytou keramickou bobrovkou, ale také novou fasádu, včetně okenních a dveřních výplní. Využití objektu se nezměnilo, nadále slouží k bydlení.

¹³ Srov. KYNCL, Josef. *Zpráva č. 640-08/16 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků domu čp. 362 na ulici Stojanově, Příbor, okr. Nový Jičín*. Brno, 2016. DendroLab Brno; KYNCL, Josef. *Zpráva č. 739-16/18 o dendrochronologickém rozboru domu čp. 991 Alšova ulice, Příbor, okr. Nový Jičín*. Brno, 2018. DendroLab Brno; KYNCL, Josef. *Zpráva č. 864-10/22 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků domu čp. 380 v Příboře (v demolicí)*. Brno, 2022. DendroLab Brno.

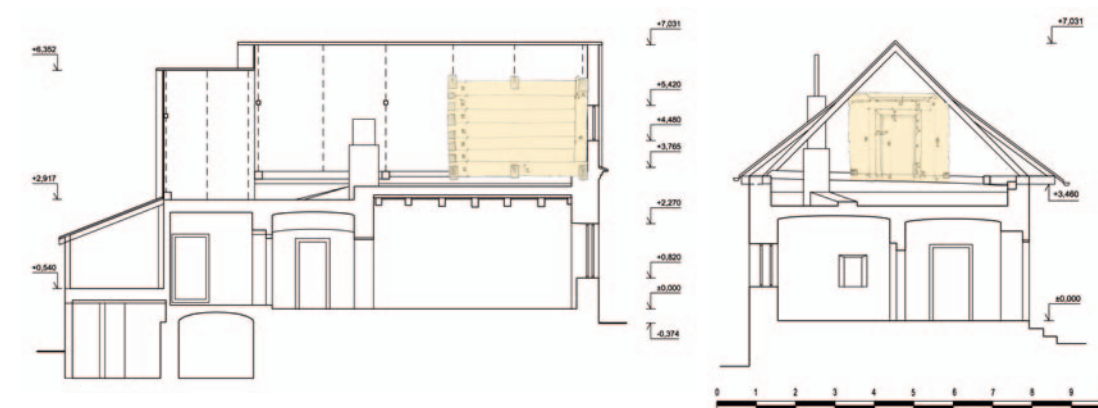
Roubená světnička

Příbor, dům čp. 348, podkroví, zaniklá konstrukce 1805

1805

dřevo (jedle), mazanina, omítka, nátěry

půdorys: 380 × 260 cm; světlá výška: 190 cm

Pozice podkrovní světničky v domě čp. 348 je dobře patrná ze schematického podélného a příčného řezu s vloženou terénní skicou.

Zevnějšek severní roubené stěny se vstupem byl opatřen mazaninou s plevami, na které se fragmentně dochovalo souvrství nátěrů – bílých, béžových a šedých.

Světličku shora uzavíral jednoduchý deskový strop s dřevěnými lištami, které zakrývaly spáry mezi deskami. Pochozí vrstvu tvořila prkenná podlaha. Na rozdíl od jižní cihelné omítané zdi byly roubené stěny zprvu pouze natírány – souvrství bílých, béžových a šedých nátěrů – a až později omítnuty. Naposledy byl interiér světničky pojat v béžovém odstínu s jednoduchou šablonovou výmalbou v zelené barvě. Dveřní obložku severního vstupu zdobilo z vnitřní strany mělké kanelování. V jižní zdi se nacházela dvě okna členěná do písmene T. Okenní špalety ukončoval segmentový záklenek.

Do dutin pod okny se vkládala nádobka, do níž skapávala rosná voda z okenních tabulí přes žlábký a otvor v parapetní desce, která byla následně překryta tenčí lepenkou.

Půdní prostory pod převážně sedlovými střechami předměstských domů se zpravidla využívaly k ukládání různých předmětů. Pokud u stavení fungovalo hospodářství, mohlo se ve vyhrazené části podkroví skladovat rovněž obilí, seno a sláma. Půdy bývaly často rozděleny na tři díly bedněnými příčkami s průchody (trámovými portálky či vyřezanými otvory přímo v bedněni). V nejužším středním díle se nacházel otvor s vyústěním dřevěného schodiště a komínové těleso. Vymezené díly u štítů sloužily ke skladování. U malých přízemních domků se jen vzácně setkáváme s dochovanými podkrovními světničkami. Jedna z nich byla dokumentována v domě čp. 348 před jejím odstraněním během stavebních prací.

Podkrovní světničku nad jižní světnicí obydlí nechal v roce 1805 či těsně po něm zbudovat soukenický postřiháč Karl Fligelli.¹⁴ Roubená konstrukce v rozsahu tří stěn byla posazena na třech vazných trámech hambalkového krovu. Roubení sestávalo z hraněných trámů s ponechanými oblinami, v předních nárožích svázaných dvojitým přeplátováním, s mírným náznakem ryby. Spáry mezi trámy vyplňoval upěchovaný mech. Boční roubené stěny přiléhaly prostřednictvím trámových stojek, do nichž byly formou pera a drážky vloženy trámy, k jižnímu zděnému štítu. Stojky byly nejspíše začepovány do prahových trámů. Z vnější strany bočních stěn zůstala přiznána roubená konstrukce.

¹⁴ KYNCL, J. Zpráva č. 804-13/20, nestránkováno.

Kapsy pro trámkové závory

Příbor, dům čp. 348, síň a světnice, zaniklé konstrukční detaily

asi 19. století

cihlové zdivo, dřevo

u domovních dveří, včetně výdřevy: 12,5 × 13 cm

u jižních oken: 12 × 16 cm

Kapsy s výdřevou ve špaletách hlavního vstupu do domu byly určeny pro zasouvací trámkovou závoru, která zajišťovala domovní dveře ze strany síně.

Ve vnitřních špaletách jižních oken hlavní světnice se nacházely už jen relikty kapes pro zasouvací trámkové závory, dříve zabezpečující pravděpodobně dřevěné okenice.

Dostí důležitou a poměrně obvyklou součástí nejen dveří a vrat, ale také oken, respektive okenic bývaly v minulosti závory.¹⁵ Zajišťovaly dveře a okenice jednoduchým efektivním způsobem zevnitř obydlí a odblokovat je mohla pouze osoba nacházející se v domě. Známe několik typů závor, ovšem kapsy – také jinak dutiny či pochvy – ve zdivu špalet otvorů signalizují použití závor v podobě trámku, jehož délka dle potřeby překračovala šířku příslušné špalety. Kapsy, vymezené po vnitřním obvodu výdřevou, se umísťovaly zhruba do poloviny výšky otvoru, který měl být po uzavření křídel dveří či okenic zabezpečen. Jedna kapsa bývala pro zaklesnutí v pořadí druhého zasouvaného konce závoru mělčí z důvodu snadné a rychlé manipulace. Pomineme-li mimořádné události (války, epidemie apod.), zpravidla se dbalo na ochranu obydlí v noci. Proto se můžeme setkat také s označením noční závoru.

V případě domu čp. 348 byla kromě hlavních domovních dveří v západním okapovém průčelí zajištěna závorami rovněž okna orientovaná do ulice. Jižní okna jsou umístěna ve výšce, kterou lze snadno překonat, tudíž uplatnění popsaného bezpečnostního mechanismu bylo namístě.

¹⁵ Srov. ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003, s. 333.

Domovní tabulka

Příbor, dům čp. 348, jižní štítová fasáda

od druhé poloviny 19. století

kov (litina), nátěry

21,3 × 15 cm

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, bez inv. č.

Domovní tabulka ve tvaru obdélníku se zkosenými rohy nese vedle reliéfu čísla popisného i starší název ulice. Nacházela se na jižní fasádě domu pod řadou barevných vrstev. Než téměř zmizela pod fasádními nátěry, byla ve starším období pojata ve dvou barvách: lem po obvodu, číslo popisné a jméno ulice obdržely červenohnědou barvu, zbývající plocha pak barvu béžovou, podkladní vrstvu tvořil patrně bílý nátěr.

První číslování domů se uskutečnilo za panování Marie Terezie, v souvislosti s vydáním patentu ze dne 10. března 1770, kterým bylo v českých, dolnorakouských a vnitřních rakouských dědičných zemích nařízeno sčítání lidu, tažného dobytka a obytných staveb z důvodu nově zaváděného rekrutského systému. Jednalo se o reakci na špatné poměry vojenských odvodů během sedmileté války (1756–1763) i po ní.¹⁶ Ve městech dostaly samostatné číselné řady domy v městském jádru a na jednotlivých předměstích. Později byly číselné řady sloučeny do jedné. U Příbora se tak stalo po vydání inovovaného konskripčního a rekrutského řádu Františkem I. ze dne 25. října 1804.¹⁷ Stavba za kostelem sv. Kříže na Dolním předměstí, která nejprve obdržela domovní číslo 72, získala na začátku 19. století nové a dodnes aktuální čp. 348.

¹⁶ KALOUSEK, Josef, ed. *Archiv český*. Díl XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780. Praha: 1908, č. 515, s. 452–454; EBEL, Martin. Číslování domů. In: *Dějiny staveb*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebněhistorický průzkum, 2005, s. 21.

¹⁷ Tamtéž, s. 23–24. Výjimku představovalo předměstí alias enkláva Benátky, kde byla situace složitější.

Soubor keramických nálezů

Příbor, dům čp. 348, světnice, sonda S1

14.–15. století, 15. století

keramika

Muzeum Novojičínska,

1 – inv. č. S1/111/2 – hrdlo džbánu s výlevkou

2 – inv. č. S1/111/3 – fragment okraje hrnce

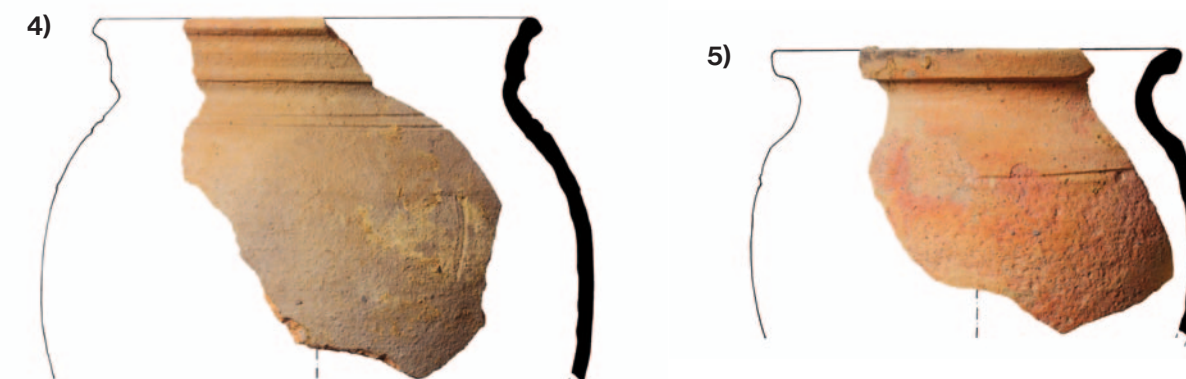
3 – inv. č. S1/111/6 – polovina miskovitého kahanu s výlevkou

4 – inv. č. S1/111/9 – fragment hrnce s okrajem

5 – inv. č. S1/111/10 – fragment hrnce s okrajem

Soubor keramických nálezů pochází z archeologicky zkoumaných vrstev v domě čp. 348, který v letech 2020–2021 procházel celkovou rekonstrukcí. V jeho interiéru byly položeny tři zjišťovací sondy: S1 a S2 v jižní světnici a S3 v prostoru někdejší kuchyně. V sondách se podařilo zachytit nálezy v chronologickém rozsahu od nejmladších recentních vrstev až po středověk. Nejstarší nalezená keramika jeví znaky pozdně středověké výrobní tradice (druhá polovina 15. až počátek 16. století). Sporadicky se vyskytuje i keramika vrcholně středověká (14. století). Nalezené zlomky reprezentují převážně kuchyňskou a stolní keramiku, jež představovala běžné vybavení středověkých a novověkých domácností. Jednalo se většinou o nepolévané tenkostěnné nádoby, vypalované dílem v oxidační a dílem v redukční atmosféře. Zatímco mladší novověká keramika souvisí s interiérem současného domu (typická výplň vyrovnávacích podpodlažních vrstev), pozdně středověká se mohla vztahovat k dřívější stavbě, přičemž se zřejmě ještě nejednalo o špitálek. Rozsah záchranného archeologického výzkumu a míra dosavadního poznání nedovolují vyvodit přesvědčivější závěry.

Sonda S1 byla situována u východního úseku severní zdi světnice. Keramika zachycená stratigraficky nad podloží náleží k vrstvě s. j. 111. Ta se dochovala jen v severozápadní části sondy, v hloubce cca 160 cm od úrovně dnešní podlahy. Ve zbylé části byla vrstva narušena mladším výkopem pro základ otopného zařízení, které můžeme datovat do počátku 19. století. Dataci podporuje i nález 1krejcarové mince z roku 1800. Z nalezených zlomků kuchyňské a stolní keramiky lze upozornit na rekonstruované hrdlo džbánu s výlevkou, pocházejícího z 15. století, jehož povrch byl efektně upraven zakuřováním a leštěním.

Technickou keramiku v souboru zastupuje miskovitý kahan s výlevkou, datovaný do 14.–15. století. Uprostřed dna se na vnitřní straně nachází plastický kroužek o průměru 5 cm, snad se stopou po hrnčířské značce. Tato jednoduchá varianta kahanu náležela k běžnému typu svítidla (lampy) v období od vrcholného středověku až po raný novověk. Vlastní miska sloužila k uložení paliva (například loje či oleje), výlevka k umístění knotu. Některé kahany obsahovaly i více výlevek (dokonce tři až čtyři) a rovněž ouško pro pohodlné přenášení. Často se však držely pouze za okraj misky.¹⁸

Zobrazení horníků vybavených kahanů – na výřezu vlevo dole – se původně nachází v horní pravé části patrně úvodního listu neznámého graduálu či antifonáře, znázorňujícího život hornického města (neznámý iluminátor, přelom 15.–16. století, dostupné z: cantica.kb.cz/grad/?page=stc)

¹⁸ DOLEŽALOVÁ, Kateřina. Středověké keramické lampy v Jihlavě a na Starých Horách u Jihlavy. *Acta rerum naturalium*. 2012, 12 (1), s. 211–220.

Soubor keramických nálezů

Příbor, dům čp. 348, světnice, sonda S2

15. století

keramika

Muzeum Novojičínska,

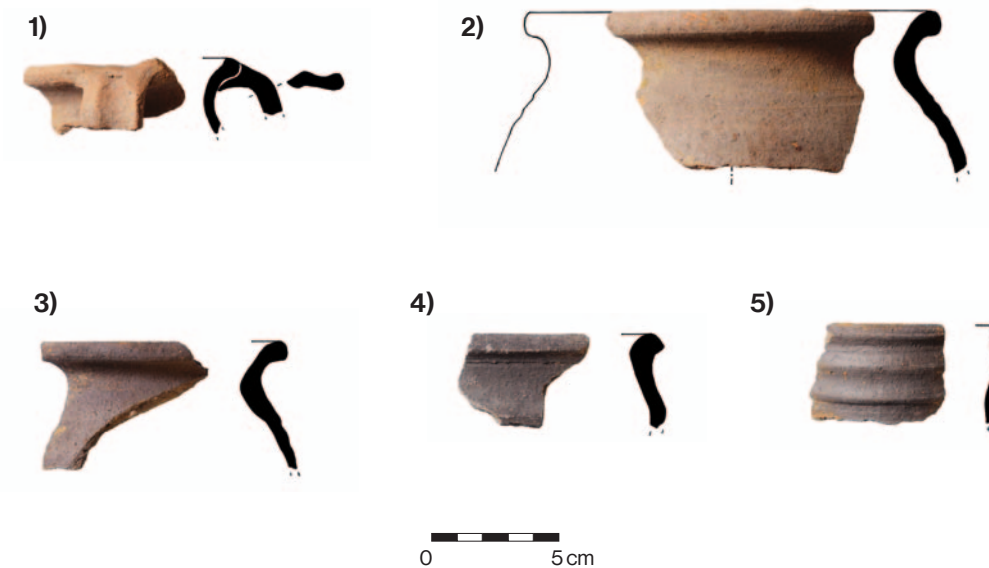
1 – inv. č. S2/116/1 – fragment okraje hrnku s prožlabeným páskovým uchem

2 – inv. č. S2/116/2 – fragment okraje malého hrnce či hrnku

3 – inv. č. S2/116/4 – fragment okraje hrnce či hrnku

4 – inv. č. S2/116/9 – fragment okraje pohárku (?)

5 – inv. č. S2/116/14 – fragment okraje džbánů

Sonda S2 byla položena u severního úseku západní zdi světnice. Keramiku z horizontu těsně nad podloží obsahovala vrstva s. j. 116 v severovýchodní polovině sondy – tímto směrem také klesá horizont podloží. Vrstva se nacházela v hloubce 40 až 55 cm pod úrovní základové spáry zdi, která odděluje hlavní světnici od vstupní síně a kuchyně, přičemž zjevně pokračuje dál pod ní. Ze sortimentu kuchyňské a stolní keramiky vyniká fragment okraje džbánů s povrchovou úpravou zakuřováním a leštěním.

Soubor keramických nálezů

Příbor, dům čp. 348, kuchyně, sonda S3

15. století

keramika

Muzeum Novojičína, s. n. p.

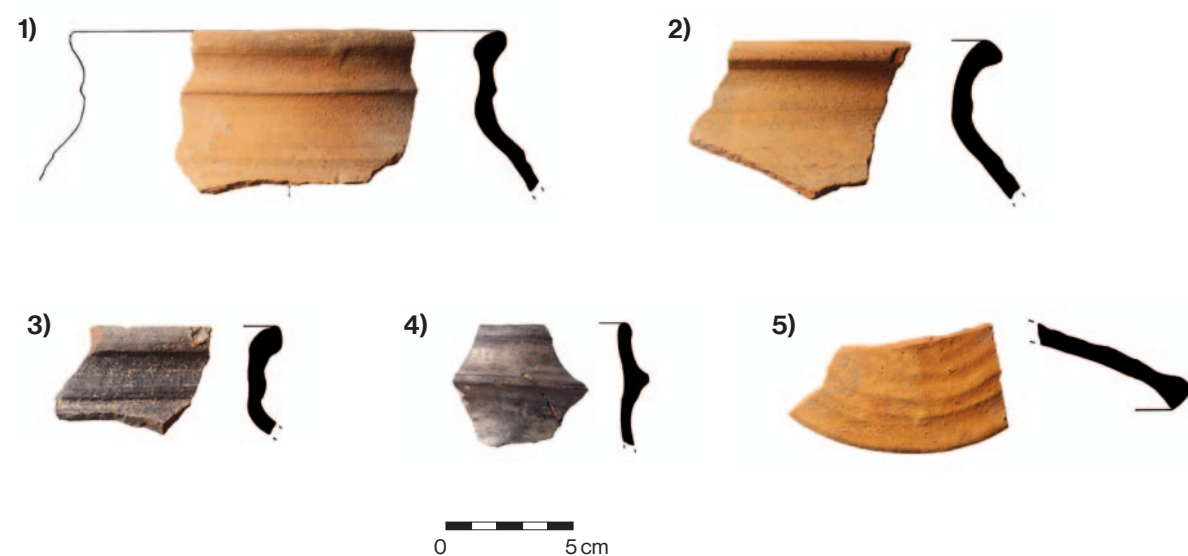
1 – inv. č. S3/501/113/1 – fragment hrnce s okrajem

2 – inv. č. S3/501/113/2 – fragment okraje hrnce

3 – inv. č. S3/501/113/11 – fragment okraje hrnce s okružím

4 – inv. č. S3/501/113/15 – fragment pohárku s okrajem

5 – inv. č. S3/501/113/17 – fragment okraje zvonovité pokličky

Sonda S3 byla umístěna v jižní polovině bývalé kuchyně. Jádru kulturních vrstev, dané dnem výkopu, se nacházelo v hloubce 110 cm pod starší, zřejmě barokní valounkovou dlažbou a 85 cm pod základovou spárou smíšeného zdiva, jež uzavíralo kuchyni na západní straně a oddělovalo ji od vstupní síně. Poslední identifikovaná vrstva o mocnosti cca 10 cm dostala s. j. 113. Vyplňovala i zahloubeninu s. j. 501, kterou nebylo možné zkoumat v celém rozsahu, neboť se vyskytovala v samém jihozápadním rohu místnosti a pokračovala pod základy obou přilehlých zdí. Kulturní vrstvy pod podlahou kuchyně nebyly až na podloží vykopány plošně. Zbytek byl ponechán in situ, coby zdroj archeologických informací v budoucnosti. Keramické nálezy reprezentují zboží červených, okrových a šedých odstínů, charakteristické pro období 14. až 15. století. Stejně jako u předchozích fragmentů džbánek pozorujeme i u střepu tenkostěnného pohárku úpravu povrchu zakuřováním a leštěním.

Soubor mincí

Příbor, dům čp. 348, světnice, kuchyně

17.–19. století

kovy (stříbro, bronz, měď)

Muzeum Novojičína, s. n. p.

Skromné mincovní nálezy získané z domu čp. 348 při archeologickém výzkumu zastupují čtyři mince. Bez výjimky se jedná o drobné ražby. Prokazatelně nejstarší nalezená mince pochází z prostoru někdejší kuchyně, kde byla následně položena zjišťovací sonda S3. Platidlem je jednostranná stříbrná mince – 1/2krejcar – vyražená za vlády císaře Leopolda I. roku 1678 ve slezské Opoli.¹⁹ Mince byla zajištěna při začistiřovacích pracích před samotným výzkumem, takže její stratifikace v kulturních vrstvách kuchyně není jednoznačná. Avšak s vysokou mírou pravděpodobnosti lze tento nález vztáhnout k vrstvě s. j. 105, což bylo písčité lože pro valounkovou dlažbu podlahy, nebo k vrstvě těsně pod ní, tj. s. j. 106. Nálež by tedy mohl datovat vznik podlahy 1678 coby terminus post quem.

Další nalezenou mincí v chronologické posloupnosti je 1krejcar vyražený za vlády císaře Svaté říše římské Františka II. roku 1800 ve Vídni.²⁰ Bronzová mince byla nalezena během archeologického výzkumu v sondě S1 v jižní světnici, v datačně ideální pozici – na samém dně vrstvy s. j. 112, která vyplňovala výkop pro základové cihelné zdivo budovaného otopného zařízení v severovýchodním rohu místnosti. Je tedy dokladem příslušné stavební činnosti někdy na počátku 19. století.

Nejmladší nalezenou mincí je 1krejcar císaře Františka Josefa I., který byl vyražen ve Vídni roku 1859.²¹ Zachycen byl na rubu cihelné klenby západní sklepní místnosti po stržení severní části objektu. Mince mohla pocházet jak ze zasypu podlahy nad sklepem, tak i například z pochozí vrstvy v prostoru půdy.

Drobná stříbrná jednostranná mince, která se nacházela v podpodlažních zásypech hlavní světnice, konkrétně v sondě S2, je nejzajímavější z celého souboru. Do Příbora se dostala z poměrně velké dálky, a to ze švýcarské biskupské mincovny ve městě Chur. Diecéze zde byla doložitelně založena už v 5. století coby výsledek christianizačních snah v římské provincii Raetie, které započaly ještě o století dříve. Jednostranně ražená mince nemá vřočení. Lze soudit, že jejím emitentem byl v pořadí sedmdesátý biskup Ulrich VI. de Mont,²² který svůj úřad vykonával mezi lety 1661–1692. Pokud byla ražena

19 HALAČKA, Ivo. *Vládní mince země Koruny české (Čechy, Morava, Slezsko): 1526–1856 v době panování rodu Habsburského*. Díl 2. Brno: Dukát, 2011, s. 734, typ 1679.

20 NOVOTNÝ, Vlastislav. *Mince Františka I. 1792–1835*. Hodonín: Jarmila Novotná, 2008, s. 23, č. 10. František byl v letech 1792–1806 posledním císařem Svaté říše římské (jako František II.), v letech 1804–1835 byl císařem rakouským (jako František I.).

21 NOVOTNÝ, Vlastislav. *Mince Františka Josefa I. 1848–1916*. Hodonín: Jarmila Novotná, 2012, s. 22, č. 7.

22 Za obětavou pomoc při identifikaci mince děkujeme numismatikům doc. PhDr. Jirímu Militkému, Ph.D., z Národního muzea a PhDr. Filipu Hradilovi z Vlastivědného muzea v Olomouci. Blíže k minci *Numista* [cit. 8. 10. 2022]. Dostupné z: <https://en.numista.com/catalogue/pieces194591.html>.

v raném období jeho služby, může být tato mince ze souboru nejstarší. Samozřejmě netušíme, s jakým zpožděním se dostala do Příbora, kde byla nakonec ztracena. Mince byla nalezena ve vrstvě s. j. 102, jež tvořila složku vyrovnávek mezi dvěma úrovněmi dřevěných podlah. Mohla by tedy datovat jednu z jejich rekonstrukcí zhruba do konce 17. či počátku 18. století, s určitostí spojenou s fungováním špitálku.

Slezsko, Leopold I. (1657–1705)

mincovna: Opolí, mincmistr František Ignác Kirschenhofer (1673–1685), AR 1/2krejcar 1678
Av.: dvojice zemských znaků Rakouska a Slezska, nad nimi římskoněmecká císařská koruna
Rv.: bez ražby
0,47 g; 14 mm
AK: prostor kuchyně, nestratifikováno
Lit.: Halačka, I. 2011, s. 734, typ 1679.

Švýcarsko, biskupství Chur, patrně 70. biskup Ulrich VI. von Mont (1661–1692)

mincovna: Chur, AR 2fenik (1/4 krejcaru), bez letopočtu
Av.: v obvodovém perlovci tři erbovní štíty, nahoře dvouhlavý orel, dole kozorožec a jednorozec, „2“
Rv.: bez ražby
0,20 g; 13 mm
AK: hlavní světnice, sonda S2, s. j. 102
Lit.: <https://en.numista.com/catalogue/pieces194591.html>

Rakousko, František II. (1792–1835)

mincovna: Vídeň, CU krejcar 1800
Av.: poprsí panovníka doprava, pod ním značka mincovny Vídeň (A), opis: FRANC.II.D.G.R.I.S.A.GE.HV. BO.REX.A.A.
Rv.: korunovaný dvouhlavý orel s „1“ v oválném prsním štítku a letopočet 18-00
4,40 g; 24 mm
AK: hlavní světnice, sonda S1, báze s. j. 112
Lit.: Novotný, V. 2008, s. 23, č. 10.

Rakousko, František Josef I. (1848–1916)

mincovna: Vídeň, CU krejcar 1859
Av.: dvouhlavý korunovaný orel se znakem na prsou, opis: K.K.OESTERREICHISCHE SCHEIDEMÜNZE
Rv.: „1“ 1859 a značka mincovny „A“ v dubových ratolestech
3,33 g; 19 mm
AK: nestratifikováno
Lit.: Novotný, V. 2012, s. 22, č. 7.

Medailon sv. Benedikta

Příbor, dům čp. 348, prostor zbourané části objektu

asi druhá polovina 18. století

kov (slitina mědi)

šířka: 2,2 cm; výška: 2,9 cm

Muzeum Novojičínska, bez inv. č.

Medailon sv. Benedikta byl nalezen při archeologickém výzkumu v prostoru stržené severní části domu čp. 348 roku 2021, nezachoval se však v celku. Na přední straně je zobrazen Kříž svatého otce Benedikta s exorcismem. Písmena C S S M L na svislém břevnu značí: Crux Sancta Sit Mihi Lux – Svatý kříž mi buď světlem, písmena N D S M D na příčném břevnu: Non Draco Sit Mihi Dux – Drak (tj. ďábel) ať mi není vůdcem. Písmena V R S N S M V S M Q L I V B kolem kříže jsou zažehnaváním ďábla: Vade Retro Satana Numquam Suade Mihi Vana Sunt Mala Quæ Libas Ipse Venena Bibas – Odstup dále Satane a nikdy mi nerad. Marné je zlo, které nabízíš, ten jed si vypij sám. Mezi rameny kříže by měla být umístěna písmena C S P B: Crux Sancti Patris Benedicti – Kříž svatého otce Benedikta.²³ Na příborském medailonu (tj. medaili) ovšem vidíme namísto písmene P písmeno D. Možná šlo o pochybení v ražbě. Na zadní straně se nachází vyobrazení světce a v oválném štítku text tzv. Zachariášova požehnání: + Z + / DIA + B / IZ + SAB / + Z + HGF / + / BFRS / IHS MRA, považovaného za prostředek ochrany a uzdravení.²⁴

23 Sv. Benedikt z Nursie († 547) působil jako opat v klášteře ve Vicovaru u Tivoli v Itálii, byl znám svým přísným asketismem. Blízko města Cassino založil klášter Monte Cassino a stal se zakladatelem západního mnišství. Bývá zobrazován v mnišském rouchu s knihou a berlou nebo s kalichem s vylézajícím hadem i s dalšími atributy. KLOBOUKOVÁ, Lucie. *Církevní svátostky střední Moravy*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra historie, s. 17, 41–42, 81.

24 Za určení nalezeného medailonu a poskytnutí cenných informací patří díky kolegyním Pavlině Rýškové a Marcelle Gavendové.

Na reprodukcii tisku je znázorněn nejen svatý otec Benedikt s atributy, ale nad ním v kruhu, obraněném nimbem, také jeho kříž (Franz Leopold Schmitner, 18. století, rytina, Vídeň, dostupné z: <https://wellcomecollection.org/works/axdaq4f>)

Je pravděpodobné, že Benediktinská medaile byla do Příbora přinesena z Rajhradu, neboť k žehnavání těchto medailů byli do roku 1844 oprávněni pouze benediktini z českomoravské kongregace. Do 17. století byla úcta ke Kříži svatého otce Benedikta jen soukromá. Oficiální schválení ražby medailů obdržel až břevnovský opat Benno II. Löbl (* 1688, † 1751) nejprve dekretem pro udělení odpustků z roku 1741 a o rok později také bulou papeže Benedikta XIV.²⁵ Ačkoli se jednalo o odpustkový medailon, připisoval se mu rovněž ochranný a léčivý účinek proti uškntnutí lidí a dobytka. Medaile měla chránit i proti živelním pohromám, dávala se do základů budov a do polí. Sv. Benedikt byl ctěn také jako patron dobré smrti.

25 Kříž svatého otce Benedikta [cit. 8. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.brevnov.cz/cs/benediktini-a-brevnovsky-klaster/kriz-svateho-otce-benedikta>; VILÍMKOVÁ, Milada a PREISS, Pavel. *Ve znamení břevna a růží: historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha: Vyšehrad, 1989, s. 163; ROYT, Jan, SKŘIVÁNEK, Anselm a KOUPIL, Ondřej. *Břevnovský klášter: historie kláštera, průvodce, benediktinský život*. Praha: Benediktinské arcidiocésní opatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2015, s. 14.

7) Dům čp. 383 – předměstské obydlí v Příboře

Vzácně dochovaná drobnější zástavba situovaná východně a severovýchodně od pomyslné hranice vnitřního města Příbora zůstává stále detailněji nepoznána. Tvoří ji většinou přízemní domy, představující přirozený nástupní prostor kolem městské ostrožny s dominantou areálu kostela Narození Panny Marie. Charakter této zástavby, protkané úzkými uličkami, je spíše venkovský než městský, čemuž odpovídá také materiálová skladba starších obytných stavení, pod jejichž omítanými fasádami se nacházejí roubené či zděné konstrukce z kamene a nepálených cihel. Vnitřní dispozice těchto domů zpravidla zahrnují relikty černých kuchyní, případně stopy po jejich provozu. Zachované obytné stavby dnes již nevyhovují současným nárokům na bydlení. Proto jsou přestavovány či demolovány, aby uvolnily místo komfortnějším novostavbám. Pokud se je podaří prozkoumat a zdokumentovat, získáváme cenná zjištění nejen o stavbě samotné, ale prostřednictvím dílčích příběhů i svědectví o životě obyvatel na předměstí.

V roce 2017 proběhl operativní průzkum zanikajících historických konstrukcí domu čp. 383 v dnešní ulici Žižkova (dříve Pod Kostelem).¹ Objekt se nacházel na území ochranného pásma městské památkové rezervace Příbor. Od 70. let 18. století, s přesahem do století následujícího, nesla obytná stavba domovní číslo 97 na Dolním předměstí, až po roce 1804 obdržela čp. 383.²

Nejstarší dohledanou písemnou zprávou o domě je kupní smlouva z roku 1584. Tehdy, v pátek před křížovou nedělí (22. května),³ prodal Mikuláš Jan Kovář svůj grunt „pod kostelní huru“ za 30 zlatých Jakubu Jetřichovskému.⁴ Během sedmi let nemovitost vystřídala další čtyři majitele.⁵ V pondělí po Božím těle (17. června) 1591 koupil grunt – dům se vším, co k němu náleží – od Blažeje Opolského za cenu 34 zlatých Jakub Hunčovský.⁶ V rodu Hunčovských setrvala nemovitost více než půl století. Když ji 3. ledna 1650 prodávala vdova po Jakubu Hunčovském Anna svému zeti Václavu Kopiašovi, vzrostla cena gruntu na 120 zlatých,⁷ což může signalizovat uskutečnění větší stavební akce, nejspíše na začátku 17. století. Jediným doloženým prvkem, který mohl pocházet z této stavební etapy, byl možná stropní

1 KOUDELOVÁ, Jana a kol. *Operativní průzkum a dokumentace zaniklého domu čp. 383 v Příboře*. Ostrava, 2019. Nálezová zpráva. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 101 s.

2 Srovn. SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 119, sign. E 6-22, fol. 262.

3 Až do 3. října 1584 platil na Moravě ještě juliánský kalendář, podle něhož by den v kupní smlouvě připadl na 22. květen. HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav a NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. Praha: H&H, 1994, s. 104–105.

4 SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 100, sign. E 6-3, fol. 22.

5 Tamtéž, fol. 23, 25.

6 Tamtéž, fol. 25.

7 Tamtéž, fol. 27, 30.

Na výřezu z indikační skici stabilního katastru Příbora z roku 1833, který zachycuje předměstskou zástavbu východně od městského jádra, je označen dům čp. 383 (MZA v Brně, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. 2078)

trám sekundárně použitý v roubení západní stěny jižní velké světnice. Stropnice byla zhotovena z jedlového dřeva pocházejícího ze zimní těžby 1611/1612.⁸

Do začátku druhé poloviny 18. století se vlastnictví domu změnilo celkem 9krát.⁹ V květnu 1754, po smrti dosavadního majitele Ondřeje Jeřábka, připadl dům v hodnotě 88 tolarů (tj. 106 zlatých a šest krejcarů) Tomáši Hanzelkovi a jeho ženě Anně.¹⁰ Dne 26. března 1789 prodal Tomáš Hanzelka svůj „chalupu“ na Dolním předměstí synovi Tomáši Hanzelkovi ml. za 100 zlatých.¹¹ Ve vlastnictví rodu Hanzelků zůstal dům téměř 60 let a toto období se neobešlo bez stavební činnosti.

8 KYNCL, Josef. *Zpráva č. 701-33/17 o dendrochronologickém rozboru trámů z demolovaného domu čp. 383 v Příboře*. Brno, 2017. DendroLab Brno; ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003, s. 88–89. Předpokládáme, že se jednalo o druhotně použitý stropní trám s příčnými zářezy pro uložení trámek, mezi něž se vkládaly desky záklopu. V úvahu dále přichází horní trám roubení s výřezy pro stropnice. Očekávali bychom však o něco větší výřezy. Rovněž nelze vyloučit, že trám pocházel z jiné stavby, která nepředcházela dokumentovanému domu.

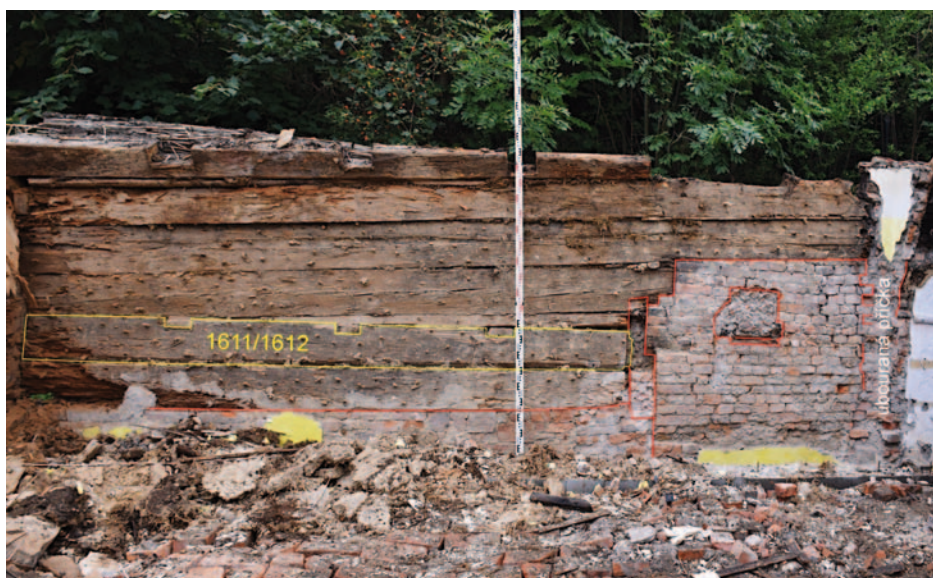
9 SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 100, sign. E 6-3, fol. 30–31, 34–39.

10 Tamtéž, inv. č. 119, sign. E 6-22, fol. 261.

11 Tamtéž.

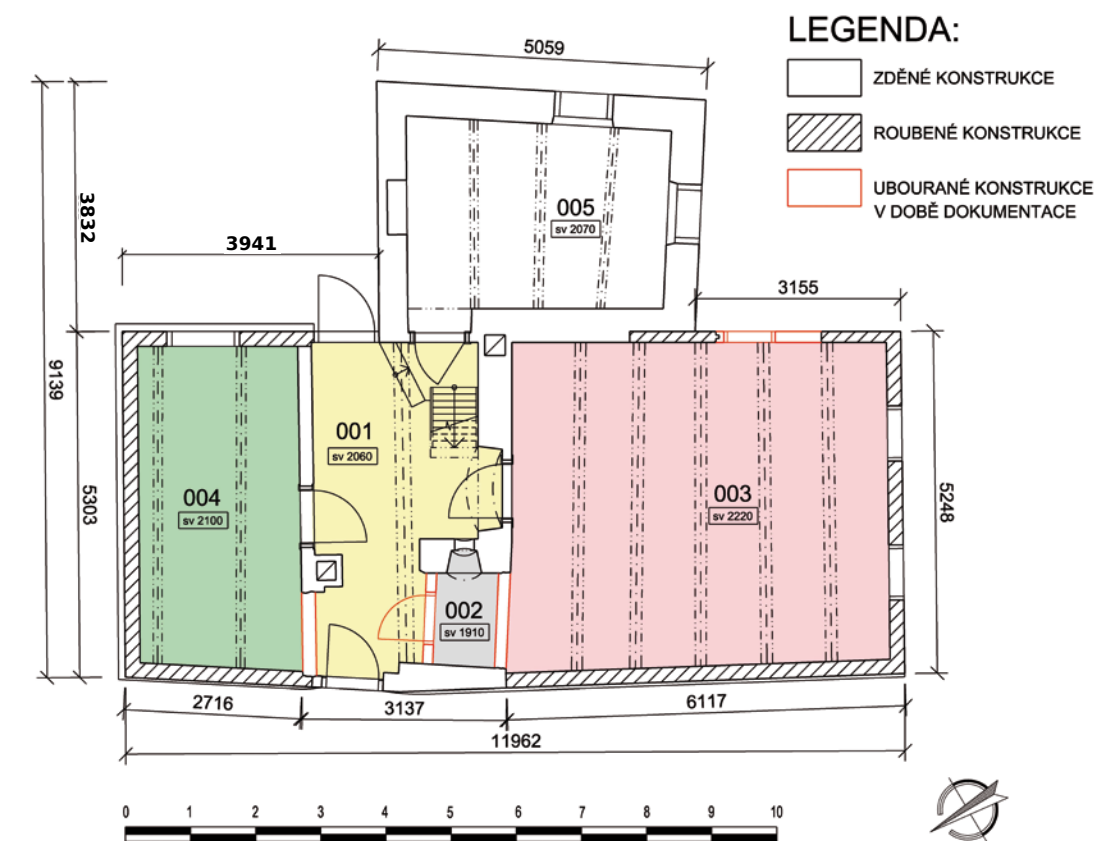
Pohled na dům čp. 383 od jihovýchodu těsně před demolicí. K východní zděné světnici zbudované nad sklepem ze severu přiléhala dřevěná veranda venkovního schodiště a přízemní provozně-hospodářská přístavba, zčásti zděná a zčásti bedněná (Foto P. Huvar, 2017)

Omítky zřavená západní, z větší části roubená stěna jižní světnice – m. č. 003 – domu čp. 383. Vyžděná část severního úseku stěny signalizovala umístění otopného zařízení. Graficky vyznačený trám roubení představoval nejstarší prvek – drubotně použitý stropní trám pocházející ze zimní těžby 1611/1612 (Foto a zákres J. Koudelová, 2017)

Trojdílný komorový dům

Vnitřní uspořádání zčásti roubeného domu čp. 383 dokládá půdorys přízemí. Obytné stavení z přelomu 80. a 90. let 18. století reprezentovalo trojdílný dům komorového typu, tvořený průchozí síní, hlavní světnicí a komorou. V prostoru síně se nacházela černá kuchyně, spíše kuchyňský kout, s otevřeným ústím dymníkového komína. Z východu k domu patrně přiléhala dřevěný podsínek. V něm bývalo vyhrazeno místo pro uskladnění různých předmětů, dříví na otop nebo i suchý záchod.¹² Pod severní částí podsínku mohl být umístěn malý chlév, pod jižní částí byl do svahu zahlobben půlkruhově valený sklep.

Schematický půdorys přízemí domu čp. 383 s čísly místností a barevným odlišením funkce vybraných prostor: 001 – síň – žlutá, 002 – někdejší černá kuchyně – šedá, 003 – jižní světnice – růžová, 004 – severní světnička, dříve komora – zelená, 005 – východní zděná světnice (Zaměření J. Koudelová, 2017, počítačové zpracování J. Dudek, 2019)

¹² Nejčastěji bedněný podsínek sloužil obecně ke skladování různých předmětů, mohl být rovněž pracovním místem. VAŘEKA, Josef a FROLEC, Václav. *Lidová architektura*. Praha: Grada, 2007, s. 216.

Do něj se mohlo vstupovat z podsínku či síně, ale také z exteriéru i chléva. Stavbu završovala nejspíše sedlová střecha s bedněnými štíty, nad přístavkem prodloužená, krytá šindelem. Tvar střechy určoval hambalkový krov. Takto mohl vypadat nový nebo zásadně přestavěný dům, přičemž stavební práce na něm nepochybně dokončil Tomáš Hanzelka ml., který na začátku jara 1789 koupil chalupu čp. 97 (pozdější čp. 383) od svého otce Tomáše Hanzelky st. Na stavbu bylo použito jedlové dřevo ze tří těžeb (letní těžba 1784 a dvě zimní těžby 1785/1786 a 1788/1789).¹³

Pohled do jednoduchého, půlkruhově valeného sklepa domu čp. 383 od jihu. Fotografie zachycuje vstup do sklepní místnosti pod někdejší venkovním schodištěm, vymezený dřevěnou zárubní, a vlevo mělký pravouhlý výklenek, snad v místě dřívějšího schodiště do suterénu z bývalého podsínku či ze síně (Foto D. Alterová, 2017)

Pohled do prostoru půdy domu čp. 383 od jihu. V popředí vpravo je zachycen tabový komín z 60. let 19. století, vlevo relikv zdiva ubouraného dymníkového komína nad černou kuchyní a v pozadí druhý tabový komín asi z přelomu 19. a 20. století (Foto D. Alterová, 2017)

Pohled na část jižní stěny síně – m. č. 001 – s konstrukcí černé kuchyně – m. č. 002 – v průběhu demolice domu čp. 383 (Foto D. Alterová, 2017)

Síň

Hlavní komunikační prostor domu tvořila průchozí síň. Zajišťovala přístup nejen do jednotlivých místností, ale rovněž do někdejšího podsínku a do dvora. V jihovýchodní části síně se nacházelo dřevěné schodiště vedoucí na půdu.

Pohled na západní stěnu a trémový záklopový strop jižní světnice – m. č. 003 – na začátku demolice domu čp. 383. Stropnice měly okosené hrany, spáry záklopových desek překrývaly jednoduché lišty (Foto D. Alterová, 2017)

Světnice

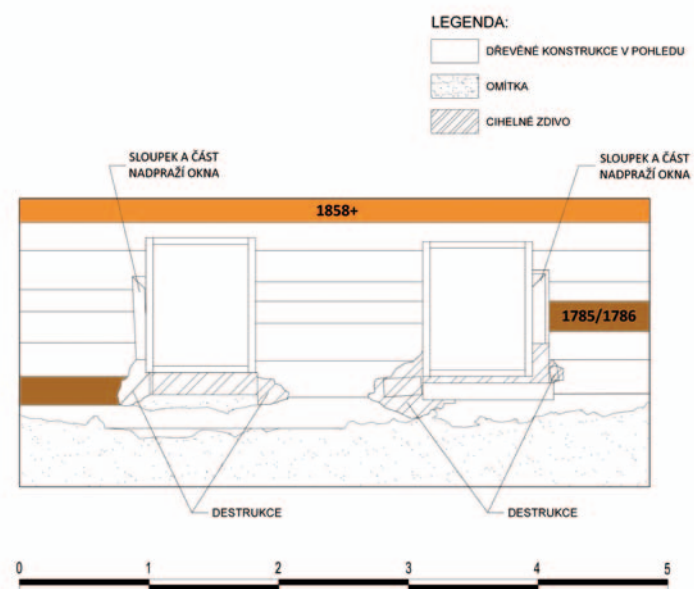
Hlavní obytnou místnost v domě představovala jižní světnice, kterou vytápěla kamna umístěná v severozápadním rohu a propojená s topeništěm v černé kuchyni. Přisun denního světla zajišťovala dvě okna z jihu a jedno z východu. Shora světnici uzavíral trémový záklopový strop. Ze strany podkroví jej tepelně izolovala, a hlavně požárně zabezpečovala mocná vrstva lepenice – směsi jílu s plevami.

¹³ KYNCL, J. Zpráva č. 701-33/17, nestránkováno. Zimní těžbou rozumíme období zhruba v rozmezí října jednoho roku až března (dubna) roku následujícího.

Navýšení počtu obytných místností v 19. století si vyžádalo vznik samostatných otopných zařízení a zrušení kuchyňského provozu v síni. Topeniště ve světnici bylo přesunuto do severovýchodního rohu a napojeno do nového tahového komína.

Pobled na jižní roubenou stěnu velké světnice – m. č. 003 – během demolice domu čp. 383 a její kresebná dokumentace. V kresbě jsou vyznačeny dendrochronologicky datované trámy, které byly zhotoveny z jedlí skácených v zimě 1785/1786. Horní trám datovaný po roce 1858 byl do roubené konstrukce vložen dodatečně v souvislosti s výměnou poškozeného prvku (Foto a zaměření D. Alterová, 2017, počítačové zpracování J. Dudek, 2019)

Kuchyně

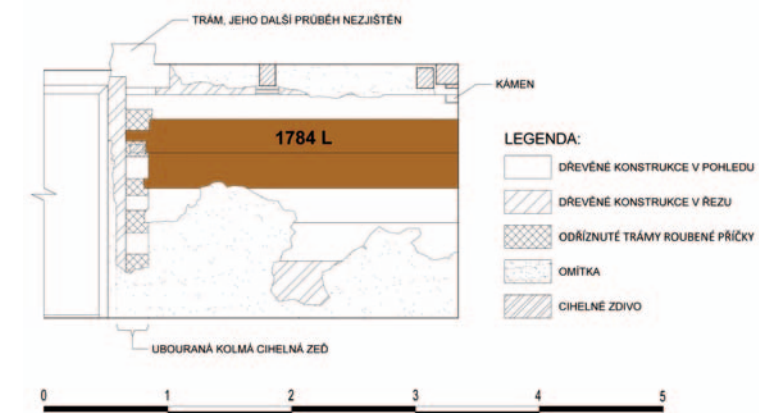
Místo pro kuchyňský provoz bylo původně vyčleněno v jihozápadním rohu síně. Jeho zánik souvisel s postupným zřizováním samostatných otopných zařízení v obytných místnostech během 19. století. Dymníkový komín byl z větší části ubourán a jeho ústí uzavřeno. Prostor kuchyně pak sloužil ke skladování.

Komora – světnička

Severní čtvrtinu domu zaujímalá tmavá nevytápěná komora s primární skladovací funkcí, přechodně využívaná zřejmě i k bydlení – třeba jako spací komora, případně výměnek. Asi před polovinou 19. století byla prostora adaptována na obytnou místnost – menší světničku – a prosvětlena oknem z východu. Se změnou funkce obdržela samostatné otopné zařízení, jehož pozice se nejméně dvakrát změnila.

Pobled na západní roubenou stěnu někdejší komory, později severní světničky – m. č. 004 – v průběhu demolice domu čp. 383 a její kresebná dokumentace. V kresbě jsou vyznačeny dendrochronologicky datované trámy, které byly zhotoveny z jedlí skácených v létě 1784 (Foto a zaměření J. Koudelová, 2017, počítačové zpracování J. Dudek, 2019)

Dům s oboustranně obytnou dispozicí, později rozšířenou

V létě 1813 koupil dům, vedený již pod čp. 383, za 500 zlatých soukeník Josef Nowak (později psáno Novak).¹⁴ Z materiálů stabilního katastru z 30. let 19. století se dozvídáme, že k domu patřila ovocná zahrada, dvě malé pastviny naproti západnímu průčelí a pole ležící v jižní části příborského katastru, na území tratě nazývané *Passeken Feld*.¹⁵ Po smrti Josefa Nowaka v létě 1841 zdědil maloměšťanský dům (*Kleinbürgerhaus*) v hodnotě 600 zlatých a pole v hodnotě 100 zlatých nejstarší syn, soukenický mistr Anton Nowak (Antonín Novak).¹⁶ V přímém vlastnictví Nowaků nemovitost setrvala až do konce 19. století.

Před polovinou 19. století nebo kolem ní proběhla adaptace komory na trvale obytnou místnost z důvodu využívání objektu také k nájemnímu bydlení. Roku 1857 dům obývala rodina vlastníka, soukenického mistra Antonína Novaka, a nájemníka Josefa Střelky. Celkem v něm žilo 11 osob, a to i přesto, že větší děti byly v učení nebo ve službě mimo Příbor.¹⁷

Nároky na obytné prostory se stále zvyšovaly. V roce 1865 naplánoval Antonín Novak přístavbu zděné světnice v pozici někdejšího podsínku, kterou po jeho náhlé smrti realizovala manželka Mariana. S výstavbou východní světnice souviselo kromě dílčích stavebních úprav také zbudování nového tahového komína, do něhož byla napojena otopná zařízení obytných místností.¹⁸

K roku 1869 v domě fungovaly tři domácnosti. Majitelkou nemovitosti byla vdova Mariana Novaková, se kterou bydleli synové František – řeznický tovaryš, Valentin – obuvnický tovaryš, a školou povinné děti Peter, Antonia a Mariana. Druhou domácnost tvořila vdova Karolína Střelková se synem Františkem – rovněž obuvnickým tovaryšem – a třemi dcerami. Třetí domácnost vedli mladí manželé Jiří a Kateřina Sedláčkovi, kteří se starali o syny Josefa a Ferdinanda. Počet trvalých obyvatel dosáhl 15 osob.¹⁹ Do první poloviny 20. století byly v domě evidovány obvykle dva byty, počet obyvatel se postupně snižoval.²⁰

¹⁴ SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 119, sign. E 6-22, fol. 262.

¹⁵ Srov. MZA v Brně, fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici, sign. 2078; SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 163 – parcelní protokoly, 1833; ÚAZK, Císařské povinné otisky – Morava a Slezsko, inv. č. 2459.

¹⁶ SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 135, sign. E 6-38, fol. 125. Součástí dědictví bylo kromě pohledávek i zařízení domácnosti a dílny.

¹⁷ Tamtéž, inv. č. 920, sign. II/7, kart. 281. Novakovi u domu chovali prase.

¹⁸ Srov. KOUDELOVÁ, J. a kol. *Operativní průzkum a dokumentace zaniklého domu čp. 383*, s. 22–23, 26–27. Pro topidlo severní světničky (v pozici bývalé komory) byl později zbudován druhý tahový komín.

¹⁹ SOKA Nový Jičín, fond OÚ Nový Jičín, inv. č. 889, kart. 888. Další syn K. Střelkové Ferdinand (soukenický učeň) pobýval mimo Příbor.

²⁰ KOUDELOVÁ, J. a kol. *Operativní průzkum a dokumentace zaniklého domu čp. 383*, s. 16.

Pobled na severní zed' východní světnice – m. č. 005 – domu čp. 383, která byla zbudována převážně z nepálených cihel – vepřovic. Pouze na záklenek bývalého okenního otvoru byly použity pálené cihly (Foto D. Alterová, 2017)

Pobled na novostavbu čp. 383 od jihovýchodu. Pod východní částí současného rodinného domu zůstal zachován jednoduchý klenutý sklep (Foto J. Koudelová, 2019)

Poslední větší stavební akci provedli manželé Valentin a Marie Caloňovi, vlastníci domu od října 1951.²¹ Jednalo se o výstavbu provozně-hospodářské budovy při severní hranici parcely zahrady v roce 1959.²² Novostavba rodinného domu z roku 2018, vedená pod stejným číslem popisným, vznikla v téměř shodné půdorysné stopě a hmotovém objemu jako dřívější obydlí. Ze staršího domu zůstal zachován jednoduchý klenutý sklep.

²¹ ČÚZK, pracoviště Opava, pozemková kniha Příbora, kn. vl. 560.

²² Městský úřad Příbor, Stavební úřad, materiály k domu čp. 383 v ulici Žižkova. Půdorys přístavby, kde byly také umístěny prádelna, kůlna a sklípek, se postupně prodlužoval směrem na východ.

Zápis v gruntovní knize

rukopis na papíře

1584

11,5 × 34,5 cm

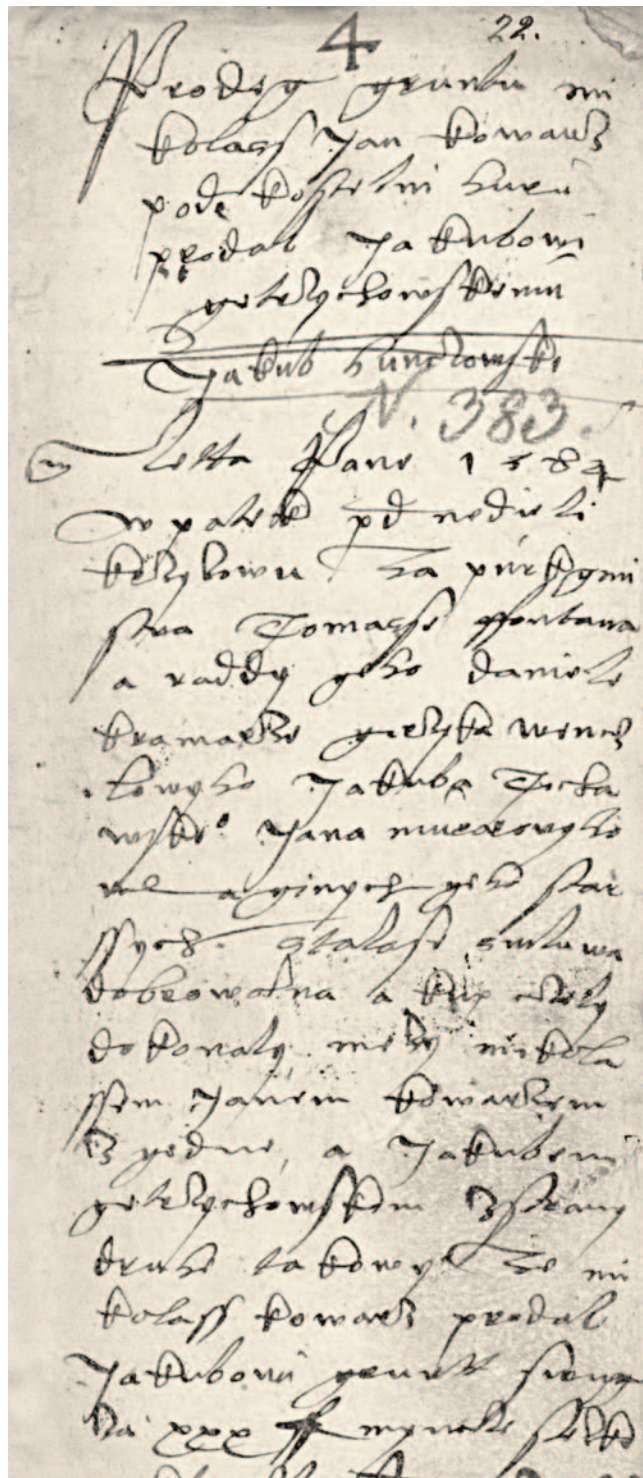
Státní okresní archiv Nový Jičín,
fond Archiv města Příbor, inv. č. 100,
sign. E 6-3, fol. 22r

Upravený přepis:

Prodej gruntu Mi-
koláš Jan Kovář
pod kostelní huru
prodal Jakobovi
Jetřichovskému
/Jakub Hunčovský/ (dopsáno později)

Léta Páně 1584

v pátek před nedělí
křížovou za purkmi-
stra Tomáše Fontana
a rady jeho Daniela
Kramáře, Jiřika Venc-
lového, Jakuba Ticha-
vského, Jana Murarového
a jiných jeho star-
ších stala se smlúva
dobrovolná a kup celý
dokonalý mezi Mikolá-
šem Janem Kovářem
z jedné, a Jakubem
Jetřichovským z strany
druhé takový, že Mi-
koláš Kovář prodal
Jakubovi grunt svůj
za 30 rýnské slezské

Nejdůležitějším pramenem k dějinám a stavebnímu vývoji městských domů jsou pozemkové knihy. Byly vedeny pod různými názvy: městské knihy (*Stadtbuch*), gruntovní knihy či gruntovnice (*Grundbuch*, *Registra gruntovní*), knihy kupů, knihy kupních smluv (*Kaufregister*). Nejčastěji v nich najdeme texty kupních smluv, obsahující datum prodeje domu, jména prodávajícího a kupujícího, cenu, výši a rozdělení splátek, případně soupis movitých předmětů, které byly součástí prodávané nemovitosti. Z těchto záznamů můžeme sestavit především posloupnost majitelů. Jen výjimečně gruntovnice zaznamenávají samotnou výstavbu domu a jen málokdy se z nich dozvíme něco bližšího o jeho podobě, stavebně-technickém stavu nebo provedených stavebních úpravách. Změna výše kupní ceny může napovědět či doložit významný moment ve stavebním vývoji objektu – nápadné zvýšení ceny signalizuje přestavbu, nebo dokonce novostavbu domu, její snížení naopak poškození či zničení stavby například požárem nebo válečnými událostmi.

Stručné popisy domů někdy najdeme v odhadních protokolech, které bývaly (ovšem dost výjimečně) součástí specifických typů pozemkových knih. Máme na mysli knihy listin (*Urkundenbuch*) a knihy hypoték (*Hypothekenbuch*). Podobu alespoň části domu či jeho dispozice můžeme rekonstruovat také na základě popisu výměnku, který se v kupních smlouvách objevuje poměrně často. Jeho lokalizace mnohdy naznačí, že šlo o patrovou, eventuálně i vícepatrovou stavbu nebo že dům obsahoval sklep, dílnu či obytné podkrovní.²³

Gruntovnice byly vedeny většinou chronologicky, někdy se kvůli nedostatku místa vpisovaly novější záznamy mezi starší. V gruntovních knihách některých měst byly kupy řazeny podle jednotlivých domů, přičemž ke každému domu nalezneme pohromadě záznamy z delšího časového období, dokonce v rozmezí 150 až 200 let, to je i případ Příbora. Knihy bývaly opatřeny jmennými rejstříky kupujících, zejména u starších knih ale rejstříky chybí.

Pro Příbor máme nejstarší gruntovní záznamy dochované z roku 1528 a zdejší knihy jsou nejčastěji označované jako *Grundbuch*, setkáme se ale rovněž s názvem *Knihka k zapisování gruntův, kupův a prodaj* nebo *Knihy burgrechtů*. Starší gruntovnice byly v Příboře vedeny česky, až od konce 18. století se sporadicky začínají objevovat německé zápisy, které pak od 19. století převažují. Nejstarší záznam kupní smlouvy k domu čp. 383 z roku 1584 je poměrně stručný.²⁴ Kromě přesného data transakce (v pátek před nedělí křížovou, v daném roce tedy 22. května) se z něj dozvíme tehdejší složení městské rady, jména prodávajícího (Mikuláš Jan Kovář), kupujícího (Jakub Jetřichovský) a kupní cenu (30 rýnských – zlatých – slezských). Avšak důležitá je i lokalizace domu („pod kostelní huru“), která se objevuje i v pozdějších zápisech a je podstatná pro jeho identifikaci v době, kdy se ještě nepoužívala domovní čísla.

23 ROSOVÁ, Romana. Prameny k městským domům v moravských a slezských archívech (na příkladu vybraných měst). In: *Sborník*. Sborník příspěvků z 15. specializované konference stavebněhistorického průzkumu „Městský dům“ konané 7.–10. června 2016 v Pardubicích. V tisku.

24 SOKA Nový Jičín, fond AM Příbor, inv. č. 100, sign. E 6-3, fol. 22.

Roubená konstrukce

Příbor, dům čp. 383, zaniklá konstrukce

17.–19. století

dřevo (jedle)

půdorys roubeného domu: 12 × 5,3 m

Po odstranění části omítek ze strany exteriéru i interiéru domu čp. 383 při jeho demolici byly odhaleny části roubené konstrukce jižní světnice a menší severní světničky – bývalé komory. V roubených stěnách obou místností bylo možné sledovat pozdější úpravy, jako například zvětšení okenních otvorů nebo odstranění úseku roubení za účelem jeho nahrazení zděnou konstrukcí kvůli novému umístění inovovaného otopného zařízení.

Roubení velké jižní světnice tvořily většinou hraněné trámy s ponechanými oblínami, posazené na podezdívce, místy dodatečně zvýšené. Roubená konstrukce byla zpočátku zřejmě pohledově příznaná a až posléze opatřená omítkou. Na vnější straně trámů se nacházely mělké záseky sekerou pro snazší nanesení patrně hliněné omítky s plevami, kterou v mladším období nahradila omítkou novodobá, nahozená na přibitý rákos. Ze strany interiéru byly do roubených stěn nabitý dřevěné klínky a na takto připravený povrch nanesená hliněná omítky s plevami i kousky stébel.

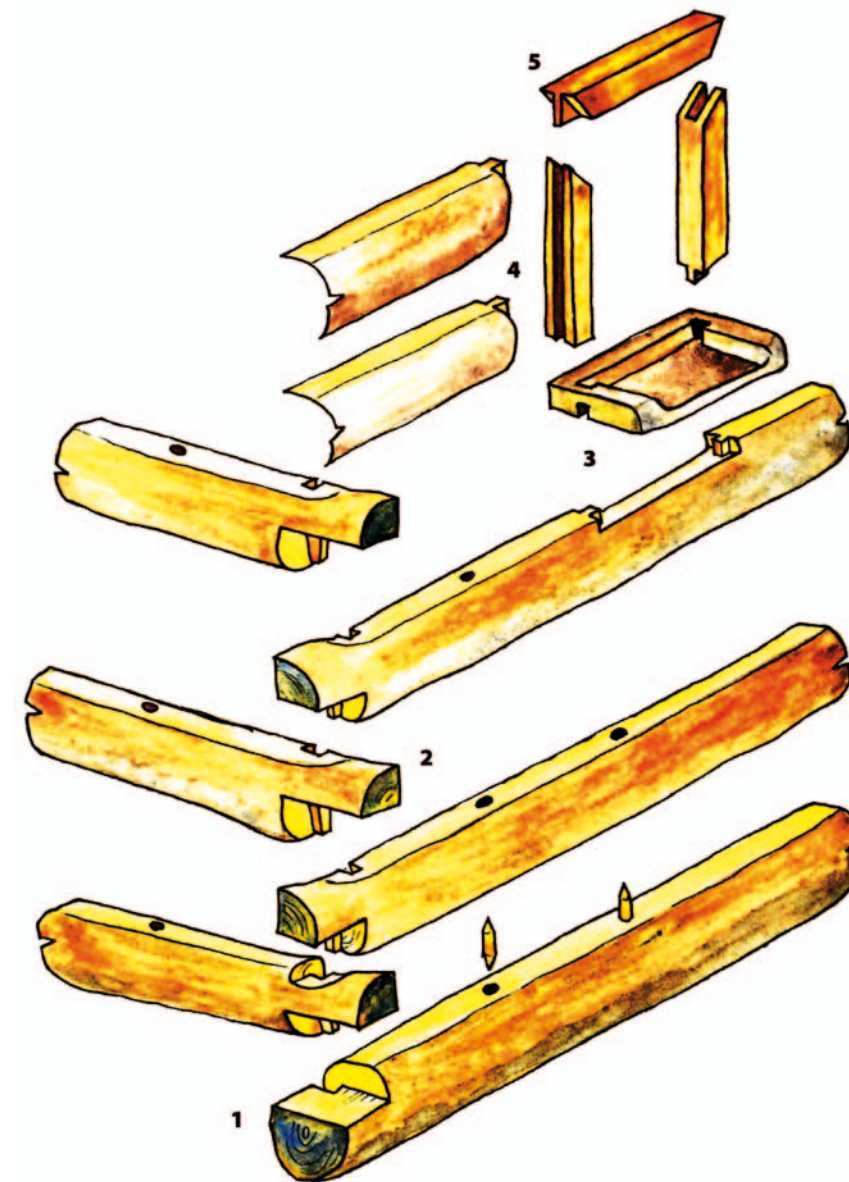
V roubení severní světničky, někdejší komory, se uplatňovaly převážně podélně půlené kmeny nebo-li půlkuláče. Roubená konstrukce z půlkuláčů musela být zvenku před omítnutím doplněna deskami a odkory z důvodu vyrovnání mohutných oblín. V interiéru menší světničky sice místy zůstaly v roubených stěnách nabitý dřevěné klínky určené pro hliněnou omítku, ovšem naposledy zde byla nahozena novodobá omítky na drátěné pletivo.

Roubenou neboli srubovou konstrukci tvoří hraněné trámy, kuláče či půlkuláče (kmeny nebo podélně půlené kmeny) horizontálně kladené na sebe a v nárožích svázané pomocí tesařských spojů.²⁵ U roubených konstrukcí se můžeme setkat s různou mírou opracování vodorovných prvků (například trámy hraněné ze dvou, tří a čtyř stran, s ponechanými oblínami či bez nich), s několika typy nárožních spojů (překampování, jednoduché nebo dvojité přeplátování, zaroubení rybinou apod.), a bylo-li třeba, také s rozdílnými způsoby vyplnění či zakrytí spár mezi prvky – používal se nabíjený mech, provazce z trávy ostřice či mechorostů vyššího vzrůstu, mazanina, dřevěné lišty (stěnky) atd. Součástí roubených stěn bývají rovněž tesařsky řešené dveřní a okenní otvory a pochopitelně i zavázání roubených vnitřních příček. Na stavební konstrukce bylo využíváno především dřevo jehličnaté, zejména jedle a smrk, a z listnatého dřeva nejčastěji dub.

V obytných stavbách našich vesnic a měst našla roubená konstrukce své uplatnění již ve středověku, avšak vzhledem k charakteru použitého materiálu, který je spalný a méně trvanlivý než kámen a cihla, se do současnosti dochovaly roubené domy či jejich části většinou až z pozdějšího období – pro sledované území máme dendrochronologickým datováním doložené roubení obytných staveb ze 17. století.²⁶

Jak již bylo zmíněno, starší část domu čp. 383 tvořila roubená konstrukce, v níž se uplatňovaly zejména trámy hraněné ze čtyř stran s ponechanými oblínami a podélně půlené kmeny – půlkuláče. Pokud na sebe těsně nedosedaly, byly spáry mezi nimi vyplněny mechem. Výšku roubených stěn určovalo 7–9 trámů svázaných v nárožích dvojitým přeplátováním bez přesahu jejich zhlaví. Pro zajištění lepší stability celé konstrukce nelze vyloučit především u půlkuláčů posílení nárožních spojů vnitřními zámky a také zajištění roubení mezitrámovými kolíky – tybly. Jejich výskyt se však v tempu demoličních prací nepodařilo zachytit.

Roubené stěny obytné stavby plnily svou funkci zhruba od přelomu 80. a 90. let 18. století až do roku 2017. V roubení jižní světnice se rovněž nacházela druhotně vložená stropnice z počátku 17. století. Dendrochronologicky datované prvky z oprav a úprav roubené konstrukce pocházely ze století devatenáctého.

Kresba od Jiřího Langerera názorně ukazuje konstrukci roubené stěny na Lašsku a Těšínsku: 1 – prahový trám a mezitrámové spojení kolíky, 2 – nárožní spoje s vnitřními zámky, 3 – okenní parapet, 4 – spoj na pero a drážku využitý u okenního otvoru, 5 – klínové nadpraží okenního otvoru (Převzato z: LANGER, Jiří a kol. Beskydy – stavby a život v nich. Třinec: Wart, 2011, s. 35)

25 Srov. Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 3. svazek. O–Ž. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 859–860; VAŘEKA, J. a FROLEC, V. Lidová architektura, s. 237–239; LANGER, Jiří a BOČKOVÁ, Helena. Obydlí v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Syntéza mezinárodního výzkumu. Ostrava: Šmira-Print, 2010, s. 353–358, 369–372; LANGER, Jiří a kol. Beskydy – stavby a život v nich. Třinec: Wart, 2011, s. 32–37; ŠKABRADA, Jiří a SYROVÁ-ANÝŽOVÁ, Zuzana, edd. Nejstarší venkovské domy ve východních Čechách. Pardubice – Brno: Univerzita Pardubice – Společnost pro obnovu vesnice a malého města, 2018, s. 50–52; PEŠTA, Jan. Rekonstrukce roubených staveb. Praha: Grada, 2020, s. 18–31; ŠKABRADA, Jiří a kol. Lidová architektura v jižních Čechách. Brno: Společnost pro obnovu vesnice a malého města, 2021, s. 158–163.

26 Ojediněle se vyskytují také sekundárně použité prvky v roubení dendrochronologicky datované do 16. století. Srov. KYNCL, Josef. Zpráva č. 640-08/16 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků domu čp. 362 na ulici Stojanově, Příbor, okr. Nový Jičín. Brno, 2016. DendroLab Brno; KYNCL, Josef. Zpráva č. 739-16/18 o dendrochronologickém rozboru domu čp. 991, Alšova ulice, Příbor, okr. Nový Jičín. Brno, 2018. DendroLab Brno.

Černá kuchyně

Příbor, dům čp. 383, zaniklá konstrukce

18. století

cihlové zdivo

půdorys kuchyně: 191 × 141 cm

Bývalý kuchyňský kout, který nazýváme černou kuchyní, byl vydělen z jihozápadního rohu síně domu čp. 383. Zrušením staršího kuchyňského provozu se tento prostor začal využívat ke skladování – plnil sekundární funkci komory. Po odstranění dodatečně provedeného rovného stropu během demolice bylo obnaženo cihelné zdivo v rozsahu severního záklenku a po stranách zešíkmených úseků zděné konstrukce – jednalo se o spodní partii dymníkového komína kónického tvaru, později ubouraného. Pod vynášecí záklenek vyplněný cihlami byl vložen dřevěný překlad tvořený dvěma trámky. Odhalené zdivo pokrývaly zplodiny hoření. V mohutné krátké východní zdi někdejší černé kuchyně se nacházel otvor s hlubokou zešíkmenou špaletou, ukončený segmentovým záklenkem. Otvor zřejmě zajišťoval přísun vzduchu i trochy světla do kuchyně ze síně. Popisovaný prostor naposledy oddělovala od velké jižní světnice novodobá příčka z cihelného zdiva. Základové kamenné zdivo, nejspíše v místě podesty staršího otopného zařízení, bylo znatelné ve výkopu základů nové stavby.

Relikty ubouraného dymníkového komína byly pozorovatelné rovněž z prostoru půdy. Zhruba uprostřed západní střešní roviny, přímo nad černou kuchyní, se nenacházela starší šindelová krytina dochovaná ve zbytku půdy, nýbrž bednění. Díra po vyústění komínového tělesa nad střechu domu musela být po jeho zrušení zakryta deskami. Samotné ústí dymníkového komína ze strany černé kuchyně bylo uzavřeno rovným stropem.

Černá kuchyně představovala v dispozicích roubených domů často jedinou zděnou místnost, pomíneli existenci zděného suterénu. Kvůli ocazení stěn a rovněž nedostatku světla nesla přívizsko černá. Kuchyně se zpravidla vydělovala z prostoru síně, z její zadní části, což ovšem nebyvalo pravidlem, jak jsme si ukázali na příkladu domu čp. 383. Přesunutí kuchyňského provozu z hlavní obytné místnosti – ve starším období dymné jizby – umožnilo zvýšení jejího komfortu, a to především díky odvedení dýmu z otevřeného ohniště. Obytná místnost se tak stala čistější a světlejší a změnilo se i její označení na světnici (ačkoli v některých regionech se pojmenování jizba/izba kontinuálně udrželo do 20. století). Černá kuchyně totiž umožnila nepřímé obsluhování otopného zařízení (kamen) ve světnici. Z kuchyně se nejen přikládalo do kamen pomocí obslužného otvoru, ale vracel se do ní také dým otvory kouřovými. Vedle příkladacího otvoru se často nacházelo rovněž ústí chlebové pece, jejíž konstrukce (tělo pece) zasahovala do světnice, kterou též částečně vytápěla. Kouř byl následně odváděn mimo obydlí dymníkovým komínem, jehož otevřené ústí se nacházelo nad černou kuchyní.²⁷

²⁷ Černá kuchyně bývá také označována jako kuchyně dymníková. Srov. Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. svazek. A–N. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 104–105; VAŘEKA, J. a FROLEC, V. Lidová architektura, s. 29–30; LANGER, J. a BOČKOVÁ, H. Obydlí v Karpatech, s. 449–496; LANGER, J. a kol. Beskydy – stavby a život v nich, s. 102–108; ŠKABRADA, J. a SYROVÁ-ANÝŽOVÁ, Z., edd. Nejstarší venkovské domy ve východních Čechách, s. 21–31, 43–46; ŠKABRADA, J. a kol. Lidová architektura v jižních Čechách, s. 302–303, 340–351.

S běžným výskytem zděných kuchyňských koutů a černých kuchyní se v městském i venkovském prostředí setkáváme v 18. století. Ovšem přílišné zobecňování způsobu vytápění obydlí může být v časoprostorových souvislostech zavádějící, neboť vývoj otopných zařízení býval ovlivněn místními podmínkami a zvyklostmi, ekonomickými možnostmi samotného majitele domu apod. Po polovině 19. století, s nástupem sporáků a tahových komínů, byly černé kuchyně rušeny nebo adaptovány v rámci změn dispozičního uspořádání a využití jednotlivých místností. Navíc také menší domy disponovaly dvěma, někdy dokonce třemi bytovými jednotkami a každá z nich měla dříve či později vlastní otopné zařízení s možností vaření.

V případě domu čp. 383 předpokládáme, že pro zděnou černou kuchyni byl vyhrazen jihozápadní kout síně už při výstavbě nového roubeného obydlí (či rozsáhlé přestavbě jeho předchůdce), které bylo dokončeno Tomášem Hanzelkou ml. na přelomu 80. a 90. let 18. století. Navýšení počtu obytných místností a vznik samostatných otopných zařízení v druhé polovině 19. století pak vedly ke zrušení kuchyňského provozu v síni.

Pobled do síně roubeného domu čp. 90 v Dobrušce ve východních Čechách, jak jej zaznamenal Alois Beer v červnu 1897. V rohu síně byla umístěna zděná černá kuchyně se vstupem ukončeným půlkruhovým záklenkem. Z průvodního popisu je zřejmé, že z kuchyně se zatápělo v kamnech i peci a kouř byl z prostoru odváděn dymníkovým komínem. Vedle kuchyně se nacházely dveře do světnice, další vstupy vedly do sklepa a dvou komor (Archivní sbírka Vlastivědného muzea Dobruška, Pozůstalost Aloise Beera, sign. XIV/228, sešit 8, obrázek 65)

Inovovaný kuchyňský provoz v prostoru síně na vyobrazení od Josefa Korejze Blatinského, který se zachoval do přelomu 50. a 60. let 20. století. V kuchyni – kuchyňském koutě – byl instalován zděný sporák s nástavcem trouby, v zadní stěně se nacházelo ústí chlebové pece. Otopné zařízení bylo kouřovodem napojeno do komína, jehož ústí bylo již z prostoru kuchyně uzavřeno (Sbírka Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, Pozůstalost Josefa Korejze Blatinského, obrázek 19A/304)

Obuvnická kopyta

Příbor, dům čp. 383, vybavení zaniklé dílny či pracovního místa

19. století

dřevo, kůže, textil, kov

Muzeum Novojičínka, bez inv. č.

Obuvnická kopyta různých velikostí, pocházející z domu čp. 383, byla do příslušné paměťové instituce odevzdána během demoličních prací tehdejší majitelem. Obuvnictví neboli ševcovství, tj. řemeslo zabývající se zhotovováním a opravami obuvi, je díky archeologickým nálezům a písemným pramenům doloženo již od středověku.²⁸ V období vrcholného středověku zaznamenáváme dělení obuvníků na výrobce obuvi a na její opraváře, což však nevyklučovalo spojení obou činností. Ve městech vznikaly

28 GRIESSINGER, Andreas. Schuhmacher. In: *Lexikon des alten Handwerks*. Vom späten Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. München: Verlag C. H. Beck, 1991, s. 224–230; *Lidová kultura*, 3. svazek, s. 666.

samostatné ševcovské cechy, přičemž obuvníci čili ševci občas vytvořili sdružený cech s textilními řemesly (krejčími či punčocháři), třebaže se sami řadili ke kožedělným odvětvím. Stejně jako většina řemesel patřilo také rukodělné zhotovování obuvi ke specializované a fyzicky poměrně náročné práci sestávající z několika úkonů: měření chodidla, příprava kopyta a střihů, krájení podešve, stélky, okolků a svršků, šití a lepení, spojování svršků a podešví atd. K jednotlivým úkonům sloužilo obuvnické nářadí, jako byly například nože a strouháký na kůži, šídla, kleště, hladítka, kladívko a nechyběly ani různé pomůcky. Vedle typického verpánku – ševcovské třínohé stoličky – náležela k těm nejdůležitějším obuvnická kopyta.

Jednalo se o dřevěný model nohy, jehož tvar bylo možné dle potřeby korigovat koženými či textilními příložkami. Ty se přibíjely ke kopytu, čímž byl docílen co nejpřesnější tvar zákaznickovy nohy. Pokročilejším typem jednodílného dřevěného kopyta bylo kopyto dvoudílné, přeříznuté v nártu, které umožňovalo obě části od sebe oddalovat podle velikosti konkrétní nohy. S nástupem 20. století se dřevěná kopyta často nahrazovala kovovými, u nichž byly oba díly spojeny regulačním mechanismem. V téže době u nás začala ruční výroba obuvi postupně zanikat, neboť drobní řemeslníci nestačili konkurovat levnější tovární velkovýrobě. Přetrvali pouze obuvníci opraváři, kteří své pracovní postupy přizpůsobili zjednodušené poptávce a ševcovské řemeslo již neprovozovali. Stará obuvnická kopyta našla své druhotné využití v domácnostech k napínání promočené obuvi, aby se nesrazila.²⁹

Ševcovský cech v Příboře zřídil olomoucký biskup Marek Khuen roku 1562, tedy v době ekonomického rozkvětu města.³⁰ Ačkoli se příborští ševci nemohli svým postavením ani počtem rovnat naprosto dominujícím soukeníkům, bylo jich ještě ve 30. letech 19. století, kdy cechovní systém už skomíral, evidováno 23. Mezi tamějšími řemeslníky se ševci zařadili na druhé místo (třetí byli řezníci v počtu 20, čtvrtí krejčí v počtu 13).³¹ Patentem rakouského císaře Františka Josefa I. ze dne 20. prosince 1859 vešel od 1. května 1860 v platnost živnostenský řád, což de facto znamenalo zrušení cechů. Cechovní organizace nahradila instituce živnostenských společenstev, která však přijala po vzoru cechů výchovu učedníků ve snaze udržet kvalitu řemeslné práce.³² Stále se tak v archivních dokumentech setkáváme s označením učeň, tovaryš a mistr. Můžeme se jen domýšlet, že obuvnická kopyta z objektu čp. 383 mohla patřit Valentinu Novakovi či Františku Štrelkovi. Oba byli obuvnickými tovaryši a oba v poslední třetině 19. století bydleli v uváděném domě.³³

29 NOVÁK, Pavel. *Encyklopedie nářadí, strojů a pomůcek*. Venkovská řemesla (tesařství, truhlářství, kolářství, bednářství, sekernictví, kovářství, zámečnictví, obuvnictví, sedlářství, tkalcovství, krejčovství, zednictví, cihlářství, pokrývačství). Praha: Národní zemědělské muzeum, 2011, s. 18, 68, 77, 83–84, 104, 137, 154.

30 ZAO, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 2911, sign. Ellb8/1b; *Historie a současnost podnikání na Novojičínku*. Žehušice: Městské knihy, s.r.o., 2008, s. 66–67.

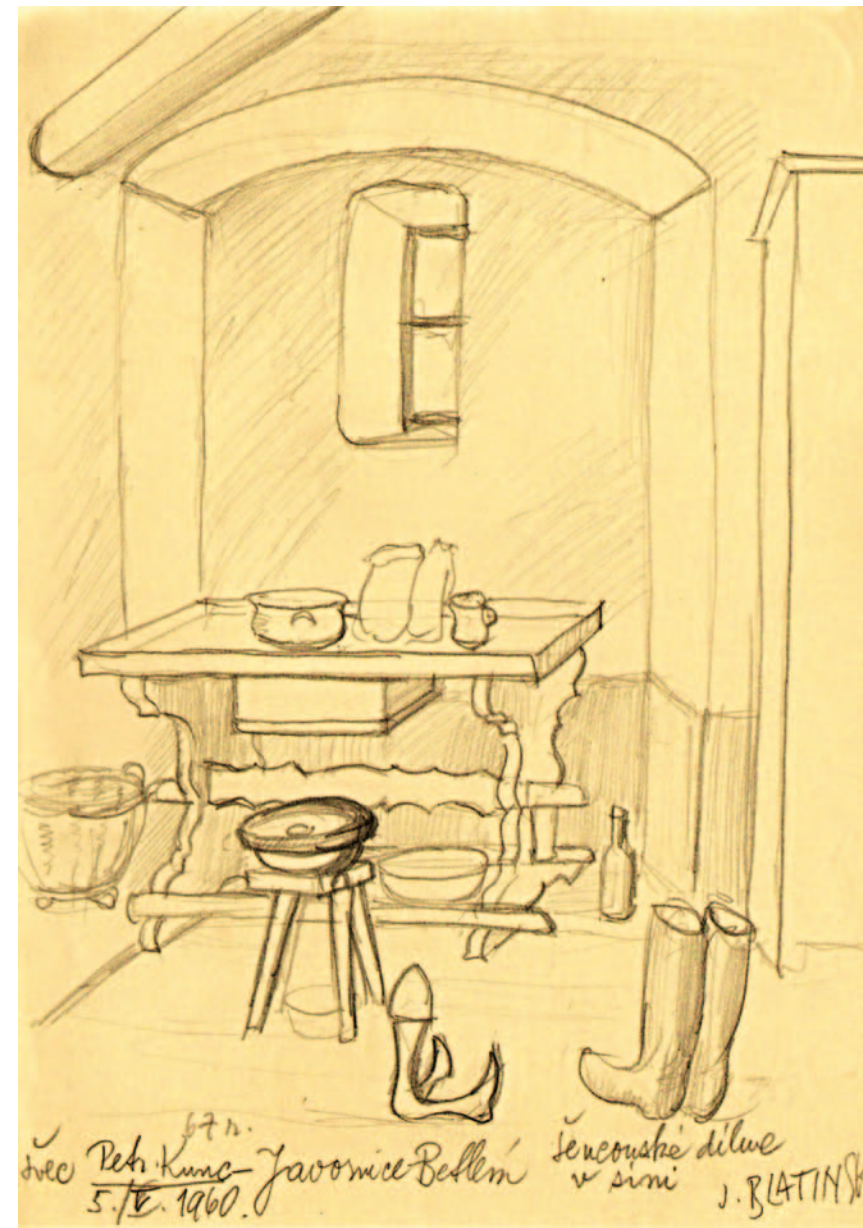
31 WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. I. Band. Prerauer Kreis. Brünn: Selbstverlag des Verfassers, 1835, s. 174–175.

32 JINDRA, Zdeněk, JAKUBEC, Ivan a kol. *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha: Karolinum, 2016, s. 71–74.

33 SOKA Nový Jičín, fond OÚ Nový Jičín, inv. č. 889, kart. 888.

Kresba zachycuje ševce Ulricha Fürnpacha při výrobě obuvi, jak sedí na ševcovské stoličce a nejspíše upravuje botu vnějším strubadlem ve své dílně. Na vyobrazení vidíme běžné obuvnické nářadí a pomůcky: řezací nůž na kůži ve tvaru půlměsíce, sídla, přívzi a v nástěnném držáku ševcovská kopyta (Stadtbibliothek Nürnberg, Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Band 1, 1535, Amb. 317.2^o, fol. 154r, dostupné z: <https://hausbuecher.nuernberg.de/75-Amb-2-317-154-r/data>)

Ševcovská dílna Petra Kunce v prostoru síně domu v Javornici, v místní části Betlém, kresebně zachycená Josefem Korejzou Blatinským v květnu 1960. V dílně sice nenajdeme obvyklé obuvnické nářadí, skica však zobrazuje skromné pracoviště ševce na vesnici ještě ve 20. století (Sbírka Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, Pozůstalost Josefa Korejze Blatinského, obrázek 19A/321)

Soubor keramických nálezů

Příbor, dům čp. 383, jižní světnice, někdejší černá kuchyně, severní světnička – bývalá komora

14.–15. století (příklad střep č. 5), 16.–17. století

keramika

Muzeum Novojičínska, bez inv. č.

1 – fragment okraje a hrdla velkého zásobnicového hrnce

2 – fragment okraje hrnce

3 – fragment okraje hrnce či hrnku s tmavě zelenou glazurou

4 – okrajový fragment hrnce či džbánku s výlevkou

5 – okrajový fragment silnostěnného hrnce vrcholně středověké výrobní tradice

6 – fragment tenkostěnného hrnce s okrajem a vnitřní tmavě zelenou glazurou

7 – fragment hrnce či hrnku s okrajem a vnitřní světle hnědou glazurou

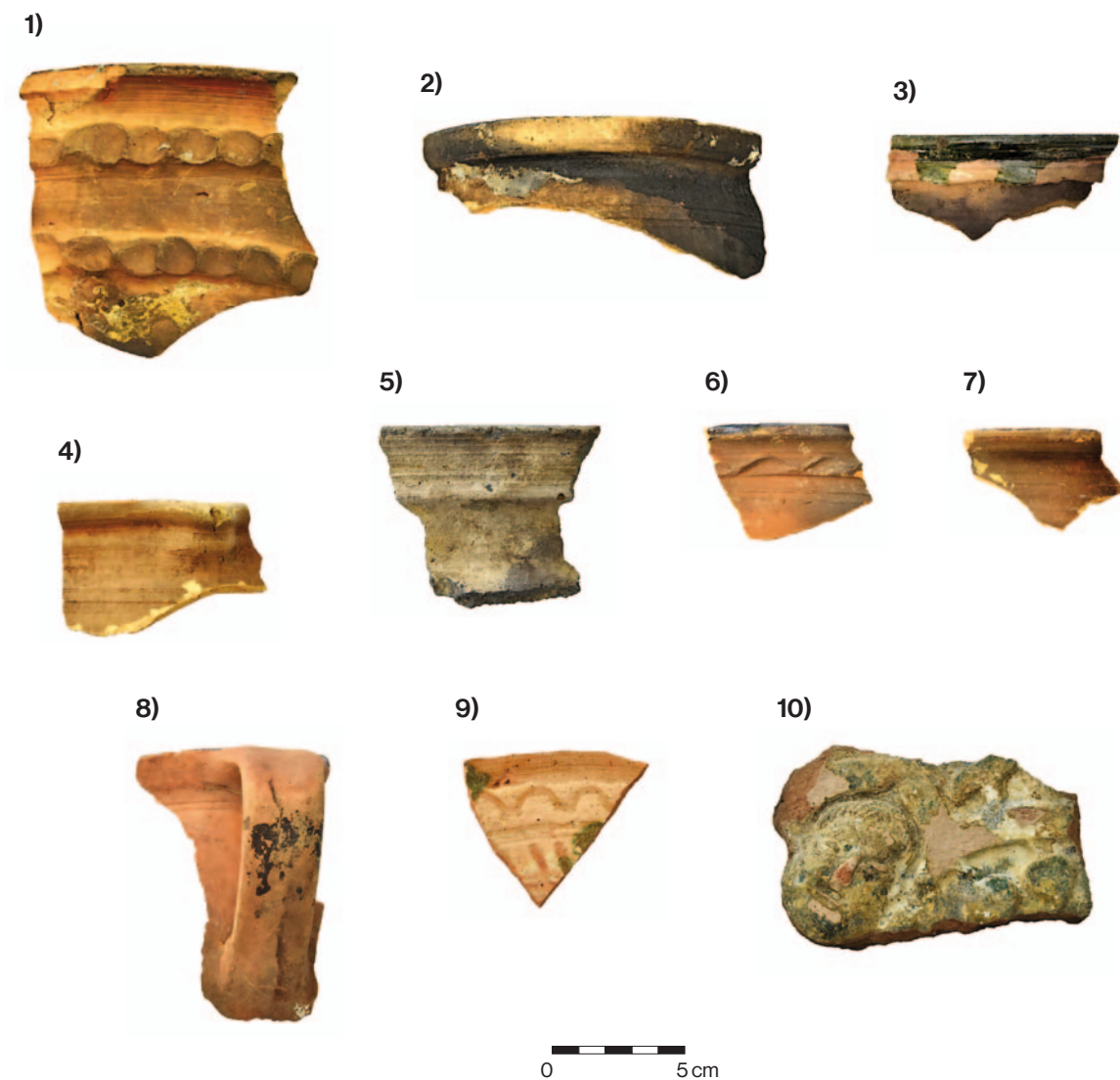
8 – okrajový fragment džbánu s kompletním páskovým uchem

9 – fragment talíře s lokální zelenou glazurou a ozdobnou vlnicí na vnitřní ploše

10 – fragment kachle s reliéfem obličeje a florální výzdobou, s poškozenou tmavě zelenou glazurou

Soubor keramických zlomků získaných při operativní dokumentaci zanikajících stavebních konstrukcí demolovaného domu čp. 383 nepochází z metodicky vedeného záchranného archeologického výzkumu a má tedy jen omezenou vypovídací hodnotu. Jde o keramické střepy vyzvednuté z výkopu určeného pro základy novostavby, která nahradila částečně roubenou obytnou stavbu. Sledovaný výkop procházel interiérem domu a přibližně kopíroval průběh jeho západní obvodové stěny v rozsahu jižní světnice, někdejší černé kuchyně a severní světničky (bývalé komory). Jelikož získaný materiál pochází z různých vrstev a archeologicky nezjištěných situací, můžeme jej pouze obecně charakterizovat ve vztahu k dané lokalitě jako celku.

Z dotčeného místa byly vyzvednuty a do Muzea Novojičínska předány řádově nižší stovky keramických zlomků. Kvantitativně v souboru převládá rezná, nepolévaná nebo jen lokálně (vnitřek nádob, někdy s přetečením glazury na vnější stranu okraje) polévaná keramika. Zboží je většinou kvalitní, spíše tenkostěnné, ostře vypálené nejčastěji do světlých odstínů. Sběr popisovaného materiálu probíhal v časové tísní, čemuž odpovídá i jeho neintencionální selekce – v souboru jednoznačně převažují větší a nápadnější zlomky, příznačně okraje, dna, ucha či nožky nádob. Většinu vyzvednutého materiálu můžeme zařadit do období pozdního středověku až novověku, přičemž vrcholně středověkou výrobní tradici lze zaznamenat jen u několika kusů. Toto zjištění vcelku koresponduje s charakterem lokality, jež se nalézá na východním úpatí kostelního vrchu, v nivě řeky Lubiny. Jedná se o prostor sídelně méně atraktivního předměstí, které bylo v minulosti často v dosahu záplav (i dnes je levý břeh regulované řeky vzdálen od domu pouhých 80 m). Je tedy pravděpodobné, že osídlení se zde začalo rozvíjet vůči městskému jádru s jistým zpožděním.

Vybrané keramické zlomky reprezentují především kuchyňskou a stolní keramiku, odpovídající běžnému vybavení středověkých a zejména novověkých domácností. Jedinou výjimku v souboru představuje fragment kachle pocházející z kachlových kamen, která nejspíše vytápěla hlavní obytnou místnost – světnici.

8) Namísto závěru

Příbor a Opava, historie a odkaz

Příbor a Opava, dvě města, která spolu zdánlivě nesouvisejí. Ale jen zdánlivě. Obě jsou městy historickými, obě mají milovníkům dob minulých co nabídnout a obě jsou mi blízka. Každé jiným způsobem.

Příbor miluji – jeho historické jádro, uličky pod kostelem, kouzelné domy na náměstí, domky na předměstích. Ráda se Příborem procházím a sním. Mým přáním je, aby domy a chaloupky v centru Příbora, které potřebují pomoc, se jí dočkaly. Že to jde – a mohu-li to slovo říct – fantasticky, dokládají stavebněhistorické průzkumy domů čp. 38 a 348 a jejich současný stav. Že nebylo snadné vrátit domům jejich duši, duši zašlých a zároveň – pro staromilce – kouzelných časů, dokládá i výstava v panelech *Jak se bydlelo ve městě*. Obsahově ji připravili pracovníci ostravského památkového ústavu. Výstavu v Příboře 17. 9. 2022 zahájili hlavní autoři a představili pět typů bydlení v Příboře, ve městě poddanském, a v Opavě, ve městě královském.

Opava – zdaleka ji neznám tak dobře jako Příbor, ale kdykoli jsem slyšela „Opava“, blesklo mi hlavou: krásné, moderní, čisté město snoubící se s historií. Upřímně, nevím, z čeho tento pocit pramenil a pramení. Z četby? Z občasných návštěv? Z komunikací se Zemským archivem v Opavě a jeho ochotnými pracovníky? Opravdu netuším, ale jsem si jistá, že Opava je přesně taková, jakou ji vnímám. Krásná ve své současnosti a tajemná svou minulostí.

Hlavně je patrné, že v obou městech se kdysi dávno bydlelo a bydlí se i dnes dobře. Tento pocit si člověk umocní ještě tím, že městy, která navštíví, nebo ve kterých žije, chodí s očima otevřenými a vnímá krásu ulic, uliček, domů i chalup.

Tak nějak jsem to všechno věděla, ale jistotu mám po zhlédnutí výstavy, kterou jsem už zmínila. Výstavy a následného katalogu, které mohly vzniknout jen díky tomu, že historickými městy chodí lidé, kteří vnímají jejich malebnost a význam minulosti pro naši současnost i budoucnost. Děkuji autorům za jejich otevřené oči a mysl.

Irena Nedomová (kronikářka města Příbora)

Summary

How did people live in towns?

The idea to devise an exhibition with this name (including an accompanying catalogue) came out of the desire to create a presentation for the general public focusing on the methodology and results of historic archeological research, site documentation, and archeological rescue surveys carried out during the repair and renovation of historic buildings in the towns of Opava and Příbor during the past six years. Because this research had focused mainly on residential buildings, exploring how they functioned as such, we thus sought not to answer but rather to open up a seemingly simple question: how did people live in towns?

The first chapter briefly characterizes the urban structure of the two towns. It is followed by separate chapters including catalogue entries presenting five different buildings – each of them representing a selected type of residential structure found in Opava and Příbor. The differences between the selected buildings are due to their position within the urban structure, their size and importance, the materials used, their structural design and their architectural features. These are essentially the distinctive features of the buildings, which also reflected their owners' differing social status and level of wealth.

The most prestigious type of residential building was an urban castle – represented in the catalogue by the residence of the Duke of Opava (Troppau). The castle was built around the turn of the 15th century by Duke Přemysl I just outside the town, near the eastern extremity of the town fortifications. During the subsequent centuries, the castle was adapted to create a fully-fledged aristocratic residence. In 1891/92 it was demolished as part of a wide-ranging urban planning programme. The only element of the original castle complex to survive is the so-called Müller house, which used to contain the castle kitchens.

Another type of residential building belonging to the most prominent members of the urban community is represented by the town houses lining the square and the adjacent streets. These often rank among the oldest and most impressive buildings in the town; they held the right to brew and sell beer, and to serve wine. This right was not held by the owner; it was attached to the house itself. In some situations, this right was transferred from one building to another. This type of building is represented in the catalogue by two houses – no. 115 in Opava and no. 38 in Příbor.

However, urban development was not restricted solely to the core of the towns; Opava used to be encircled by fortifying walls, but there were also residential buildings outside the walls, in the suburbs of the town. Although these buildings had the same status as those within the walls, they more closely resembled rural-type buildings. These simple houses are represented by two examples from Příbor – nos. 348 and 383 (the latter is no longer standing).

The examples of residential buildings in Opava and Příbor were not chosen at random. Příbor had no major aristocratic residence, while Opava did not have the small-scale suburban structures that were found in Příbor. By combining examples of buildings from the provincial capital Opava and the small subject town Příbor, we gain a more complete idea of the diversity not only of the various types of buildings, but also of the urban communities that lived in both towns.

Seznam pramenů, literatury a dalších zdrojů

Prameny nevydané

Zemský archiv v Opavě

fond Stabilní katastr slezský – indikační skici

fond Rudolf Fitz

fond Velkostatek Opava – zámek

fond Zemské právo opavsko-krnovské

fond Zemská školní rada slezská Opava

fond Zemská vláda slezská Opava

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

fond Arcibiskupství Olomouc

Moravský zemský archiv v Brně

fond D6 – Josefinský katastr

fond D9 – Stabilní katastr – indikační skici

fond G2 – Nová sbírka

Státní okresní archiv Nový Jičín

fond Archiv města Příbor

fond Farní úřad Příbor

fond Okresní úřad Nový Jičín

Archiv města Brna

fond V3 – Knihovna Mitrovského, Hofferiana

Österreichisches Staatsarchiv Wien

Kriegsarchiv

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz

WERNER, Friedrich Bernhard. *Topographia oder Prodromus Ducatus Silesiae*, Rep. 135, Nr. 526-1

Muzeum Fojtství Kopřivnice

Pořadač č. 48

Muzeum Novojičínska

Historie Příbor, Pozůstalost příborského kronikáře Lubomíra Loukotky

Slezské zemské muzeum

Fotografické pracoviště

Uměleckohistorické pracoviště

Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou

Sbírka – Pozůstalost Josefa Korejze Blatinského

Vlastivědné muzeum Dobruška

Archivní sbírka – Pozůstalost Aloise Beera

Český úřad zeměměřický a katastrální, pracoviště Opava

Pozemková kniha Příbora

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Zeměměřického úřadu v Praze

Císařské povinné otisky stabilního katastru – Morava a Slezsko

Městský úřad Příbor

Spisovna stavebního úřadu

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě

Fotoarchiv

Prameny vydané

IRGANG, Winfried, ed. *Schlesisches Urkundenbuch*. Fünfter Band 1282–1290. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 1993.

KALOUSEK, Josef, ed. *Archiv český*. Díl XXIV. Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780. Praha: 1908.

KAPRAS, Jan, ed. *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského I*. Knihy přední (1413–1484). Historický archiv 28. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

KAPRAS, Jan, ed. *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského*. Díl druhý. Část první. Desky zemské (1431–1536). Historický archiv 31. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908.

KOZÁK, Petr, ed. *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507*. Rationes curiae Sigismundi Iagellonici, ducis Glogoviensis et Opaviensis, Sile siae et Lusatiarum summi capitanei de annis (1493) 1500–1507. Praha – Opava: Scriptorium, 2014.

ŠIMEK, František, ed. *Staré letopisy české z vratslavského rukopisu novočeským pravopisem*. Praha: Historický spolek a Společnost Husova musea, 1937.

WELTZEL, August. Ratiborer Chronik. *Zeitschrift für Geschichte und Alterthum Schlesiens*. 1862, 4, s. 114–126.

Literatura

BAERISWYL, Armand. Zum Verhältnis von Stadt und Burg im Südwesten des Alten Reiches. Überlegungen und Thesen an Beispielen aus der Schweiz. In: *Burg und Stadt*. Forschungen zu Burgen und Schlössern, Band 11. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2008, s. 21–36.

BAKALA, Jaroslav. Založení města Příbora. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*. 1976, svazek 17, s. 4–14.

BAKALA, Jaroslav. Zrod městského zřízení na středověkém Opavsku. *Časopis Slezského muzea*, série B. 1977, 26, s. 97–122.

BAKALA, Jaroslav. Počátky města Opavy. In: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku*. Brno: Matice moravská, 2002, s. 271–300.

BAKALA, Jaroslav. Příspěvek o vývoji měšťanského patriciátu v Opavě. In: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku*. Brno: Matice moravská, 2002, s. 301–327.

BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen: Karl Prochaska, 1874.

BLÜMEL, Jakob. *Die Geschichte der Entwicklung der Wiener Vorstädte*. A. Die Leopoldstadt. Wien: Verlag von Cornelius Better, 1884.

BLÜMEL, Jakob. *Die Geschichte der Entwicklung der Wiener Vorstädte*. C. Die übrigen Vorstädte. Wien: Im Selbstverlag des Verfassers, 1886.

CAUNE, Andris. Typen der Wohnhäuser Rigas im 12. bis 14. Jahrhundert aufgrund der archäologischen Ausgrabungen. In: *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III: Der Hausbau*. Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild, 2001, s. 551–568.

CEJPOVÁ, Miroslava. Příspěvek k podobě pozdně gotického hradu v Litomyšli. In: *Castelloologica Bohemica*. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 1993, s. 337–340.

CEJPOVÁ, Miroslava. Topeniště dochovaná v hradních kuchyních. In: *Sborník 1*. Praha: Unicornis, 2003, s. 85–94.

ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Michal, SLABINA, Miloslav a SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003.

DOLEŽALOVÁ, Kateřina. Středověké keramické lampy v Jihlavě a na Starých Horách u Jihlavy. *Acta rerum naturalium*. 2012, 12 (1), s. 211–220.

DOLEŽEL, Jiří. Na okraj nálezů středověkých skládacích vážek z českých zemí – Several remarks on the findings of medieval folding balances from Czech Lands. In: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 147–157.

DOLEŽEL, Jiří. Středověká miskovitá (lotová) závaží v českých a moravských nálezech. *Přehled výzkumů*. 2008, 49, s. 183–215.

DRKAL, Stanislav. Historie opavského zámku. In: *Opava*. Sborník k 10. výročí osvobození města. Ostrava: Krajský národní výbor v Ostravě, 1956, s. 134–164.

DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1999, s. 26–44.

EBEL, Martin. Číslování domů. In: *Dějiny staveb*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebněhistorický průzkum, 2005, s. 21–24.

EBEL, Martin a kol. *Stavební zámečnictví*. Katalog k výstavě. Praha – Plasy: Národní technické muzeum, 2021.

FELD, István a OROSZ, Krisztina. Burgküchen des Mittelalters und der frühen Neuzeit im Königreich Ungarn. In: *Küche – Kochen – Ernährung*. Archäologie, Bauforschung und Naturwissenschaften. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit 19. Paderborn: Deutsche Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit, 2007, s. 65–76.

FIŠERA, Zdeněk, ÚLOVEC, Jiří, DURDÍK, Tomáš, CHOTĚBOR, Petr a SVOBODA, Ladislav. *Encyklopedie českých tvrzí*. I. díl, A–J. Praha: Argo, 1998.

GLÄSER, Manfred, Hrsg. *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III: Der Hausbau*. Lübeck: Verlag Schmidt – Römhild, 2001.

GOLIŃSKI, Mateusz a ŻERELIK, Rościsław. Uzbrojenie mieszczan Kłodzka w świetle spisu z drugiej połowy XVI wieku. *Acta Universitatis Wratislaviensis – Historia*. 1993, CVI, s. 111–135.

GRIESSINGER, Andreas. Schuhmacher. In: *Lexikon des alten Handwerks*. Vom späten Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. München: Verlag C. H. Beck, 1991, s. 224–230.

HALAČKA, Ivo. *Vládní mince zemí Koruny české (Čechy, Morava, Slezsko): 1526–1856 v době panování rodu Habsburského*. Díl 2. Brno: Dukát, 2011.

HANIČÁK, Ondřej. *Renesanční domy moravsko-slezského pomezí*. Příspěvek k poznání typologie a formálních aspektů měšťanské obytné architektury 16. a 17. století. Opava: Slezské zemské muzeum, 2015.

HAZLBAUER, Zdeněk. Pestře glazovaná renesanční kamna z Hrubé Skály. In: *Život v archeologii středověku*. Praha: Peres, 1997, s. 215–226.

HAUSEROVÁ, Milena. Středověký městský dům na široké parcele se středním vjezdem (Příspěvek k poznání dispozičního typu). *Archaeologia historica*. 1995, 20 (1), s. 35–52.

HAUSEROVÁ, Milena. Jihlavské domy s vysokými síněmi. In: *Dějiny staveb*. Plzeň: Nakladatelství Petr Mikota, 2001, s. 53–60.

HAUSEROVÁ, Milena. V kameni nebo ve dřevě? In: *Kapitoly z historie bydlení*. Praha: České vysoké učení technické, 2014, s. 11–26.

HAUSEROVÁ, Milena. Aby bylo stále vidět. Cesty denního světla do nitra domu. In: *Kapitoly z historie bydlení*. Praha: České vysoké učení technické, 2014, s. 79–96.

Historie a současnost podnikání na Novojičínsku. Žehušice: Městské knihy, s.r.o., 2008.

HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav a NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. Praha: H&H, 1994.

HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.

HOLUB, Petr a kol. Ke stavu poznání nezděné měšťanské architektury vrcholně středověkého Brna. In: *Forum urbes medii aevi II*. Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2005, s. 44–101.

CHOROWSKA, Małgorzata. *Rezydencje średniowieczne na Śląsku*. Zamki, pałace, wieże mieszkalne. Wrocław: Oficyna wydawnicza Politechniki wrocławskiej, 2003.

JINDRA, Zdeněk, JAKUBEC, Ivan a kol. *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha: Karolinum, 2016.

JUROK, Jiří, KOVÁŘOVÁ, Stanislava, LOUKOTKA, Lubomír, URBANEC, Jiří a VLACH, Bohumil. *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor: Město Příbor, 2002.

KEJŘ, Jiří. Městské zřízení v českém státě ve 13. století. *Český časopis historický*. 1976, 24, s. 226–252.

KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum, 1998.

KIECOŇ, Marek a ZEZULA, Michal. Dřevohliněná zástavba v Opavě ve středověku. Současný stav výzkumu. In: *Forum urbes medii aevi II*. Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2005, s. 26–43.

KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

KOLÁŘ, František. Záchranný archeologický výzkum v Opavě, Krnovská ulice č. 17. In: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i zemiach pogranicznych w latach 2007–2008*. Katowice: Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego, 2010, s. 219–225.

KOLÁŘ, František. Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století. In: *Opavské hradby*. Opava – Ostrava: Opavská kulturní organizace, příspěvková organizace, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2013, s. 56–69.

KOLÁŘ, František a kol. *Hrad Bílovec*. Skrytý středověk. Průvodce expozicí. Bílovec: Město Bílovec, 2021.

KOLÁŘ, František, KANIOVÁ, Petra a KADLUBIEC, Radek. Z labyrintu středověkých měst. In: *Zkoumání historických staveb*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech, 2011, s. 236–239.

KOLÁŘ, František, KANIOVÁ, Petra, ROSOVÁ, Romana a ZEZULA, Michal. Opevnění města Opavy. Současný stav výzkumu. In: *Forum urbes medii aevi V*. Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2008, s. 174–249.

KOLÁŘ, František, CEJPOVÁ, Miroslava, KANIOVÁ, Petra, PRIX, Dalibor a ROSOVÁ, Romana. Hradní kuchyně na dvorech opavských a ratibořských Přemyslovců. In: *S knížaty u stolu*. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboří. Ostrava – Ratiboř: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, Slezská univerzita v Opavě, Powiat Raciborski, 2018, s. 159–187.

KOLÁŘ, František, KANIOVÁ, Petra, KOUDELOVÁ, Jana, PRIX, Dalibor, ROSOVÁ, Romana a ZEZULA, Michal. Opavský hrad a středověké jádro tzv. Müllerova domu čp. 1. *Průzkumy památek*. 2021, XXVIII (2), s. 37–84.

KOLMAČKA, Vít, NOVOSAD, Jaroslav a POLÁŠEK, Josef. *Šindel – tradiční střešní krytina*. Praha: Národní památkový ústav, odborné a metodické publikace, svazek 85, 2016.

KOMOROWSKI, Waldemar. *Średniowieczne domy krakowskie (od lokacji miasta do połowy XVII wieku)*. Kamienice, pałace miejskie i rezydencje kanoniczne. Trwałość gotyckiego modelu w nowożytności. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Jagellonica“, 2014.

KORBELÁŘOVÁ, Irena. *Poddanská města Opavského a Krnovského knížectví v letech 1648–1740*. Ekonomické a sociální aspekty vývoje měst. Opava: Slezský ústav SZM, 1999.

KOUDELOVÁ, Jana. *Stavebně historický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku*. Historická města a památková péče. Opava: Slezské zemské muzeum, 2012.

KOUDELOVÁ, Jana, ŠIMČÍK, Antonín a HALÁTEK, Dalibor. Městský dům čp. 58 v Brušperku – dokumentace povrchových úprav exteriéru a interiéru. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B. 2010, 59 (1), s. 61–78.

KOUŘIL, Pavel, PRIX, Dalibor a WIHODA, Martin. *Hrady českého Slezska*. Opava – Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR, 2000.

KOUŘIL, Pavel, PRIX, Dalibor a WIHODA, Martin. Městské hrady v českém Slezsku. *Archaeologia historica*. 1997, 27, s. 249–272.

KOZÁK, Petr. Úřad zemského hejtmána v proměnách středověkého Opavska. Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. In: *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa VII*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009, s. 127–149.

KOZÁK, Petr. Inventář knížecího zámku v Opavě z roku 1544. In: *Sborník Zemského archivu v Opavě*. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2017, s. 182–201.

KUČA, Karel. *Brno – vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Brno: Baset, 2000.

KÜNTZEL, Thomas. Die Stadt unter der Burg und die Burg in der Stadt Strukturelle Beobachtungen an wüstgefallenen Burgflecken. In: *Burg und Stadt*. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2008, s. 37–58.

LANGER, Jiří a BOČKOVÁ, Helena. *Obydli v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských*. Syntéza mezinárodního výzkumu. Ostrava: Šmíra-Print, 2010.

LANGER, Jiří a kol. *Beskydy – stavby a život v nich*. Třinec: Wart, 2011.

LANGER, Jiří a kol. *Beskydy – zdroj práce a obživy*. Třinec: Wart, 2012.

Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. svazek. A–N. Praha: Mladá fronta, 2007.

Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 3. svazek. O–Ž. Praha: Mladá fronta, 2007.

MENCLOVÁ, Dobroslava. Blockwerkkammer in Burgpalästen und Bürgerhäusern. *Acta historiae Artium*. 1963, 9 (3–4), s. 245–267.

MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady*. Díl druhý. Praha: Odeon, 1972.

MIKA, Norbert. Požary w dawnej Opawie (do końca XVI. wieku). In: *Opava*. Sborník k dějinám města 4. Opava: Matice slezská, Zemský archiv v Opavě, 2004, s. 11–18.

MIKETOVÁ, Hana, MÜLLER, Karel a kol. *Opavský zámek*. Opava: Opavská kulturní organizace, Zemský archiv v Opavě, 2012.

MOCEK, Michal. *Zprávy, studie, informace*. Příbor 1251–1650. Nový Jičín: Státní okresní archiv Nový Jičín, 1992.

MÜLLER, Christine a HÄFFNER, Hans-Heinrich, edd. *Burg und Stadt*. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag, 2008.

NODL, Martin. Předměstí středověkých měst: městské předpolí versus svébytné město. In: *Rudolfovo číslo*. Rudolfu Procházce k 65. narozeninám kolegové a přátelé. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2021, s. 97–111.

NOVÁK, Pavel. *Encyklopedie nářadí, strojů a pomůcek*. Venkovská řemesla (tesařství, truhlářství, kolářství, bednářství, sekernictví, kovářství, zámečnictví, obuvnictví, sedlářství, tkalcovství, krejčovství, zednictví, cihlářství, pokrývačství). Praha: Národní zemědělské muzeum, 2011.

NOVOTNÝ, Vlastislav. *Mince Františka I. 1792–1835*. Hodonín: Jarmila Novotná, 2008.

NOVOTNÝ, Vlastislav. *Mince Františka Josefa I. 1848–1916*. Hodonín: Jarmila Novotná, 2012.

OROSZ, Krisztina. Várak és kolostorok konyhái a középkori Magyarországon (Kitchens of Castles and Monasteries in Medieval Hungary). In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon*. Budapest: MTA Régészeti Intézet, 2010, s. 562–596.

PAVLÍK, Čeněk a VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Ikono grafický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha: Libri, 2004.

PEŠKA, Marek a MERTA, David. Měšťanská architektura středověkého Brna v kontextu středního Podunají. In: *Trnava a počiatky stredovekých miest*. Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 12. Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2009, s. 87–102.

PEŠKA, Marek a MERTA, David. Stavby typu „kemenate“ v prostředí vrcholně středověkého Brna. In: *Dějiny staveb*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebněhistorický průzkum, 2009, s. 215–222.

PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce roubených staveb*. Praha: Grada, 2020.

PIEKALSKI, Jerzy. *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej*. Geneza – funkcja – forma. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004.

PLAČEK, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha: Libri, 2001.

POKORNÝ, Ferdinand. *Vlastivěda moravská*. II. Místopis. Jičínský kraj. Příborský okres. Brno: Musejní spolek v Brně, 1917.

PROCHÁZKA, Rudolf. *Area ...sive parva, sive magna...* Parcelace ve vývoji raného a komunálního města. In: *Forum Urbes Medii Aevi IV*. Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2007, s. 6–41.

RAZÍM, Vladislav. Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny. *Průzkumy památek*. 2012, XIX. Příloha časopisu.

RAZÍM, Vladislav. *Řeč středověké fortifikační architektury*. Terminologie a její souvislosti. Praha: Národní památkový ústav, 2018.

RINGEL, Sebastian. *Vom Wandel der Leipziger Vorstädte*. Leipzig: Verlagsgesellschaft mbH, 2022.

ROYT, Jan, SKŘIVÁNEK, Anselm a KOUPILOV, Ondřej. *Břevnovský klášter: historie kláštera, průvodce, benediktinský život*. Praha: Benediktinské arcidiecézní ústředí sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2015.

RYKL, Michael. Světnice jako srdce střeoevropského domu. In: *Kapitoly z historie bydlení*. Praha: České vysoké učení technické, 2014, s. 29–59.

SCHWARZ, František. Příbor v 16. a 17. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*. 1976, svazek 17, s. 15–26.

SKALICKÁ, Pavla a MARETHOVÁ, Barbara. Středověká dřevohliněná zástavba domovního bloku. Předběžné shrnutí výsledků předstihového výzkumu v prostoru bývalé Radniční ulice v Opavě. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B. 2013, 62 (2–3), s. 253–271.

SLAVÍK, Jiří. Vizmburské kuchyně. In: *Castellologica Bohemica*. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 2008, s. 287–295.

SOUKUPOVÁ, Markéta a SOUKUP, Michal. 072 Komorové kachle s žánrovými motivy – snoubenci. In: *Svět kachlových kamen*. Kachle a kachlová kamna severozápadních Čech. Most: Oblastní muzeum v Mostě, 2017, s. 165.

ŠIMŮNEK, Robert. *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha: Argo, 2013.

ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003.

ŠKABRADA, Jiří a kol. *Lidová architektura v jižních Čechách*. Brno: Společnost pro obnovu vesnice a malého města, 2021.

ŠKABRADA, Jiří a SYROVÁ-ANÝŽOVÁ, Zuzana, edd. *Nejstarší venkovské domy ve východních Čechách*. Pardubice – Brno: Univerzita Pardubice – Společnost pro obnovu vesnice a malého města, 2018.

ŠOPÁK, Pavel a kol. *Paměť Slezska*. Památky a paměťové instituce českého Slezska v 16. až 19. století. Opava: Slezské zemské muzeum, 2011.

TRYML, Michal, ŠKABRADA, Jiří a DRAGOUN, Zdeněk. *Románské domy v Praze*. Praha: Paseka, 2002.

VAŘEKA, Josef a FROLEC, Václav. *Lidová architektura*. Praha: Grada, 2007.

VILÍMKOVÁ, Milada a PREISS, Pavel. *Ve znamení břevna a růží: historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha: Vyšehrad, 1989.

WEGNER, Martina. Böhmische Herrschaften auf sächsischen Kacheln. In: *Kachle a kachlová kamna*. Ofenkacheln und Kachelöfen. Ústí nad Labem: Ústecký kraj, 2018, s. 172–184.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl první.* Praha: Matice česká, 1890.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý.* Praha: Matice česká, 1892.

WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert.* I. Band. Prerauer Kreis. Brünn: Selbsverlag des Verfassers, 1835.

ZEZULA, Michal, KIECOŇ, Marek a KOLÁŘ, František. Archeologické doklady k vývoji půdorysu, uliční sítě a parcelace středověké Opavy. In: *Forum urbes medii aevi IV.* Brno: Obecně prospěšná společnost Archaia, 2007, s. 118–143.

ZIEGLER, Paul. Die Grafen von Hückeswagen in Mähren. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte Nordostmährens. *Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens.* 1943, 45, s. 1–30, 81–116, 141–177.

ŽÁKOVSKÝ, Petr a PROCHÁZKA, Rudolf. Čas války. In: *Dějiny Brna 2.* Brno: Archiv města Brna, 2014.

ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

ŽEMLIČKA, Josef. K ujímání a formám německého práva v českých zemích. In: *Marginalia Historica: sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy.* Praha: Nadační fond První pražské pedagogické peruti 6, 2002, s. 7–38.

ŽEMLIČKA, Josef. *Království v pohybu.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014.

Nepublikované zprávy

BÍLÝ, Petr. *Nálezy nejstarších hracích karet v Čechách a na Moravě (od nejstarších dob do r. 1620).* Praha 2010/2011. Závěrečná práce. Rudolfínská akademie, Asociace starožitníků, občanská společnost.

CARANOVÁ, Michaela. *Hrací karty v českých sbírkách.* Pardubice, 2011. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Pardubice, fakulta restaurování.

KANIOVÁ, Petra a KOLÁŘ, František. *Operativní průzkum a dokumentace domu U Bílého koníčka čp. 115 v Opavě – exteriér.* Ostrava, 2022. Nálezová zpráva. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

KLOBOUKOVÁ, Lucie. *Církevní svátostky střední Moravy.* Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra historie.

KOUDELOVÁ, Jana a kol. *Průzkum měšťanského domu čp. 38 v Příboře s důrazem na nálezové situace v přízemí.* Ostrava, 2018. Nálezová zpráva. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

KOUDELOVÁ, Jana a kol. *Operativní průzkum a dokumentace zaniklého domu čp. 383 v Příboře.* Ostrava, 2019. Nálezová zpráva. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

KYNCL, Josef. *Zpráva č. 640-08/16 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků domu čp. 362 na ulici Stojanově, Příbor, okr. Nový Jičín.* Brno, 2016. DendroLab Brno.

KYNCL, Josef. *Zpráva č. 701-33/17 o dendrochronologickém rozboru trámů z demolovaného domu čp. 383 v Příboře.* Brno, 2017. DendroLab Brno.

KYNCL, Josef. *Zpráva č. 681-14/17 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků měšťanského domu čp. 38 v Příboře, okr. Nový Jičín.* Brno, 2017. DendroLab Brno.

KYNCL, Josef. *Zpráva č. 739-16/18 o dendrochronologickém rozboru domu čp. 991 Alšova ulice, Příbor, okr. Nový Jičín.* Brno, 2018. DendroLab Brno.

KYNCL, Josef. *Zpráva č. 765-01/19 o dendrochronologickém rozboru trámových stropů měšťanského domu čp. 115 v Opavě, Dolní náměstí.* Brno, 2019. DendroLab Brno.

KYNCL, Josef. *Zpráva č. 804-13/20 o dendrochronologickém rozboru domu Příbor č. p. 348, ul. Karla Hynka Máchy.* Brno, 2020. DendroLab Brno.

KYNCL, Josef. *Zpráva č. 864-10/22 o dendrochronologickém rozboru dřevěných prvků domu čp. 380 v Příboře (v demolici).* Brno, 2022. DendroLab Brno.

PRIX, Dalibor. *Opava, Dolní náměstí 4 / čp. 115 / původní čp. 128 / Niederring 4.* Archivní rešerše zpracovaná v rámci IP 305 v roce 2006. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

PRIX, Dalibor. *Mendikantské kláštery v Opavě a středověká cihlová architektura.* Nepublikovaný rukopis, 2015.

ROSOVÁ, Romana a AUGUSTINKOVÁ, Lucie. *Stavebně historický průzkum měšťanského domu U Bílého koníčka v Opavě.* Ostrava, 2002. Státní památkový ústav v Ostravě.

SVOBODOVÁ, Renata. *Restaurátorská dokumentace.* Měšťanský dům, Příbor, Místecká 38. Studénka, 2018.

Internetové zdroje

Bankéř a jeho žena od Quentina Matsyse. Musée du Louvre Paris [cit. 26. 10. 2022]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/64/Massysm_Quentin_%E2%80%94_The_Moneylender_and_his_Wife_%E2%80%94_1514.jpg.

Ferdinand I. Habsburský dle předlohy Erharda Schoena. Germánské národní muzeum v Norimberku [cit. 24. 10. 2022]. Dostupné z: <http://www.zeno.org/nid/20004286952>.

Hráči karet od Theodoora Romboutse. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen [cit. 27. 10. 2022]. Dostupné z: https://d2mpxrccad19ou.cloudfront.net/item_images/680398/9800859_fullsize.jpg.

Hrad Diósgyőr (Miškovec, Maďarsko), fotografie [cit. 25. 10. 2022]. Dostupné z: <https://fortepan.hu/en/photos/?id=6860>.

Innsbrucká císařská zbrojnice – střelec ze samostrřilu. Österreichische Nationalbibliothek Wien, Cod. 10815, fol. 57r [cit. 25. 10. 2022]. Dostupné z: https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_3171563&order=1&view=SINGLE.

Kříž svatého otce Benedikta [cit. 8. 10. 2022]. Dostupné z: <https://www.brevnov.cz/cs/benediktini-a-brevnovsky-klaster/kriz-svateho-otce-benedikta>.

Norimberk, Bavorsko (Německo), pohled na město, dřevořez z knihy *Liber Chronicarum* Hartmanna Schedela, 1493 [cit. 1. 11. 2022]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1c/Nuremberg_chronicles_-_Nuremberga.png.

Nožíř Tuldner. Stadtbibliothek Nürnberg, Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Band 1, 1425, Amb. 317.2°, fol. 12v [cit. 1. 11. 2022]. Dostupné z: <https://hausbuecher.nuernberg.de/75-Amb-2-317-12-v/data>.

Numista [cit. 8. 10. 2022]. Dostupné z: <https://en.numista.com/catalogue/pieces194591.html>.

Přestavba městečka poničeného válečnými událostmi, Brusel, Bibliothèque royale de Belgique, *Chroniques de Hainaut*, 1447–1448, ms. 9242, fol. 232 [cit. 1. 11. 2022]. Dostupné z: <http://balat.kikirpa.be/photo.php?path=Z006469&objnr=20025153&lang=en-GB&nr=1194>.

Přestavba opevněného města, Brusel, Bibliothèque royale de Belgique, *Chroniques de Hainaut*, 1447–1448, ms. 9242, fol. 237 [cit. 1. 11. 2022]. Dostupné z: <http://balat.kikirpa.be/photo.php?path=Z006472&objnr=20025153&lang=en-GB&nr=1194>.

Urozený pár dle předlohy Erharda Schoena. Univerzitní knihovna v Göttingenu [cit. 24. 10. 2022]. Dostupné z: <http://www.zeno.org/nid/20004285883>.

Zámečník Georg Sauer. Stadtbibliothek Nürnberg, Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Band 2, 1684, Amb. 317b.2°, fol. 175v [cit. 1. 11. 2022]. Dostupné z: <https://hausbuecher.nuernberg.de/75-Amb-2-317-175-v/data>.

Seznam zkratek

AK	archeologický kontext	ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
AM	archiv města	parc. č.	parcelní číslo
AMB	Archiv města Brna	pozn.	poznámka
apod.	a podobně	PP	podzemní podlaží
atd.	a tak dále	Rv.	revers
Av.	avers	s.	strana
č.	číslo	Sb.	sbírka
čp.	číslo popisné	sign.	signatura
ČR	Česká republika	s. j.	stratigrafická jednotka
ČÚZK	Český úřad zeměměřický a katastrální	SOKA	státní okresní archiv
ed.	editor	s. r. o.	společnost s ručením omezeným
edd.	editoři	srov.	srovnaj
fol.	folium	sv.	svatý, svatá
FP	fond pohlednic	SZM	Slezské zemské muzeum
FÚ	farní úřad	tj.	to je
inv. č.	inventární číslo	tzv.	takzvaný
IP	institucionální projekt	ÚAZK	Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Zeměměřického úřadu v Praze
kart.	karton	ZAO	Zemský archiv v Opavě
kn. vl.	knihovní vložka		
kol.	kolektiv		
KriegsA	Kriegsarchiv		
Lit.	literatura		
m. č.	místnost číslo		
MTA	Magyar Tudományos Akadémia		
MZA	Moravský zemský archiv		
NP	nadzemní podlaží		
NPÚ, ÚOP	Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště		
okr.	okres		
OÚ	okresní úřad		

Celkový pohled (levá část) na město Opavu od severovýchodu, akvarel Floriana Maschka z roku 1885, malovaný na základě předlohy z druhé poloviny 18. století (SZM, uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U 1838A)

Celkový pohled (pravá část) na město Opavu od severovýchodu, akvarel Floriana Maschka z roku 1885, malovaný na základě předlohy z druhé poloviny 18. století (SZM, uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U 1838A)

Jak se bydlelo ve městě

kritický katalog výstavy

František Kolář – Jana Koudelová – Petra Kaniová – Romana Rosová – Dalibor Prix – Pavel Stabrava

Jazykové korektury: Jana Váľková

Grafický design a sazba: Martin Feikus

Překlad resumé: Christopher Hopkinson

Tisk: TISKÁRNA GRAFICO s.r.o., U Panského mlýna 1438/33, Opava

Vydal: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě

1. vydání, Ostrava 2022

ISBN: 978-80-88240-32-7